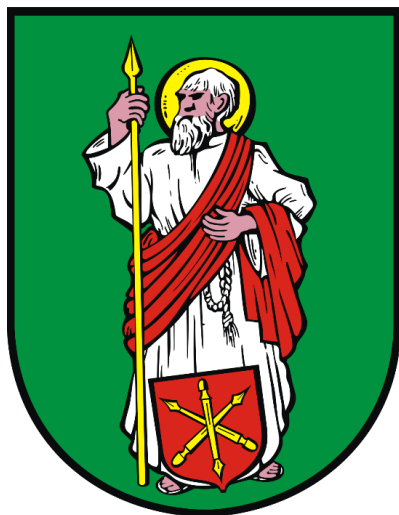

Strategia ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego

Gmina
Tomaszów Lubelski

PROJEKT
PAŹDZIERNIK 2023

Fundacja Inicjatyw Menedżerskich

Wstęp

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne, zwane dalej „ZIT”, są instrumentem rozwoju terytorialnego, o którym mowa w art. 28–30 rozporządzenia ogólnego oraz w art. 9 i art. 11 rozporządzenia EFRR i Funduszu Spójności. Inwestycje Terytorialne są realizowane w miejskich obszarach funkcjonalnych wskazanych jako obszary strategicznej interwencji w strategii rozwoju województwa. ZIT są realizowane w wybranych obszarach tematycznych, wskazanych w programach regionalnych lub krajowych. ZIT są zarządzane przez związek ZIT utworzony w jednej z form współpracy jednostek samorządu terytorialnego – Miasto Tomaszów Lubelski i Gmina Tomaszów Lubelski podpisały porozumienie na mocy art. 74 ustawy o samorządzie gminnym.

Warunkiem realizacji ZIT jest powołanie związku ZIT, o którym mowa powyżej (porozumienie międzygminne nr 1/2021 z dnia 22 marca 2021 r. w sprawie powołania Związku ZIT w ramach Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Tomaszowa Lubelskiego - Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego, poz. 1373) oraz opracowanie i uchwalenie przez rady gmin syngatariuszy porozumienia strategii terytorialnej, o której mowa w art. 29 rozporządzenia ogólnego, zwanej dalej „strategią ZIT” oraz jej pozytywne zaopiniowanie przez właściwą instytucję zarządzającą programem w terminie 60 dni od dnia otrzymania – w zakresie możliwości finansowania strategii ZIT w ramach tego programu – tj. Funduszy Europejskich dla Lubelskiego na lata 2021-2027 przyjętego uchwałą nr CDXVII/7223/2022 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 13 grudnia 2022 r.

Zgodnie z art. 34 ust. 15 Ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (Dz.U. 2022 poz. 1079) Strategia ZIT określa w szczególności:

- 1) syntezę diagnozy obszaru realizacji ZIT wraz z analizą problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych, w tym wzajemnych powiązań gospodarczych, społecznych i środowiskowych;
- 2) cele, jakie mają być zrealizowane w ramach ZIT, ze wskazaniem wykorzystanego podejścia zintegrowanego, oczekiwanych wskaźników rezultatu i produktu powiązane z realizacją właściwego programu;
- 3) listę projektów realizujących cele, o których mowa w pkt 2, wraz z informacją na temat sposobu ich wskazania oraz powiązania z innymi projektami;
- 4) źródła jej finansowania;
- 5) warunki i procedury obowiązujące w realizacji strategii ZIT;
- 6) opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem strategii ZIT oraz sprawozdanie z przeprowadzonych konsultacji społecznych.

Program Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021-2027 przewiduje w ramach ZIT wsparcie w następujących obszarach:

- CP1 (cs (1ii)) - czerpanie korzyści z cyfryzacji dla obywateli, przedsiębiorstw, organizacji badawczych i instytucji publicznych
- CP2 2(iv) - wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego
- CP2 2(v) - wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej

CP2 2(vi) - wspieranie transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej

CP2 2(vii)- wzmocnienie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia

CP2 2(i) - wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych

CP2 2(ii) - wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju

CP2 2(viii)) - wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej

CP4 4(ii) - poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online

CP4 4(iii) - wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne

CP4 EFS+ (4k) - zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej

CP4 EFS+ (4f) - wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami

oraz CP5 5(i) – wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich.

Zgodnie z art. 11.1 Rozporządzenia EFRR, IZ zaplanowała ZIT m.in. w CS 1(ii), 2(iv), 2(v), 2(vi), 2(vii), 2(i), 2(ii), 2(viii), 4(ii), 4(iii), ukierunkowane m.in. na rzecz wyzwań gospodarki neutralnej dla klimatu do 2050 r. i wykorzystanie potencjału technologii cyfrowych.

Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze mają zapewniony dostęp do wsparcia w CS 5 (i), jak i CS 5 (ii). W CS 5 (i) pełnią one funkcje rdzenia MOF. Ponadto mają możliwość skorzystania z IIT dla rewitalizacji. W CS 5 (ii), w którym priorytetem są obszary inne niż miejskie, miasta mogą wchodzić w skład partnerstw JST realizujących IIT dla współpracy JST z OSI krajowych. Jako ośrodki spajające współpracę w obszarach wiejskich integrują gminy wiejskie wzmocniając więzi funkcjonalne. O włączeniu miasta do partnerstwa JST w 5 (ii) i roli jaką ma odgrywać w układzie współpracy decydują gminy tworzące związek IIT.

Do strategii ZIT nie stosuje się przepisów ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Spis treści

Synteza diagnozy obszaru realizacji ZIT wraz z analizą problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych, w tym wzajemnych powiązań gospodarczych, społecznych i środowiskowych	3
Obszar geograficzny	4
Warunki przyrodnicze i obszary chronione	6
Zabudowa i lokalizacja obiektów użyteczności publicznej	16
Demografia	17
Oświata i polityka społeczna	19
Gospodarka wodno-kanalizacyjna i zagospodarowanie odpadów	28
Zrównoważona mobilność miejska	30
Transport przyjazny środowisku	31
Turystyka i rekreacja	33
Kultura	34
Cyfryzacja	35
Funkcjonalność stron internetowych	36
Portret miasta Tomaszów Lubelski na tle innych miast rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków lokalnych	40
Analiza problemów i potrzeb MOF Tomaszowa Lubelskiego	47
Cele, jakie mają być zrealizowane w ramach ZIT, ze wskazaniem wykorzystanego podejścia zintegrowanego, oczekiwanych wskaźników rezultatu i produktu powiązane z realizacją programu Fundusze Europejskie dla Lubelszczyzny na lata 2021-2027	51
Zgodność ze Strategią Rozwoju Województwa	52
Wizja rozwoju MOF Tomaszów Lubelski	53
Cele rozwoju MOF Tomaszów Lubelski	54
Lista projektów realizujących cele jakie mają być zrealizowane w ramach ZIT wraz z informacją na temat sposobu ich wskazania oraz powiązania z innymi projektami	57
Źródła finansowania Strategii ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego	81
Warunki i procedury obowiązujące w realizacji strategii ZIT	83
Warunki realizacji ZIT	84

System wdrażania Strategii ZIT	85
Instrumenty realizacyjne.....	85
Monitoring i ewaluacja postanowień strategii	86
Zasady i tryb wyboru projektów strategicznych/zintegrowanych/ komplementarnych.....	92
Opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem strategii ZIT oraz sprawozdanie z przeprowadzonych konsultacji społecznych.....	93
   Rada Społeczna ZIT MOF Tomaszów Lubelski jako ciało doradcze organu stanowiącego lub lidera porozumienia składające się z wszystkich właściwych dla obszaru realizacji ZIT partnerów	94
   Opis procesu zaangażowania partnerów społecznych i gospodarczych	95
   Sprawozdanie z przeprowadzonych konsultacji społecznych.....	95
Deklaracja odrębności strategii terytorialnej oraz przestrzeganie zasad horyzontalnych	97
Spis tabel, wykresów, map i grafik.....	99

**Synteza diagnozy obszaru realizacji ZIT
wraz z analizą problemów, potrzeb
i potencjałów rozwojowych, w tym
wzajemnych powiązań gospodarczych,
społecznych i środowiskowych**

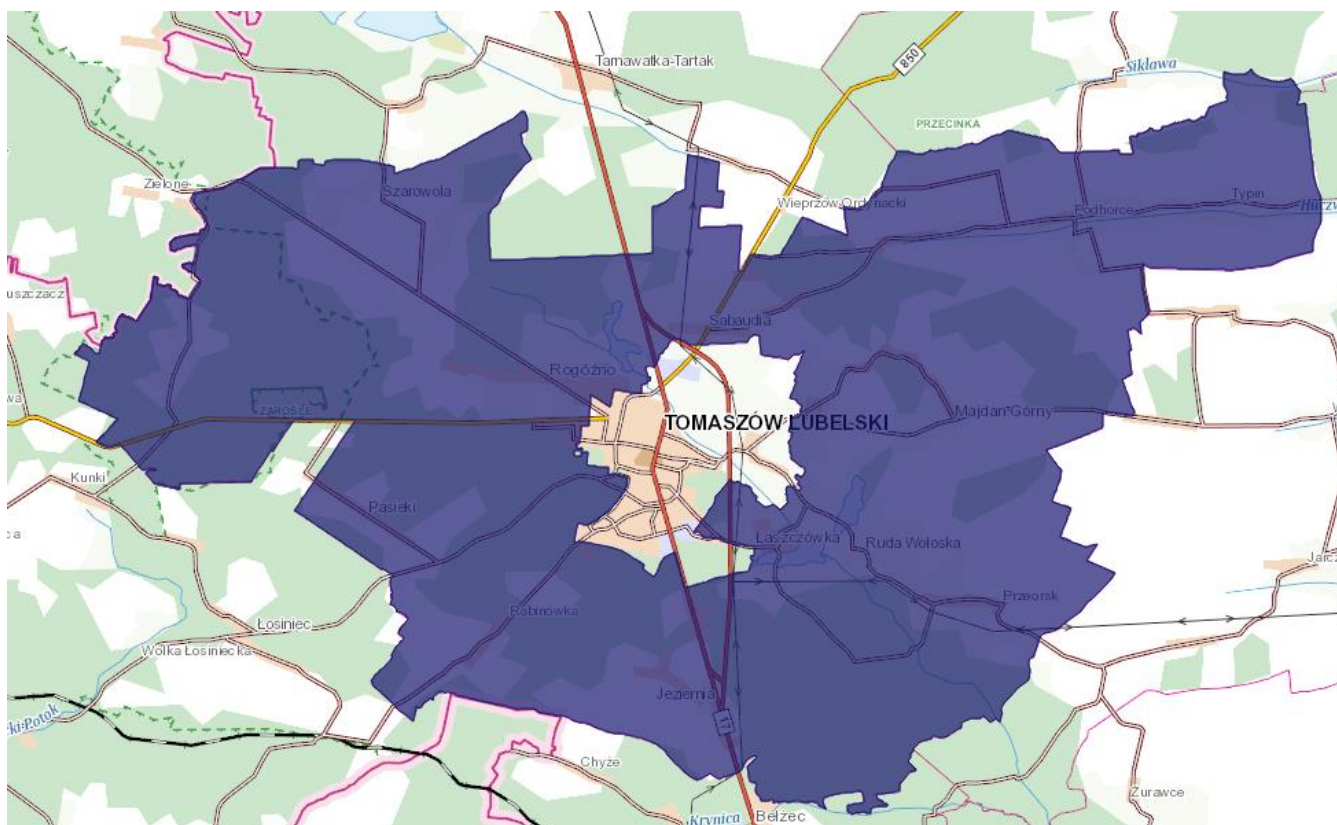
Obszar geograficzny

Zgodnie ze Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku, Miejski Obszar Funkcjonalny (zwany dalej MOF) Tomaszowa Lubelskiego jest zaliczany do MOF ośrodków lokalnych, w skład którego wchodzi miasto Tomaszów Lubelski – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Tomaszów Lubelski – jako strefa zewnętrzna MOF. Obie jednostki samorządu terytorialnego wchodzi w skład powiatu tomaszowskiego. Powiat tomaszowski położony jest w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego, sąsiaduje z powiatami biłgorajskim, hrubieszowskim, zamojskim (województwo lubelskie), a także z powiatem lubaczowskim (województwo podkarpackie).

Ważną cechą położenia powiatu jest jego bezpośrednie sąsiedztwo z Ukrainą i usytuowanie na jego terenie przejścia granicznego w Hrebennem. Przez obszar powiatu tomaszowskiego przebiega droga krajowa nr 17, stanowiąca jego główną arterię komunikacyjną i podstawowy szlak drogowy. Droga krajowa nr 17 jest trasą o znaczeniu międzynarodowym, łączącą Warszawę z Lwowem. Zapewnia także bezpośrednie połączenie powiatu z Lublinem i Zamościem.

Gmina wiejska Tomaszów Lubelski okalająca miasto Tomaszów Lubelski sąsiaduje z gminami Bełżec, Jarczów, Krasnobród, Lubycza Królewska, Narol, Rachanie, Susiec i Tarnawatka.

Mapa 1 Mapa MOF Tomaszowa Lubelskiego

Źródło: mapy.geoportal.gov.pl

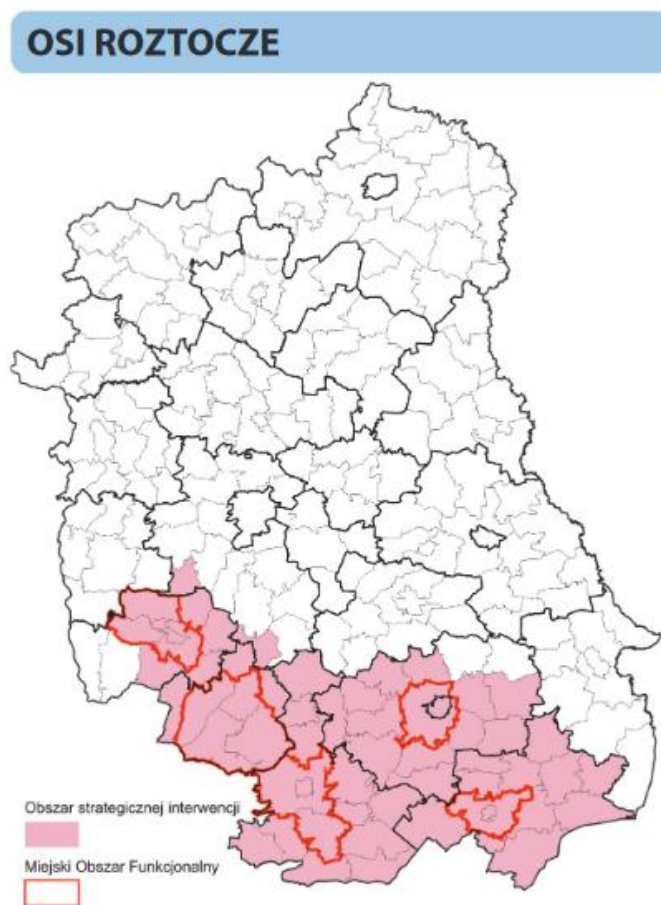
MOF Tomaszowa Lubelskiego położony jest w na terenie Roztocza Środkowego i stanowi centrum obsługi ruchu turystycznego powiatu tomaszowskiego i obszaru Roztocza. Przez północno-wschodnią część miasta przepływa rzeka Sołokija, tworząca korytarz ekologiczny wiążący Tomaszów Lubelski z Południoworoztoczańskim i Krasnobrodzkim Parkiem Krajobrazowym. Południowowschodnia część

miasta wchodzi w skład obszaru Natura 2000 – ostoi ptasiej Dolina Sołokiji, a północna część objęta częściowo terenami chronionymi - Roztocze.

MOF Tomaszowa Lubelskiego położony jest na obszarze dwóch krain geograficznych: Roztocza oraz Wyżyny Wołyńskiej. Granica pomiędzy dwiema krainami przebiega w okolicach miasta Tomaszów Lubelski. Obszar gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski położony na zachód oraz południowy zachód od miasta wchodzi w skład dwóch mezoregionów Roztocza – Roztocza Środkowego. Tereny usytuowane na wschód i północny wschód od Tomaszowa znajdują się w obrębie Grzędy Sokalskiej – mezoregionu stanowiącego ciąg wzniesień na obszarze Wyżyny Wołyńskiej. Obie krainy cechują się wyżynnym charakterem i występowaniem licznych wzniesień, co sprawia, iż obszar MOF posiada wysokie walory krajobrazowe. Najwyższymi szczytami obu krain na terenie MOF są Wapielnia (386 m n.p.m., Roztocze Środkowe) i Biała Góra (349 m n.p.m., Grzęda Sokalska). Niewielki fragment gminy Tomaszów Lubelski usytuowany jest w obrębie Równiny Bełskiej.

Zgodnie ze Strategią rozwoju województwa lubelskiego do 2030 roku MOF Tomaszowa Lubelskiego położony jest w Obszarze Strategicznej Interwencji (OSI) Roztocze. Priorytetem rozwoju tego obszaru jest społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Roztocza i Puszczy Solskiej.

Mapa 2 Zasięg Obszaru Strategicznej Interwencji Roztocze

Źródło: Strategia rozwoju województwa lubelskiego do 2030 roku

Warunki przyrodnicze i obszary chronione

Roztocze położone w regionie wyżynnym charakteryzuje się chłodniejszym klimatem, w porównaniu do krain sąsiednich. Klimat na omawianym terenie kształtują głównie masy powietrza kontynentalnego. Na Roztoczu lato trwa od 90 do 100 dni, zima od 90 do 110. Średnia temperatura roku wynosi około 7,5°C, temperatura lipca około 19°C, a stycznia spada poniżej -4°C. Średnia roczna suma opadów kształtuje się na poziomie od 660 do 730 mm.

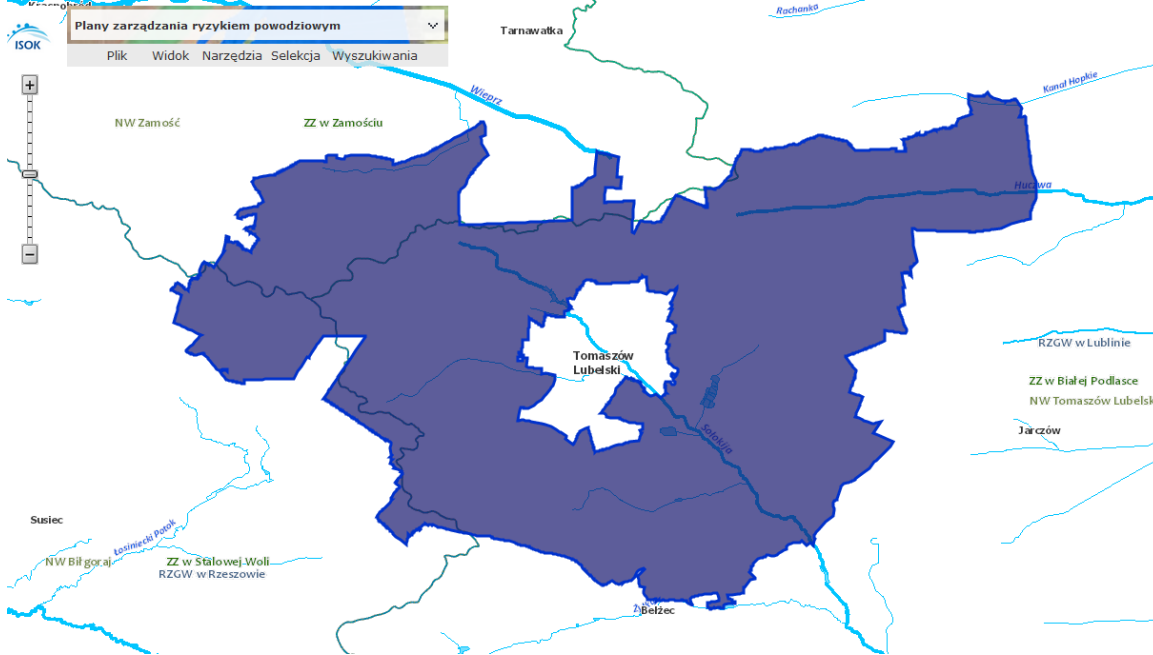
Okres wegetacji roślin trwa od 200 do 210 dni. Ten fragment Roztocza zaliczany jest do obszarów wyjątkowo śnieżnych. Maksymalny opad zanotowano w stacji Narol – ponad 763 mm. Pokrywa śnieżna utrzymuje się 70 – 80 dni

Warunki wodne

Biorąc pod uwagę podział hydrograficzny sieć rzeczna na obszarze arkusza Tomaszów Lubelski należy do trzech zlewni. Są to: od północy zlewnia rzeki Wieprz – tereny źródłisko- we z podmokłościami, na zachodzie zlewnia Sanu, z niewielkim odcinkiem Tanwi i jej prawym dopływem - Potokiem Łosinieckim oraz na wschodzie zlewnia Bugu z fragmentem rzeki Sołokiji i jej dopływami żyłką i Łukawicą. Małe naturalne jeziora wypełniają zagłębienia koło Kadłubisk i Zawadek, sztuczne stawy hodowlane zbudowano w dolinie Sołokiji w Łaszczówce (Witkowska, 1997). Na omawianym terenie zarejestrowano 22 źródła, o charakterze przeważnie szczelinowo-warstwowym. Wydajności źródeł są zróżnicowane, związane z okresami zasilania, jak również ze strefami tektonicznymi. Wahają się od 5,5 m³ /h do 115 m³ /h w Jezierni, w Sołokiji wydajność źródeł osiąga 435,6 m³ /h. Na terenie objętym arkuszem znajduje się jeden punkt, w którym Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska prowadzi monitoring jakości wód powierzchniowych. Ocenie podlegają wody rzeki Sołokiji w Łaszczówce. Na podstawie przeprowadzonych badań, wody zakwalifikowano do V klasy (jakość zła), ze względu na liczbę bakterii coli, wysoką zawartość fosforanów, amoniaku, fosforu ogólnego i azotu ogólnego (WIOŚ, 2006). Ponadto na pograniczu miasta i gminy Tomaszów Lubelski znajduje się projektowany zbiornik retencyjny o powierzchni około 150 ha.

Wody podziemne na omawianym terenie występują w utworach czwartorzędowych, neogeńskich i kredowych. Omawiane piętro wodonośne zasilane jest częściowo przez infiltrację wód opadowych oraz dodatkowo wodami podziemnymi poziomu kredowego. Wodonośne piaski i żwiry nie mają istotnego znaczenia, wykorzystywane są przez małe gospodarstwa.

Mapa 3 Granice jednostek zarządu Wód Polskich

Źródło: ISOK

W obrębie Rostocza wody podziemne związane są głównie z utworami kredowymi wykształconymi jako margle, opoki lub gezy. Tworzą one GZWP nr 407 – Niecka Lubelska (Chełm – Zamość). Głębokość występowania głównego poziomu wodonośnego waha się od kilku metrów w zachodniej części obszaru do ponad 60 m na północnym-zachodzie i północnym-wschodzie. Wydajności studni wahają się od 10-30 m³/h (strefa Wapielnia – Rabinówka - Pasieki) do 50-70 m³/h na przewalającym obszarze. W Tomaszowie Lubelskim i Narolu dochodzą do 120 m³/h, w północno-zachodniej części Tomaszowa znacznie przekraczają tę wartość. Zgodnie z podziałem Zarządów teren MOF Tomaszowa Lubelskiego objęty jest działalnością Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Rzeszowie (Zarząd Zlewni w Rzeszowie) i Zarządu Gospodarki Wodnej w Lublinie (Zarząd Zlewni w Zamościu i Zarząd Zlewni w Białej Podlaskiej).

Z przeprowadzonych analiz wynika, że wody podziemne na opisywanym obszarze są wysokiej jakości. Zawartość większości składników mieści się w granicach dopuszczalnych stężeń dla wód pitnych. Podwyższone wartości dotyczą niekiedy związków Żelaza, sporadycznie manganu i amoniaku.

Na terenie MOF początek biorą dwie rzeki: Sołokija oraz Huczwa. Obie należą do zlewni Wisły i pod względem czystości ogólnej zostały sklasyfikowane jako bezklasowe. Usytuowanych jest tu także kilka zbiorników wodnych. Największy z nich posiada powierzchnię 22 hektarów i położony jest w Rogóźnie. Zbiorniki wykorzystywane są przede wszystkim jako stanowiska wędkarskie. MOF miasta Tomaszów Lubelski znajduje się w obrębie zlewni źródłiskowego odcinka doliny Sołokiji. w dolinie występują liczne podmokłości oraz niewielkie, naturalne i sztuczne zbiorniki wodne. Cieki biorą początek ze źródeł przeważnie mających charakter szczelinowo-warstwowy. Rzeka Sołokija jest korytarzem ekologicznym łączącym Krasnobrodzki i Południoworostoczański Park Krajobrazowy. Sołokija płynie naturalnym korytem, zachowało się szereg meandrów i starorzeczy. w odcinku przygranicznym jej dolinę wypełniają rozległe, nieużytkowane łąki i ugory. Wzdłuż koryta rzeki zachowały się dosyć duże płyty olsów oraz podmokłych borów sosnowych. Rzeka stanowi ważny czynnik integrujący lokalną społeczność. w okresie pierwszego dnia wiosny kultywowane są przez uczniów szkół podstawowych obrzędy topienia Marzanny. Tereny brzegów rzeki Sołokiji powinny być wykorzystywane do celów rekreacji. Należy

zastanowić się nad umiejscowieniem w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki miejsc piknikowych, małej infrastruktury odpoczynku i rekreacji np. trasy spacerowe, ścieżki edukacji ekologicznej, ławki z koszami na śmiecie, siłownie zewnętrzne itp.

Obszar MOF (tj. gmina miejska Tomaszów Lubelski i gmina wiejska Tomaszów Lubelski) zgodnie z § 17 pkt 6 załącznika do Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 grudnia 2017 r. w sprawie nadania statutu Państwowemu Gospodarstwu Wodnemu Wody Polskie (Dz.U. 2017.2506) znajduje się w:

- regionie wodnym Środkowej Wisły zarządzanym przez RZGW w Warszawie, Zarząd Zlewni Białej Podlaskiej,
- w regionie wodnym Bugu zarządzanym przez RZGW w Lublinie, Zarząd Zlewni w Białej Podlaskiej,
- w regionie wodnym Górnej Wschodniej -Wisły zarządzanym przez RZGW w Rzeszowie Zarząd Zlewni w Stalowej Woli (JCWP Tenew do Łosinieckiego Potoku/JCWP Sopot),
- w regionie wodnym Bugu zarządzanym przez RZGW w Lublinie, Zarząd Zlewni w Zamościu.

Zgodnie z treścią załączników do Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 4 listopada 2022 r. w sprawie Planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły (Dz.U. 2023.300) obszaru przynależy do

- regionu wodnego Wisła Bugu (kod UE PLGW200090, JCWPd GWB 90)
- regionu wodnego Wisła Bugu (kod UE PLGW2000121, JCWPd GWB 121).
- regionu wodnego Wisła Górnej- Wschodniej Wisły (kod UE PLGW2000120, JCWPd GWB 120).

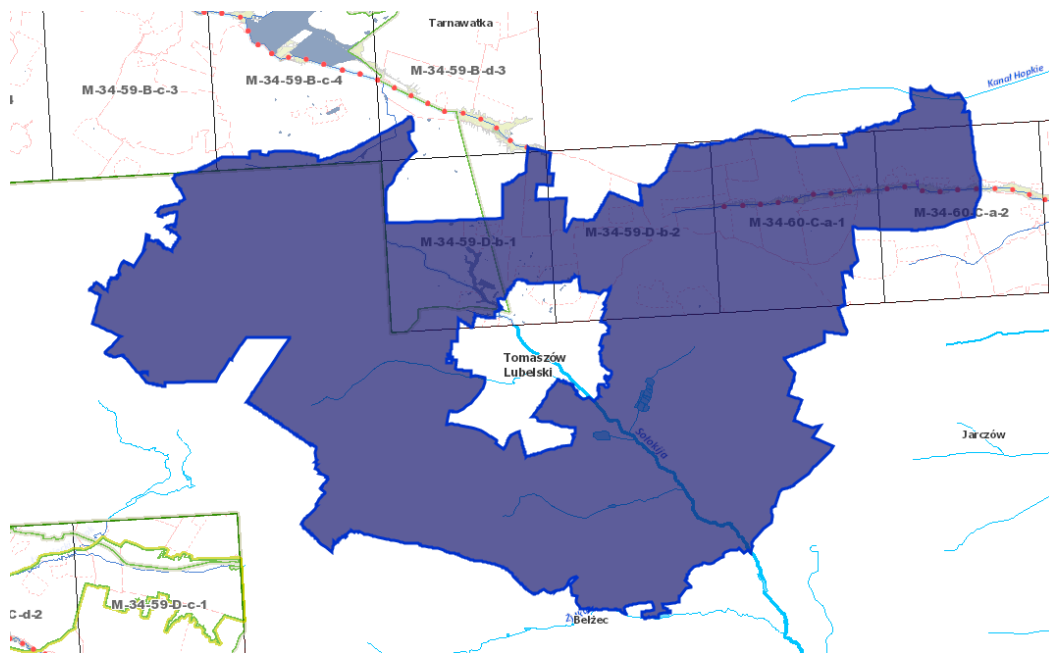
W obrębie Roztocza wody podziemne związane są głównie z utworami węglanowymi (gezy opoki i margle) kredy górnej. Kredowy poziom wodonośny znajduje się tu w więzi hydraulicznej z poziomem czwartorzędowym, a w strefie krawędziowej Roztocza, z poziomem trzeciorzędowym z którym tworzy jeden zbiornik wód podziemnych (główny poziom wodonośny). Wody w utworach kredowych gromadzą się w szczelinach pochodzenia tektonicznego i w szczelinach będących wynikiem rozdzielczości międzyławicowej. Wodonośna jest tylko górna część utworów kredowych, do głębokości około 130 m. Zasilanie obszaru Roztocza odbywa się poprzez infiltrację wód opadowych. Wielkość infiltracji uzależniona jest głównie od morfologii terenu, miąższości strefy aeracji oraz szczelności nadkładu. Zwierciadło wody poziomu kredowego na przeważającym obszarze, ma charakter swobodny. Napięte jest tylko lokalnie, w miejscach, gdzie masyw kredowy jest słabo spękany. Występuje na głębokości od kilku metrów do ponad 60 m na północnym zachodzie i północnym wschodzie. Wydajności studni wahają się od 10-30 m³/h w strefie wododziałowej (Wapielnia – Rabinówka - Pasieki) do 50-70 m³/h na pozostałym terenie. w Tomaszowie Lubelskim i Narolu dochodzą do 120 m³/h, a w północno-zachodniej części Tomaszowa znacznie przekraczają tę wartość. z analiz przedstawionych w Studium Uwarunkowań i Zagospodarowania Przestrzennego miasta Tomaszów Lubelskie, wynika, że wody podziemne głównego poziomu wodonośnego są wysokiej jakości. Zawartość większości składników mieści się w granicach dopuszczalnych stężeń dla wód pitnych. Ujmowane studniami kopanymi przypowierzchniowe wody podziemne, występujące zarówno w utworach czwartorzędu jak i kredy wykazują znacznie gorszą jakość niż wody poziomu głównego. Największym ujęciem wód podziemnych jest wielootworowe ujęcie komunalne „Siwa Dolina” w Tomaszowie Lubelskim o zatwierdzonych zasobach w ilości 940 m³/h. Jego eksploatacja doprowadziła do powstania leja depresyjnego. Obejmuje ono 5 studni zlokalizowanych na zachód od granic miasta, w kompleksie leśnym przy drodze wyjazdowej wzdłuż szlaku turystycznego Walk Partyzanckich. Dla ujęć ustanowiona została strefa ochrony bezpośredniej ustanowionej przez Dyrektora Zarządu Zlewni w Białej Podlaskiej – decyzja z dnia 7 sierpnia 2019 r.

W granicach MOF usytuowanych jest 7 Jednolitych Części Wód Powierzchniowych (J CWP):

- RW2000062671414839 Rzeczyca do granicy RP,
- RW20001626714213 Huczwa od źródeł do Kanału Rokitna bez Kanału Rokitna,
- RW20001526714216 Kanał Hopkie,
- RW2000062671414591 Sołokija do granicy państwa wraz z Dopływami I i II spod Żurawiec do granicy państwa,
- RW20000622815 Tanew do Łosinieckiego Potoku ,
- RW200010229458 Sopot,
- RW20001524135 Wieprz do Jacynki.

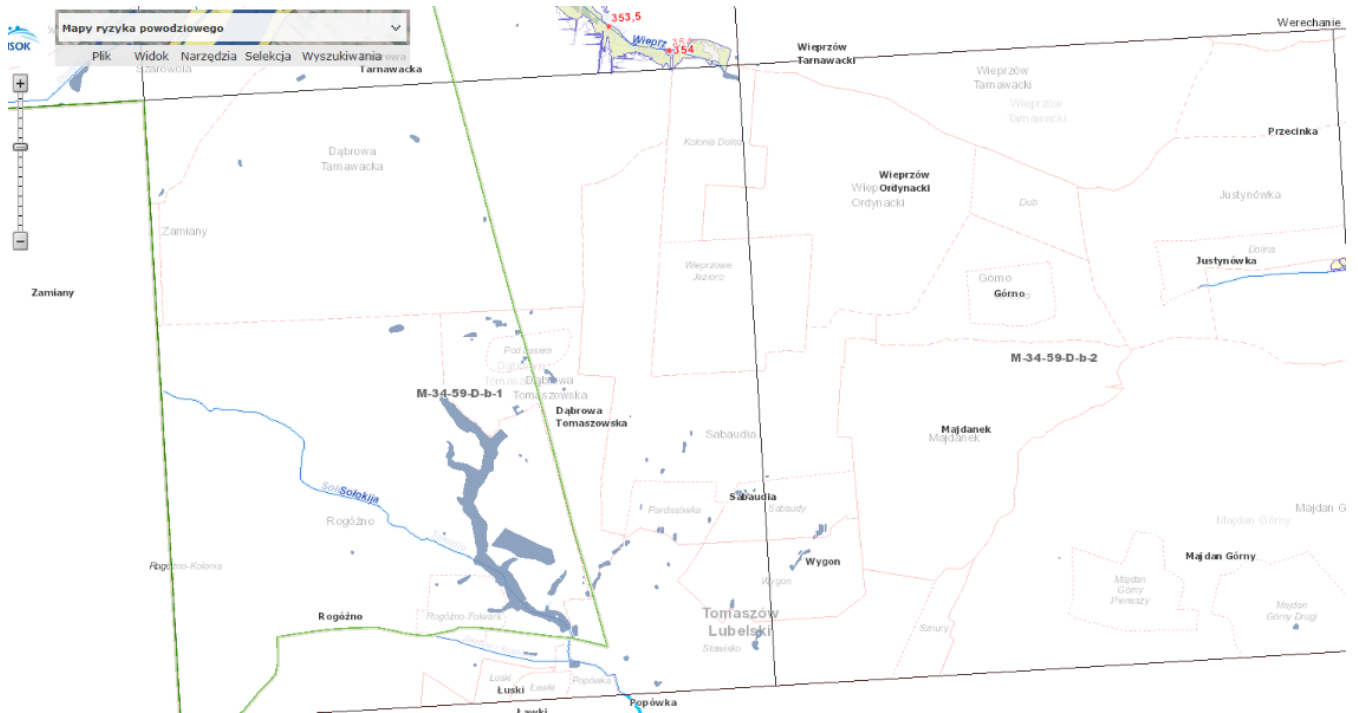
Zgodnie z przedstawionymi mapami z serwisu ISOK, na terenie MOF znajdują się obszary zagrożone powodzią. W samym Tomaszowie są to obszary: Stawisko, Wygon (tereny bez cieków wodnych, gdzie zagrożenia podtopieniami związane są ze zjawiskami atmosferycznymi oraz Popówka (gdzie zagrożenia powiązane są z przepływem rzeki Sołokiji). Więcej terenów zagrożonych powodzią znajduje się na terenie gminy Tomaszów Lubelski. Zlokalizowane są one wzdłuż rzek Huczwy, Sołokii i Wieprza.

Mapa 4 Tereny zagrożone powodzią

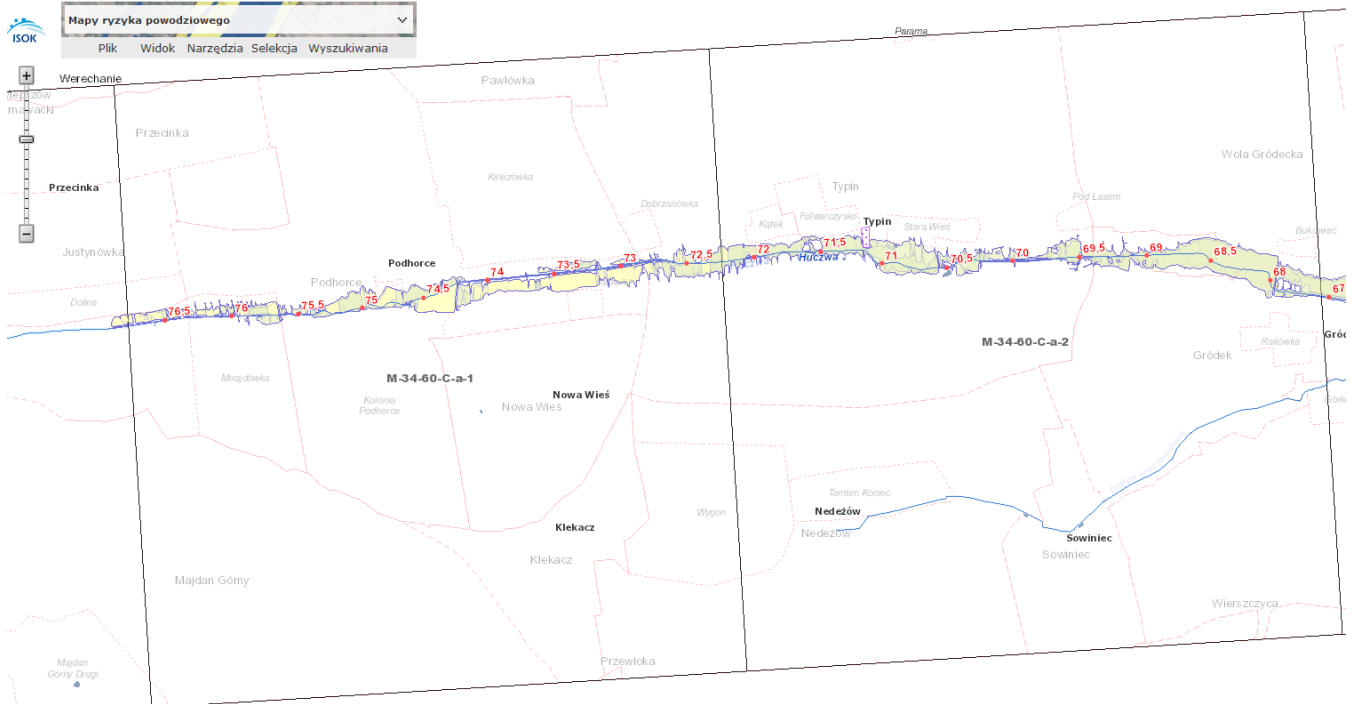
Źródło: ISOK

Mapa 5 Obszary zagrożone powodzią na terenie gminy Tomaszów Lubelski, arkusze mapy M-34 -59-D-b-1 i M-34 -59-D-b-2

Źródło: ISOK

Mapa 6 Obszary zagrożone powodzią na terenie gminy Tomaszów Lubelski, arkusze mapy M-34 -60-C-a-1 i M-34 -60-C-a-2

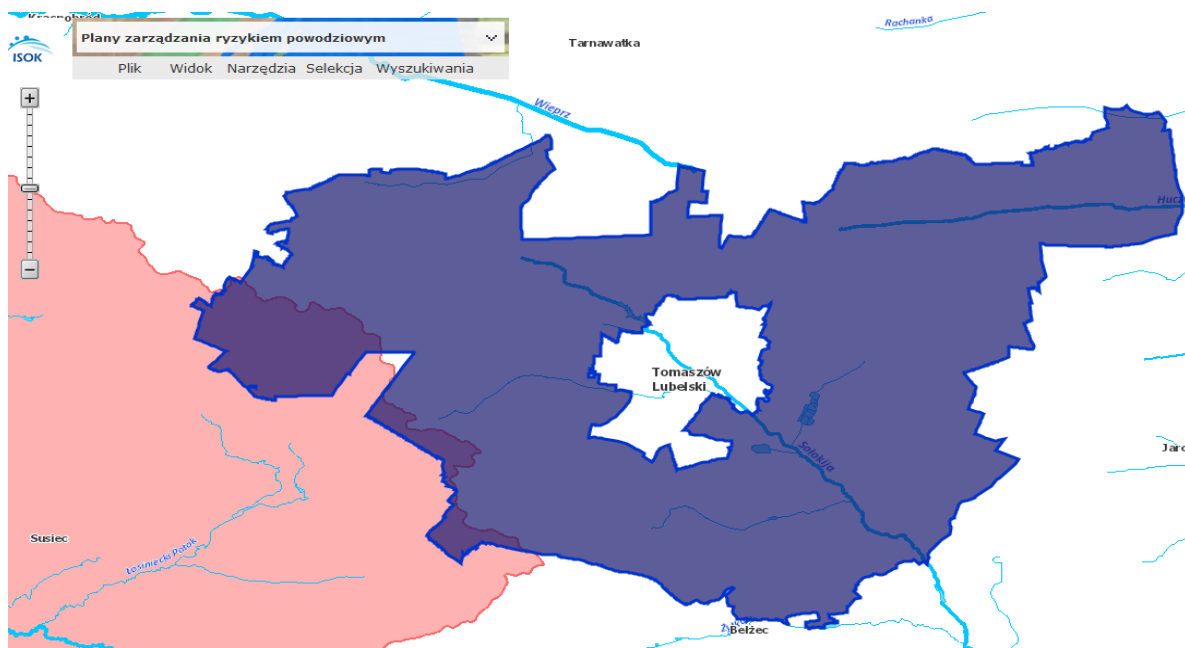
Źródło: ISOK

Zachodnio-południowe tereny MOFu Tomaszów Lubelski objęte są Planami zarządzania ryzykiem powodziowym.

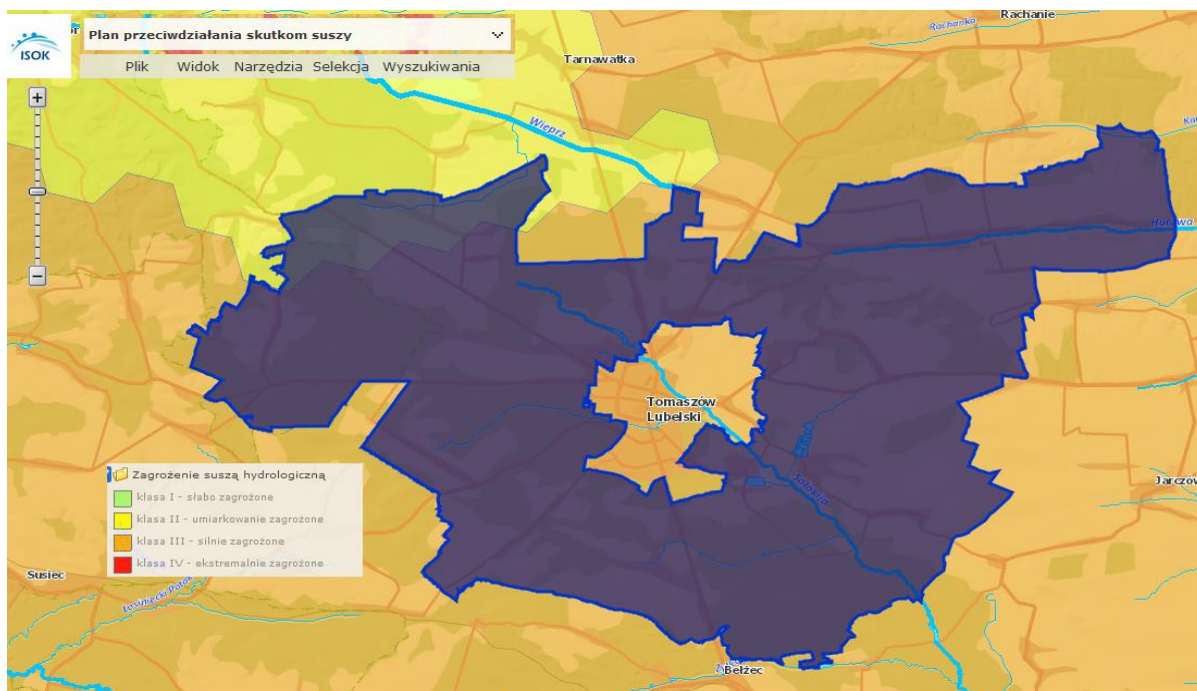
Mapa 9 Obszar obowiązywania planów zarządzania ryzykiem powodziowym (kolor różowy) pokrywający się z terenami gminy Tomaszów Lubelski.

Źródło: ISOK

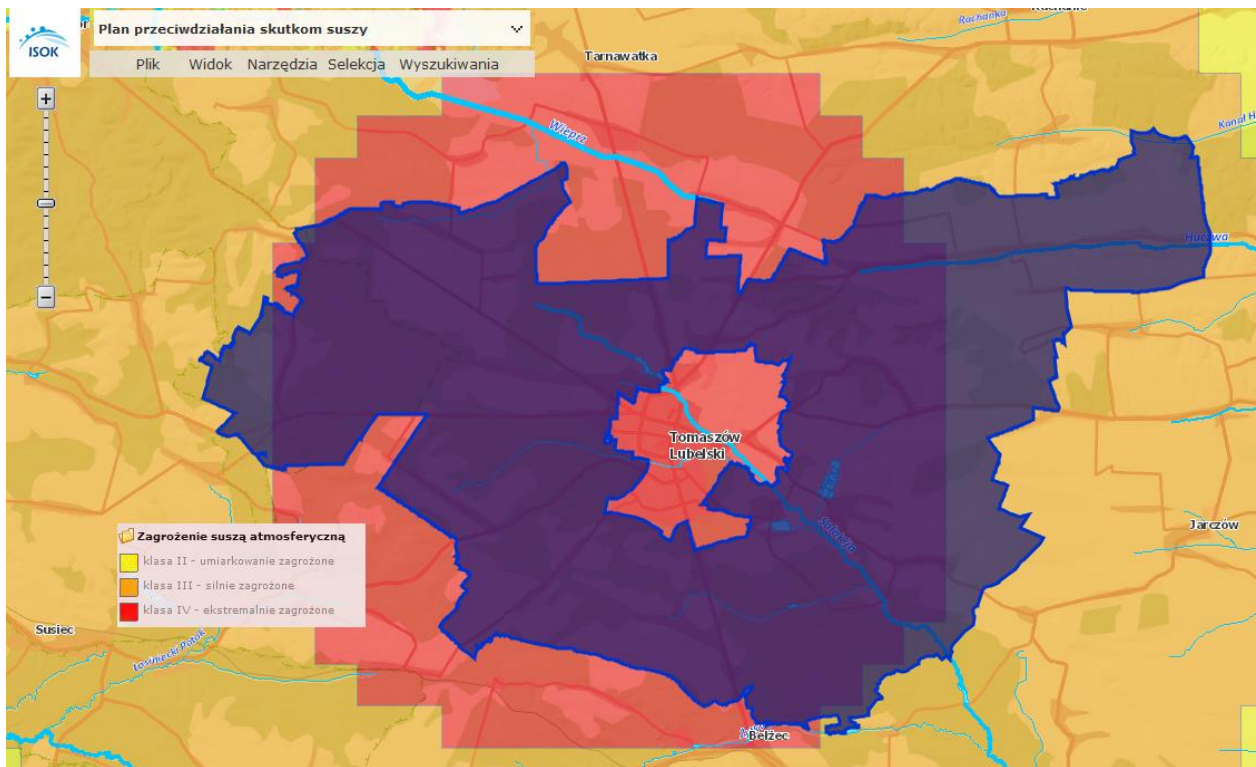
Równocześnie ze względu na poziom wód gruntowych i podziemnych oraz zjawiska pogodowe, tereny MOF Tomaszowa Lubelskiego, prawie na całym obszarze silnie zagrożone są suszą hydrologiczną i ekstremalnie zagrożone suszą atmosferyczną.

Mapa 10 Mapa zagrożeń suszą hydrologiczną

Źródło: ISOK

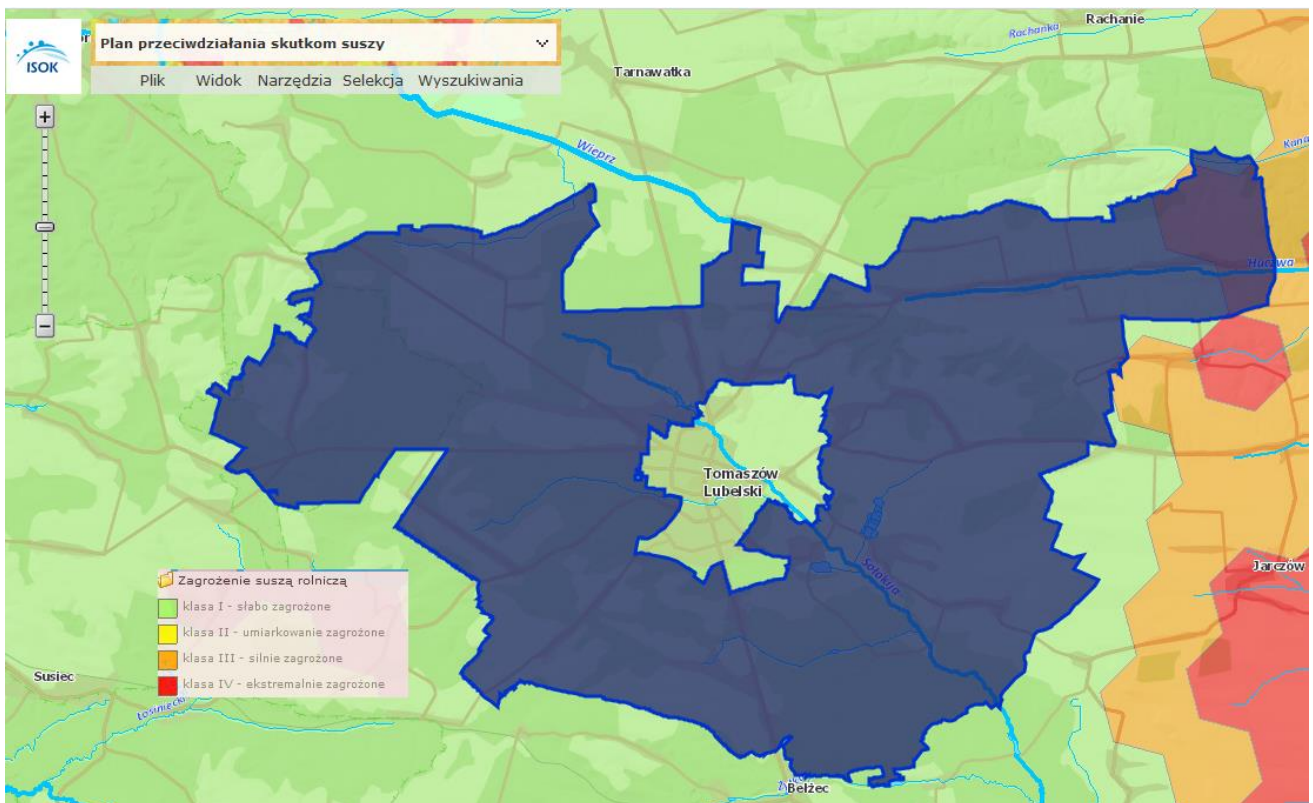
Mapa 11 Mapa zagrożeń suszą atmosferyczną

Źródło: ISOK

Jedynie zagrożenie suszą rolniczą jest na akceptowalnym poziomie, chociaż na północno-wschodnich krańcach gminy Tomaszów Lubelski występuje częściowo silne zagrożenie suszą rolniczą.

Mapa 12 Zagrożenia suszą rolniczą

Źródło: ISOK

Nasłonecznienie

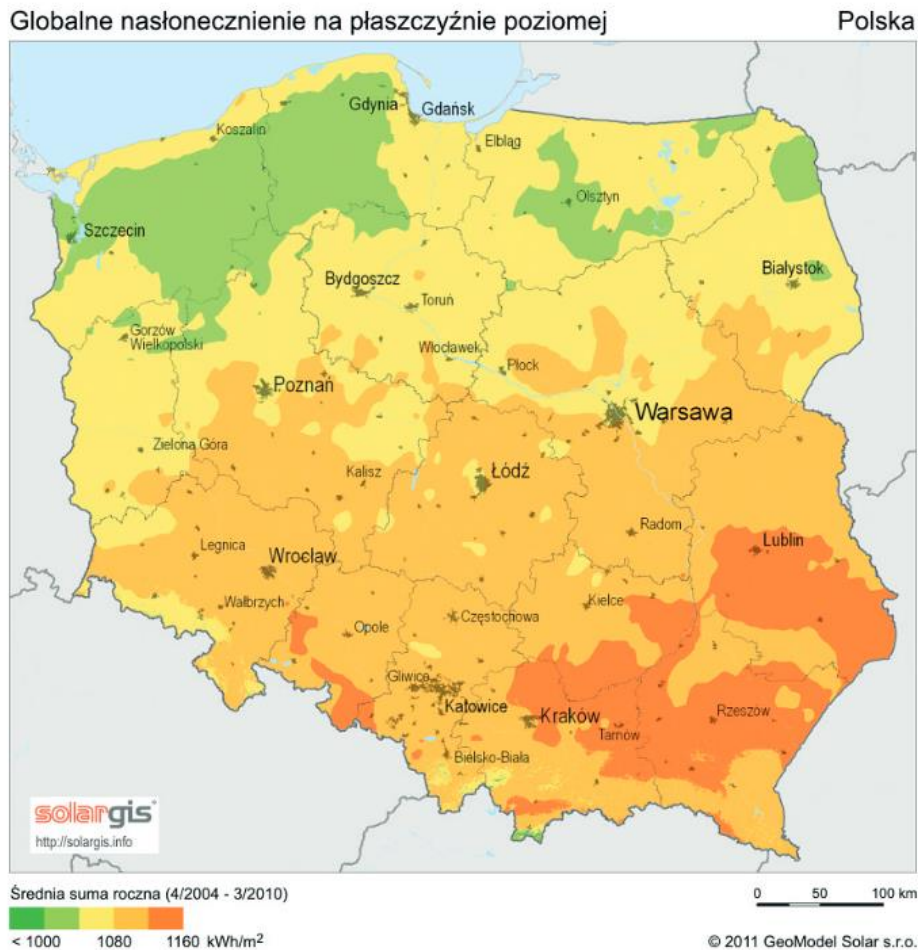
Jak wskazują dane opracowane przez Polskie Towarzystwo Fotowoltaiki na największy uzysk z 1 kWp instalacji mogą liczyć mieszkańcy południowo-wschodnich terenów Polski. Zaliczamy tutaj m.in. województwo podkarpackie, część województwa lubelskiego oraz obszar województwa małopolskiego.

W Polsce nasłonecznienie charakteryzuje się pewnego stopnia różnorodnością, należy jednak podkreślić, że nie istnieją tereny ze skrajnie niską (nieopłacalną pod względem montażu instalacji fotowoltaicznej) stopą nasłonecznienia. W praktyce oznacza to, że montaż instalacji fotowoltaicznej jest opłacalny zarówno na terenie północnej, jak i południowej części kraju. W całej Polsce nasłonecznienie jest na tyle wysokie, że instalacja fotowoltaiczna przynosi duże korzyści finansowe oraz uniezależnia inwestora od zakładu energetycznego. Podkreślić należy, że największe nasłonecznienie w Polsce występuje w czerwcu, lipcu oraz sierpniu, w związku z czym największe uzyski również notowane będą w czasie tych letnich miesięcy. Nie oznacza to jednak, że okres jesienno-zimowy charakteryzuje się brakiem produkcji energii elektrycznej przez naszą instalację fotowoltaiczną- produkcja będzie oczywiście niższa, ale moduły fotowoltaiczne nadal będą pracować i produkować dla prąd z promieniowania słonecznego.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/2001 z dnia 11 grudnia 2018 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych (wersja przekształcona) ustanowiła nowe cele dla Unii Europejskiej na rok 2030, a także zmodyfikowała zasady obliczania udziałów energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu brutto, począwszy od 2021 roku. Wskaźnik udziału energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto obliczany jako iloraz wartości końcowego zużycia energii brutto ze źródeł odnawialnych oraz wartości końcowego zużycia energii brutto ze wszystkich źródeł i wyrażony w % wyniósł w 2021 r. 15,62%, przy przyjętym celu dla Polski na rok 2030 wynoszącym 23%. Jak wynika z informacji GUS (Energia ze źródeł odnawialnych w 2021 r. z dnia 15 grudnia 2022 roku): „Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto w elektroenergetyce wzrósł o 0,93 p. proc. w stosunku do 2020 r. Czynnikiem, które wpłynęły na zwiększenie tego wskaźnika były wzrost końcowego zużycia odnawialnej energii elektrycznej brutto (o 8,6%), przy jednoczesnym zwiększeniu końcowego zużycia energii elektrycznej brutto (o 5,4%). Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto w ciepłownictwie i chłodnictwie wyniósł 21,03% w 2021 r. Czynnikiem, które wpłynęły na wzrost tego wskaźnika był spadek końcowego zużycia energii odnawialnej na ogrzewanie i chłodzenie (o 0,6%), przy wzroście całkowitego końcowego zużycia energii brutto na ogrzewanie i chłodzenie (o 5,1%). Zmiany te zostały obliczone przy zastosowaniu metodologii GUS w odniesieniu do danych z roku 2020.”¹

---

¹ Źródło dane GUS: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/srodowisko-energia/energia/energia-ze-zrodel-odnawialnych-w-2021-roku,10,5.html>

Źródło: <http://pv.home.pl/pv-pl/wp-content/uploads/2013/04/Poland-naslonecznienie-PV-Poland.pdf>

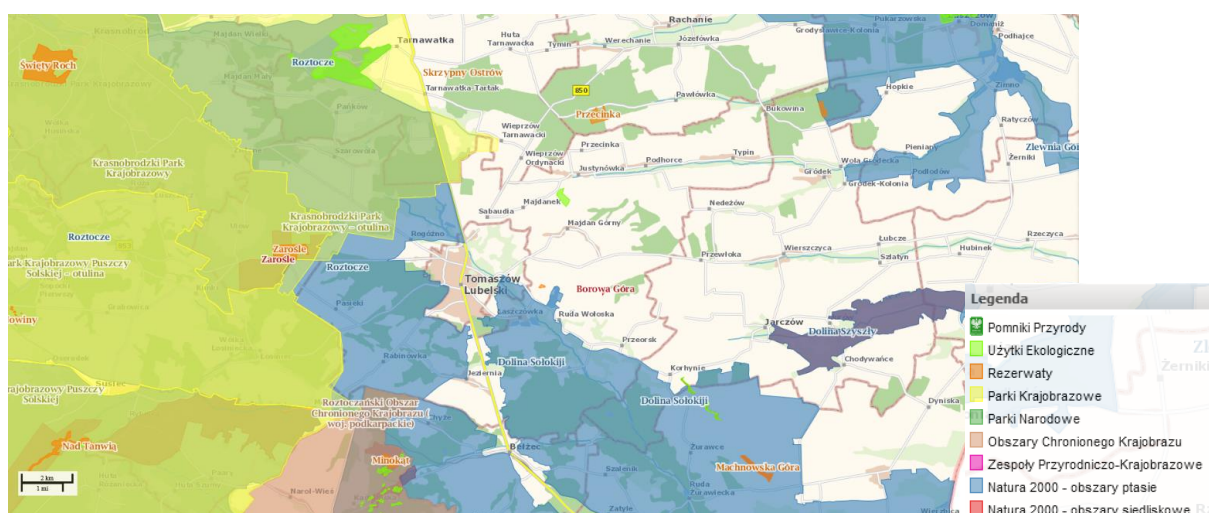
Formy ochrony przyrody

W promieniu do około 30 km od granic miasta Tomaszów Lubelski znajdują się następujące formy ochrony przyrody:

- Roztoczański Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Roztoczański Park Narodowy,
- Południoworoztoczański Park Krajobrazowy (gm. Lubycza Królewska),
- Krasnobrodzki Park Krajobrazowy (gm. Susiec, gm. Tomaszów),
- Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej (gm. Susiec),
- Rezerwat krajobrazowy Nad Tanwią (gm. Susiec),
- Rezerwat leśny Las Lipowy w Uroczysku Bukowiec (gm. Jarczów),
- Rezerwat florystyczny Skrzypny Ostów (gm. Tarnawatka),
- Rezerwat torfowiskowy Nowiny (gm. Susiec),
- Rezerwat leśny Zarośle (gm. Tomaszów Lubelski),
- Rezerwat leśny Przecinka (gm. Rachanie),
- Rezerwat leśny Jalinka (gm. Lubycza Królewska),
- Rezerwat Piekiełko (gm. Tomaszów Lubelski),
- Rezerwat stepowy Machnowska Góra (gm. Lubycza Królewska),

- Obszar specjalnej ochrony siedlisk sieci Natura 2000 Tarnoszyn (kod obszaru: PLH060100) (gm. Ułhówek),
- Obszar Natura 2000 Roztocze (kod obszaru: PLB060012) (gm. Tomaszów Lubelski),
- Obszar specjalnej ochrony ptaków sieci Natura 2000 Dolina Szyszły (kod obszaru PLB060018) (gm. Ułhówek),
- Obszar specjalnej ochrony ptaków Dolina Sołokiji (kod obszaru PLB060021)
- Obszar specjalnej ochrony siedlisk sieci Natura 2000 Borowa Góra (kod obszaru PLH060070),
- Obszar specjalnej ochrony siedlisk sieci Natura 2000 Minokąt (kod obszaru PLH060089),
- Obszar specjalnej ochrony siedlisk sieci Natura 2000 Święty Roch (kod obszaru: PLH060022) (gm. Krasnobród),
- Obszar Natura 2000 Zarośle (kod obszaru: PLH060028) (gm. Tomaszów Lubelski).

Mapa 14 Obiekty ochrony przyrody w dalszych okolicach miasta Tomaszów Lubelski

Źródło: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>

Stan środowiska na przedmiotowym obszarze należy uznać za dobry. Na terenie MOF nie funkcjonują zakłady przemysłu ciężkiego. Do największych zagrożeń dla środowiska naturalnego należą zanieczyszczenia bytowe i zanieczyszczenia zewnętrzne. Wzdłuż dróg o nasilonym ruchu, w szczególności przy drodze krajowej nr 17, występuje miejscowe zwiększenie zanieczyszczeń powietrza i gleb. Do poważnych problemów stanowiących istotne zagrożenie dla środowiska naturalnego należy niedostatecznie rozwinięta sieć kanalizacji sanitarnej, zwłaszcza na terenie gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski, wykorzystywanie zbiorników bezodpływowych do gromadzenia ścieków oraz zaniedbania w zakresie gospodarki odpadami. Ponadto, działalnością w znacznym stopniu oddziałującą na stan środowiska naturalnego jest rolnictwo.

Zabudowa i lokalizacja obiektów użyteczności publicznej

Północno-wschodni obszar miasta Tomaszowa ma w większości charakter rolniczy. Większość gruntów rolnych mieści się w klasach bonitacyjnych III – IVa. Układ osadniczy koncentruje się głównie w zachodniej części miasta. Obszar zwartej zabudowy nie przekracza 3 km na linii wschód zachód i 4 km na linii północ-południe. Obwodnica oddziela od centrum mieszkańców ulic Majdańskiej i Szopena oraz kilka gospodarstw przy ul. Ofiar Bełżca. Zabudowania wielorodzinne koncentrują się głównie przy ulicach: Traugutta, Andersa, Tadeusza Kościuszki (osiedle Kamienny Krąg), Alei Sportowej, Jana Pawła II,

Króla Zygmunta, Wyzwolenia i Marie Curie-Skłodowskiej i Rolniczej. Nowe osiedla zabudowy wielorodzinnej zaczynają powstawać w centralno-wschodniej i zachodniej części Tomaszowa – tak jak osiedle przy ul. Kardynała Wyszyńskiego, Aleja Sportowa, Króla Zygmunta III Wazy.

Wszystkie miejscowości strefy zewnętrznej MOF, tj. gminy Tomaszów Lubelski cechują się typową, wiejską zabudową. Są to wsie położone wzdłuż jednego lub kilku ciągów komunikacyjnych, o nieregularnym kształcie, z nierównomiernym układem pól i dużym rozbiem własności na liczne działki. Brakuje w nich funkcjonalnych centrów i wyodrębnionych lub odpowiednio zagospodarowanych przestrzeni publicznych, rolę te pełnią przestrzenie usytuowane wzdłuż dróg przebiegających przez miejscowości. Powoduje to duże uciążliwości w korzystaniu z dostępnej przestrzeni w poszczególnych sołectwach gminy, brak wyodrębnionych miejsc koncentracji życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego, niedostateczne wykorzystanie przestrzeni publicznej i jej niską funkcjonalność. Na terenie gminy Tomaszów Lubelski znajduje się wiele budynków reprezentujących typ zabudowy tradycyjnej, jednak niekorzystne przekształcenia zabudowy mieszkaniowej wsi sprawiają, iż charakterystyczne dla miejscowej przestrzeni cechy architektoniczne zanikają. Nowa zabudowa cechuje się przemieszaniem różnych jej typów i brakiem wzorców budownictwa mieszkaniowego o formie architektonicznej nawiązującej do cech zabudowy tradycyjnej. Skutkuje to zanikaniem unikalnych dla obszaru gminy cech przestrzeni oraz zaburzeniami harmonii i ładu przestrzennego. Ponadto, wiele istniejących obiektów zabudowy tradycyjnej o cechach zabytkowych posiada niską wartość techniczną lub użytkową, przez co mogą one ulec degradacji.

Miejskie zasoby budynków użyteczności publicznej (w tym siedziba gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski, położona na terenie miasta Tomaszów Lubelski) położone są w granicach do 3 km od najdalej wysuniętych zabudowań, co bezpiecznie pozwala na pokonanie takiego dystansu pieszo – w tym Urząd Miasta, Tomaszowski Dom Kultury, Dom Kombatanta (w którym mieści się muzeum i biblioteka), 3 przedszkola i 3 szkoły podstawowe. Centra handlowe i dyskonty spożywcze położone są zarówno w centrum jak też na północy i południu miasta. Przy zachodniej granicy miasta zlokalizowane są obiekty sportowe w sąsiedztwie lasów i Siwej Doliny należące głównie do Miasta Tomaszów Lubelski (Ośrodek Sportu i Rekreacji Tomasovia).

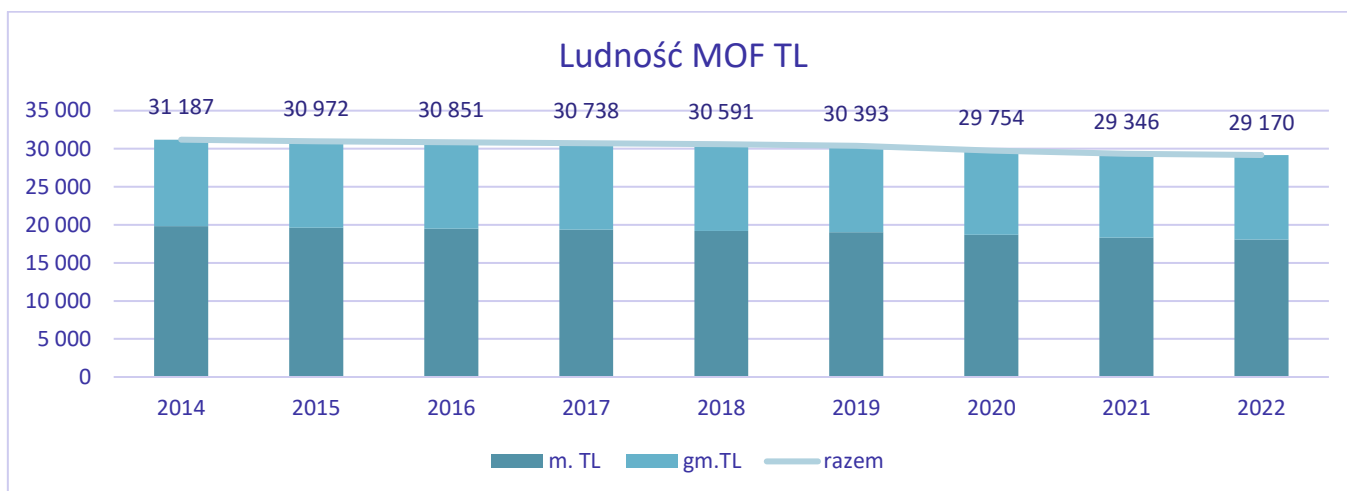
Obiekty użyteczności publicznej gminy Tomaszów Lubelski, to głównie szkoły podstawowe, które położone są w miejscowościach: Łaszczówka, Majdan Górny, Podhorce, Sabaudia, Szarowola, Pasieki, Rogóźno i Typin. Ponadto gmina posiada budynki obiektów kultury (GOK) oraz remizy strażackie (np. OSP Szarowola, OSP Podhorce, OSP Jeziernia, OSP Ruda Wołoska, OSP Majdan Górny, OSP Ulów, OSP Pasieki, OSP Rogóźno-Kolonia, OSP Rabinówka, OSP Przeorsk).

Demografia

Jak wynika z Analizy Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, dot. oceny 122 miast tracących funkcje gospodarcze, Tomaszów z wynikiem 75 pkt cechuje się silną utratą funkcji oraz mocno niekorzystną sytuacją społeczno—gospodarczą. Potwierdza to również malejąca liczba mieszkańców – zarówno Tomaszowa Lubelskiego, jak i otaczającej miasto gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski.

Jeszcze w 2014 roku łącznie w mieście i na terenie gminy wiejskiej zamieszkiwało ponad 31 tysięcy mieszkańców. W roku 2022 było to już 29 170 osób (spadek o 6% w stosunku do roku 2014), z czego 18 061 osób zamieszkiwało miasto a 11 109 obszar wiejski (spadek o 2% w stosunku do roku 2014).

Wykres 1 Liczba ludności zamieszkującej MOF Tomaszowa Lubelskiego w latach 2014-2022

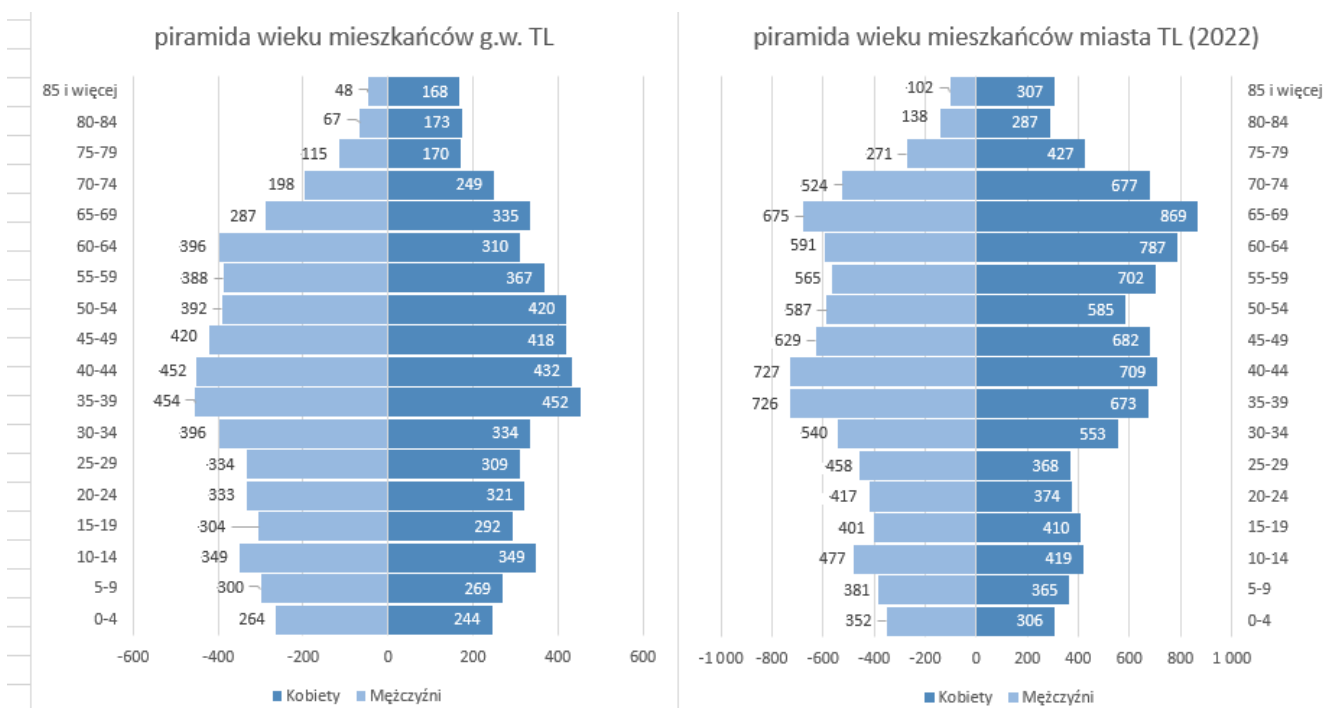

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych

Duży wpływ na sytuację demograficzną ma zarówno ujemne saldo migracji w mieście (w latach 2014-2022 był to ubytek od 76 osób w 2017 do 192 w 2021) jak też wahające się od -28 (w 2020) do +58 osób (w 2022) saldo migracji na terenie gminy wiejskiej oraz zdecydowanie ujemny przyrost naturalny na 1000 ludności od -0,15 w 2016 do -7,73 w 2021 na terenie miasta i 2,03 w 2014 r do -5,68 w roku 2020 na terenie gminy wiejskiej).

Niekorzystną sytuację demograficzną najlepiej obrazują piramidy wieku (poniżej) oraz wskaźnik obciążenia demograficznego. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym wynosi w mieście Tomaszów Lubelski ponad 172 osoby i prawie 105 osób na terenie gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski.

Wykres 2 Piramida wieku mieszkańców gminy Tomaszów Lubelski i miasta Tomaszów Lubelski w 2022r.

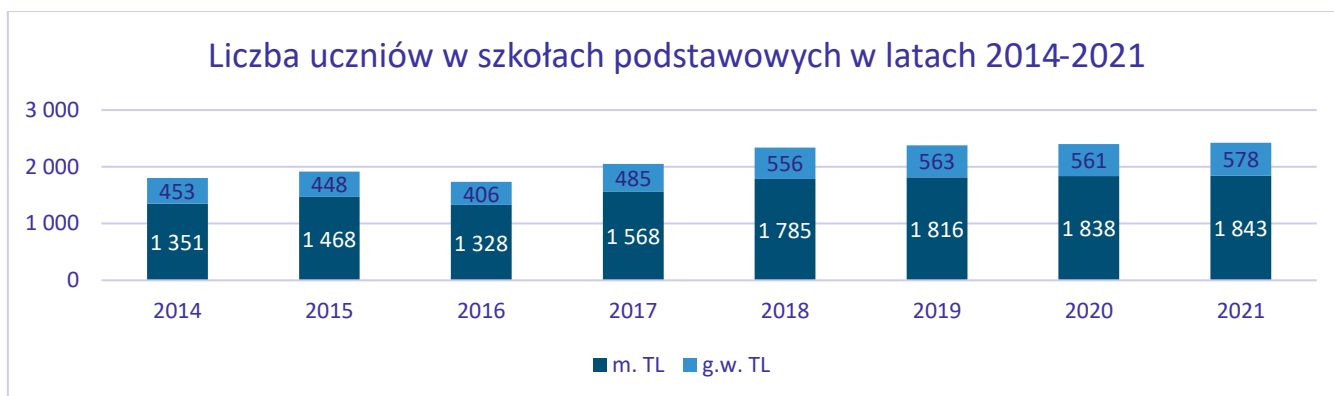
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych

Oświata i polityka społeczna

Problemy stojące przed oświatą zostały opisane w Diagnostyce Potrzeb Edukacyjnych i Rozwojowych Szkół Podstawowych Podległych Gminom Tomaszów Lubelski (miastu i gminie wiejskiej).

Jak wynika z danych statystycznych liczba uczniów w szkołach podstawowych w gminie miejskiej Tomaszów Lubelski jak i w gminie wiejskiej Tomaszów Lubelski wzrasta, jest to jednak spowodowane reformą oświaty i likwidacją gimnazjum.

Wykres 3 Liczba uczniów w szkołach podstawowych w latach 2014-2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych

Niestety jak wynika z danych demograficznych (tabela 1) liczba populacji dzieci w wieku od 6 do 14 lat systematycznie się zmniejsza, co będzie miało wpływ na liczbę uczniów w szkołach podstawowych. Analiza nie uwzględnia liczby dzieci uchodźców w ogarniętej wojną Ukrainy, co znacząco wpłynie zarówno na sytuację demograficzną, jak też na dodatkowe zapotrzebowanie szkół na doposażenie (w tym pomoce dydaktyczne służące do nauki języka polskiego) oraz zatrudnienie specjalistów (asystentów, psychologów, tłumaczy). W obliczu kryzysu na Ukrainie, i dynamicznej sytuacji geopolitycznej obecnie trudno jest przewidzieć zapotrzebowanie na usługi edukacyjne. Na potrzeby niniejszego dokumentu poddano analizie sytuację historyczną sprzed kryzysu. Również na tej podstawie przeprowadzono symulację diagnozy liczebności dzieci do lat 14 do roku 2030 (bez uwzględnienia potencjalnych uchodźców i migrantów), co ilustruje Wykres 4.

Tabela 1 Liczba uczniów w latach 2014-2021 w placówkach oświatowych podległych gminom Tomaszów Lubelski oraz współczynnik skolaryzacji netto - łącznie

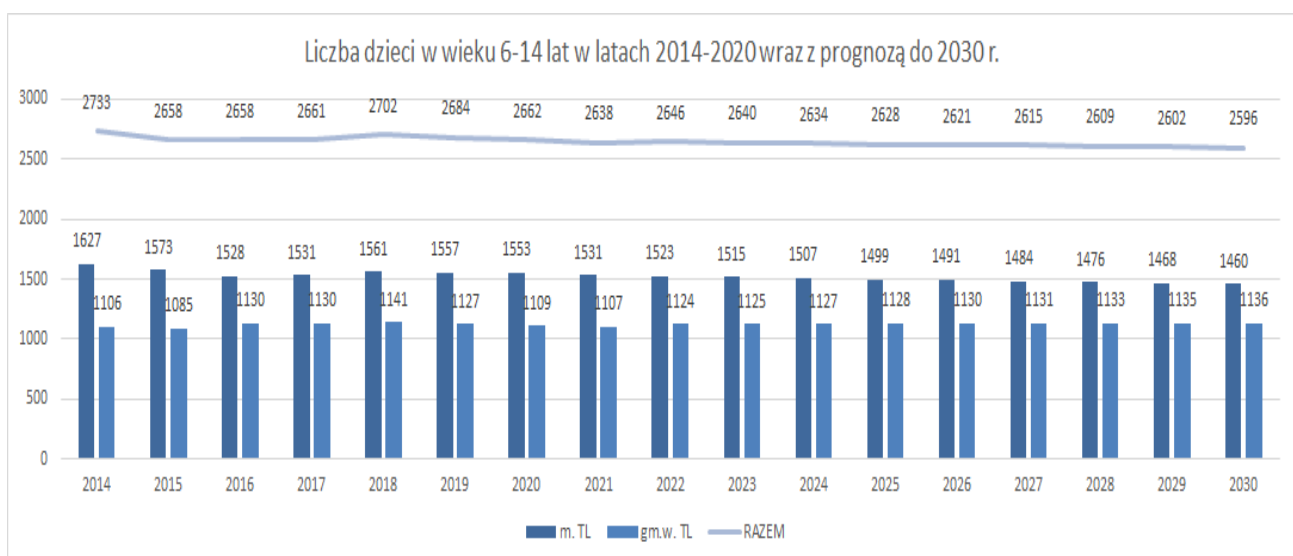
m. Tomaszów Lubelski	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
6	197	166	176	178	204	180	158	154
7	176	190	164	177	175	193	177	149
8	176	176	186	166	178	172	188	171
9	152	174	172	184	164	178	171	184
10	184	147	169	171	180	162	173	172
11	167	182	148	169	171	183	166	176
12	175	164	181	148	167	170	183	168
13	210	170	161	179	148	166	169	183
14	190	204	171	159	174	153	168	174
RAZEM m. TL	1627	1573	1528	1531	1561	1557	1553	1531
gw Tomaszów Lubelski	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
6	140	119	145	128	112	92	106	105

7	121	142	123	144	130	120	94	110
8	103	119	147	122	144	130	121	95
9	129	106	120	147	126	144	130	123
10	103	130	109	118	151	129	145	134
11	119	103	131	112	120	145	129	140
12	131	119	105	132	115	122	144	129
13	120	128	121	107	133	115	125	146
14	140	119	129	120	110	130	115	125
RAZEM g. w. TL	1106	1085	1130	1130	1141	1127	1109	1107
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
RAZEM liczba dzieci w wieku 6-14 lat	2733	2658	2658	2661	2702	2684	2662	2638
RAZEM liczba dzieci w wieku 15 lat	327	332	325	297	277	nd	nd	nd
RAZEM liczba uczniów szkół podstawowych	1840	1955	1771	2071	2388	2430	2437	b.d.
RAZEM liczba uczniów gimnazjum	1040	1013	966	635	299	0	0	0
współczynnik skolaryzacji netto ²	94,12%	99,26%	91,75%	91,48%	90,20%	90,54%	91,55%	b.d.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Wykres 4 Liczba dzieci – mieszkańców gmin Tomaszów Lubelski - w wieku 6-14 lat w latach 2014-2020 wraz z prognozą do 2030 r.

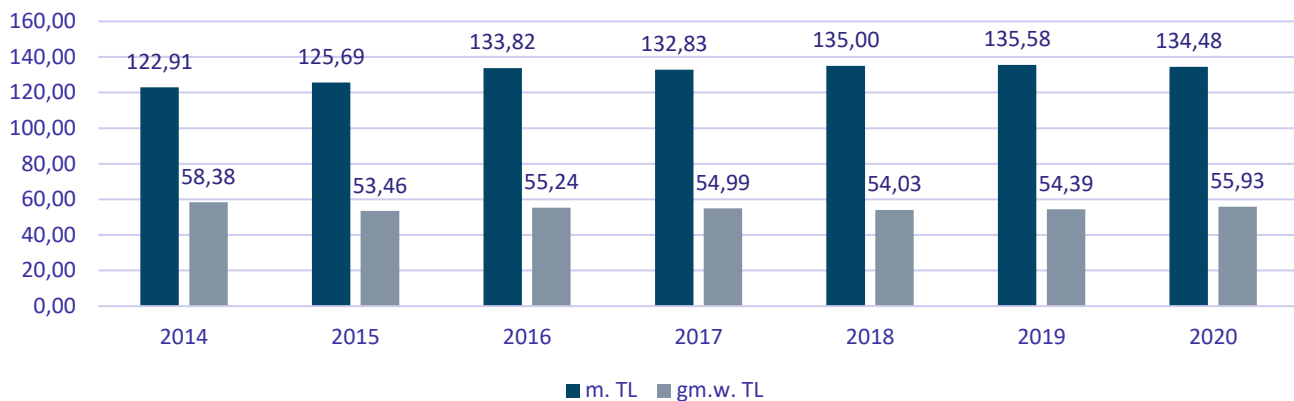
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Jak wynika z symulacji liczebności populacji dzieci w wieku 6-14 lat, w stosunku do roku 2022, w okresie 8 lat liczba dzieci może spaść o ponad 60 w mieście Tomaszów Lubelski i nieznacznie wzrosnąć w gminie wiejskiej Tomaszów Lubelski o około 12 osób, co ma związek z wszechobecnym zjawiskiem suburbanizacji.

Wykres 5 Współczynnik skolaryzacji brutto w szkołach podstawowych w latach 2014-2020

² Współczynnik skolaryzacji netto, to relacja liczby osób (w danej grupie wieku) uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania. Natomiast współczynnik skolaryzacji brutto, to relacja liczby osób uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia (niezależnie od wieku) do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania.

Współczynnik skolaryzacji brutto w szkołach podstawowych w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Jakkolwiek obserwuje się ruchy migracyjne z miast na tereny wiejskie, ze względu na poziom kształcenia, ale również logistykę rodzin (część z rodziców zamieszkujących tereny wiejskie pracuje w mieście, stąd ze względów wspólnych podróży i czasu na odwiezienie i odebranie dziecka do i ze szkoły, część rodziców decyduje się na zapisanie dzieci do szkół w mieście) obserwuje się współczynnik skolaryzacji brutto w szkołach podstawowych na poziomie ponad 130% w mieście i nieco ponad 55% na terenach wiejskich. Jak wcześniej wspomniano, na wybór szkoły ma również wpływ jakość kształcenia, dostępność komunikacyjna i architektoniczna, wyposażenie szkoły oraz dostępność zajęć wyrównawczych i dla dzieci szczególnie uzdolnionych.

Jednym z najważniejszych wskaźników jakości kształcenia są wyniki egzaminów ósmoklasistów, które dla szkół miasta Tomaszów Lubelski są znacząco lepsze (o około 10 punktów procentowych) niż dla szkół na terenie gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski. Należy równocześnie zaznaczyć, że wyniki egzaminu ósmoklasisty notowane dla szkół z miasta Tomaszów Lubelski są także wyższe niż średnia powiatu i województwa, co ilustrują mapy na Rysunku 1, Rysunku 2 i Rysunku 3.

W ostatnich latach wyniki dla szkół z miasta Tomaszów Lubelski przedstawiały się następująco:

1. Matematyka

Rok 2023: 54,48%, przy czym średnia powiatu wyniosła 47,49% a województwa 52,8%

Rok 2022: 59,58%, przy czym średnia powiatu wyniosła 49,26% a województwa 56,37%

Rok 2021: 46,97%, przy czym średnia powiatu wyniosła 42,31% a województwa 50,15%

Rok 2020: 47,41%, przy czym średnia powiatu wyniosła 41,51% a województwa 46,21%

Rok 2019: 49,22%, przy czym średnia powiatu wyniosła 41,08% a województwa 44,41%.

2. Język polski

Rok 2023: 65,18%, przy czym średnia powiatu wyniosła 62,97% a województwa 67,24%

Rok 2022: 60,82%, przy czym średnia powiatu wyniosła 57,81% a województwa 61,20%

Rok 2021: 56,42%, przy czym średnia powiatu wyniosła 55,73% a województwa 61,14%

Rok 2020: 62,13%, przy czym średnia powiatu wyniosła 57,75% a województwa 60,08%

Rok 2019: 63,04%, przy czym średnia powiatu wyniosła 59,14% a województwa 63,72%.

3. Język angielski

Rok 2023: 68,14%, przy czym średnia powiatu wyniosła 59,26% a województwa 63,88%

Rok 2022: 66,72%, przy czym średnia powiatu wyniosła 59,05% a województwa 64,1%

Rok 2021: 67,40%, przy czym średnia powiatu wyniosła 56,71% a województwa 62,98%

Rok 2020: 56,38%, przy czym średnia powiatu wyniosła 46,35% a województwa 52,01%

Rok 2019: 61,07%, przy czym średnia powiatu wyniosła 51,37% a województwa 56,16%.

W tych samych latach średnia dla szkół z terenu gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski wyniosła odpowiednio:

1. Matematyka

Rok 2023: 42,07%

Rok 2022: 46,67%

Rok 2021: 41,91%

Rok 2020: 37,84%

Rok 2019: 37,11%

2. Język polski

Rok 2023: 62,32%

Rok 2022: 59,54%

Rok 2021: 59,12%

Rok 2020: 51,19%

Rok 2019: 58,53%

3. Język angielski

Rok 2023: 51,69%

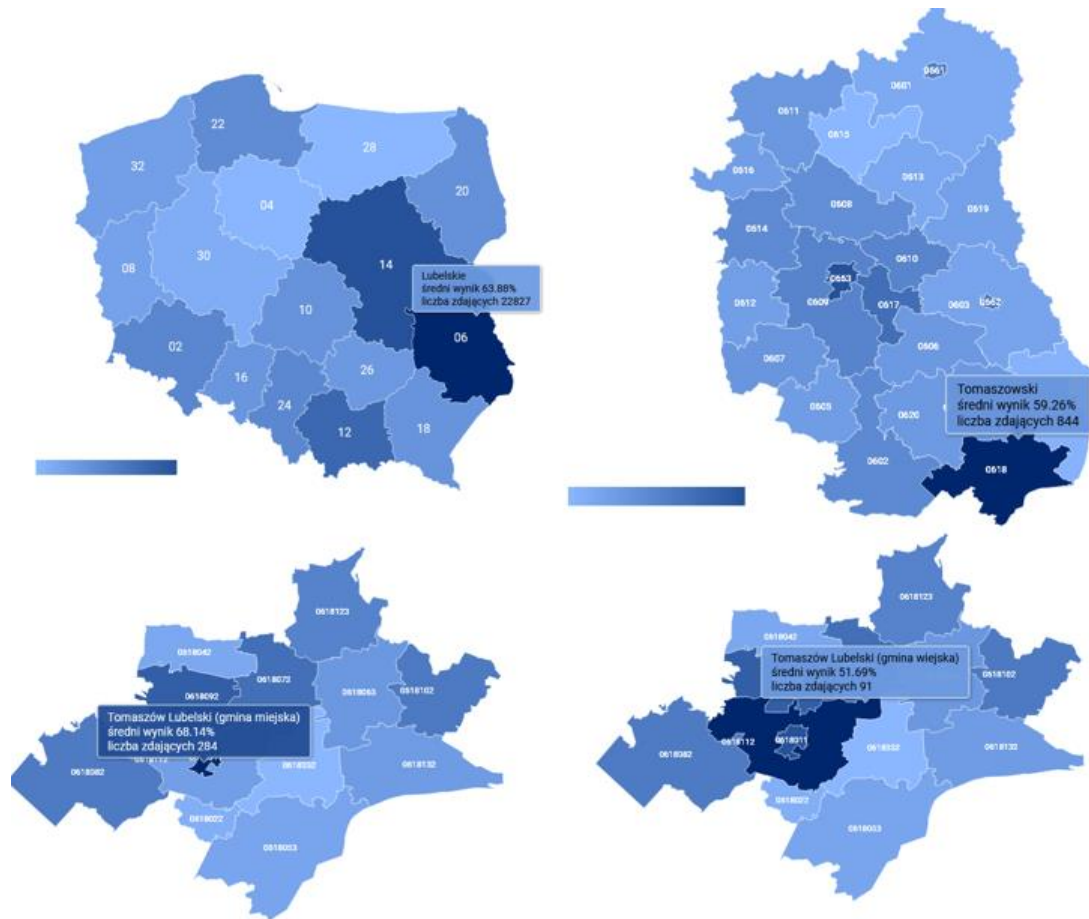
Rok 2022: 55,17%

Rok 2021: 50,57%

Rok 2020: 37,94%

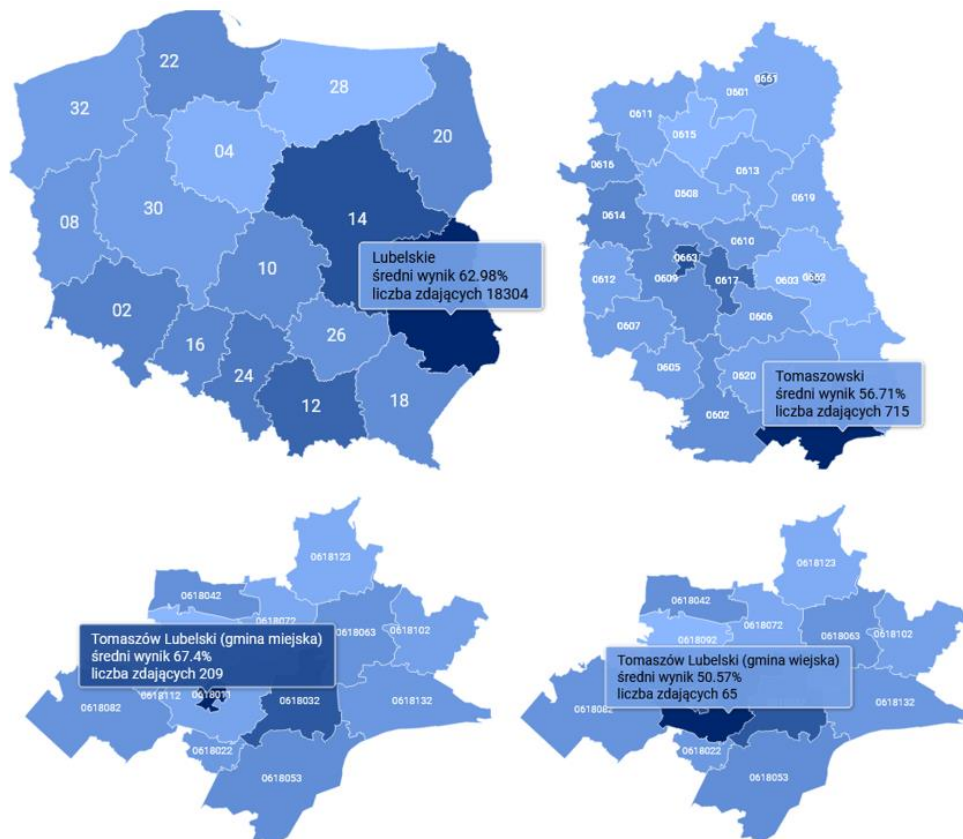
Rok 2019: 41,42%.

Mapa 15 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w roku 2023 na przykładzie języka angielskiego

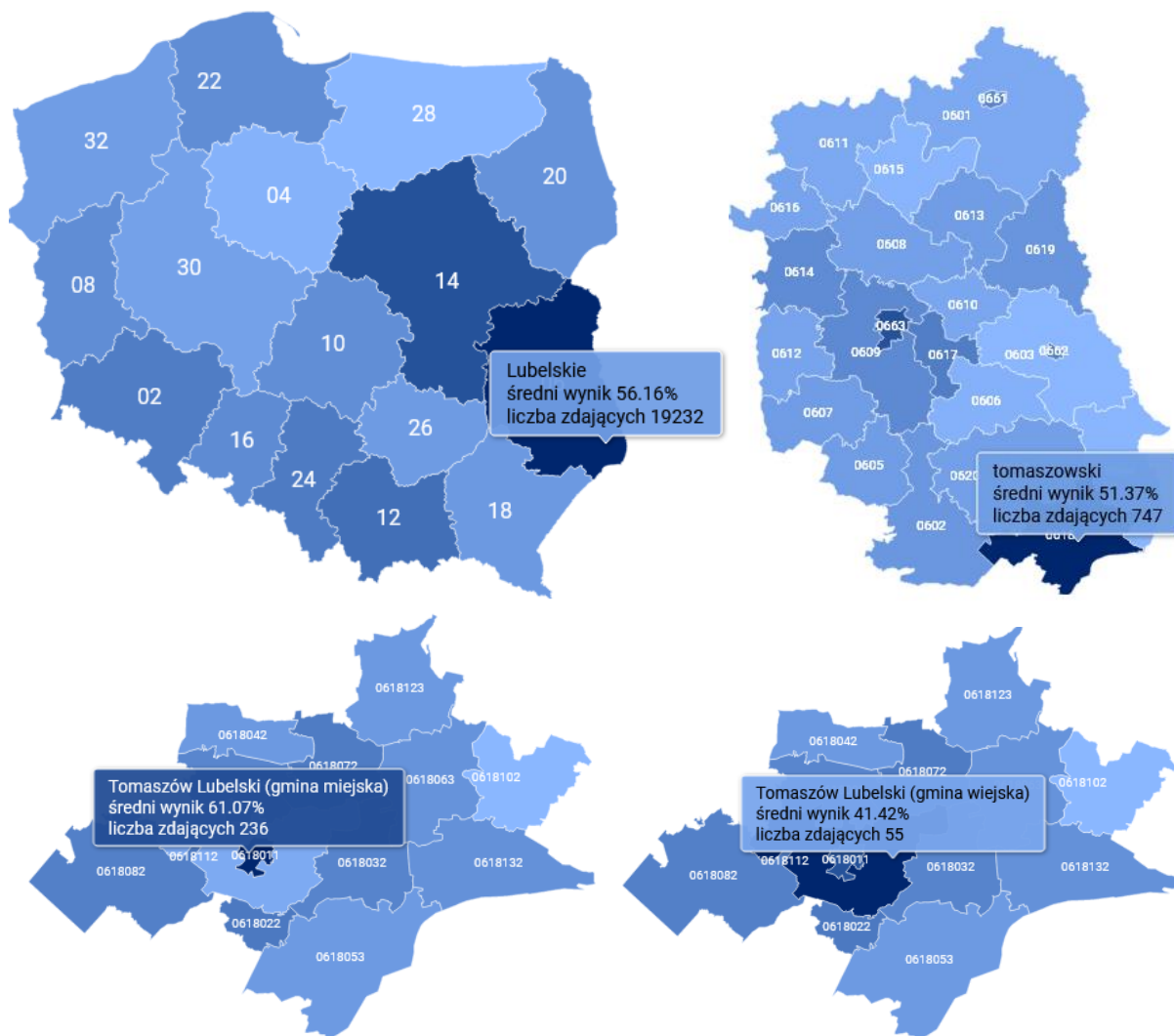
Źródło: <https://mapa.wyniki.edu.pl/MapaEgzaminow/>

Mapa 16 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w roku 2021 (język angielski)

Źródło: <https://mapa.wyniki.edu.pl/MapaEgzaminow/>

Mapa 17 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w roku 2019 (język angielski)

Źródło: <https://mapa.wyniki.edu.pl/MapaEgzaminow/>

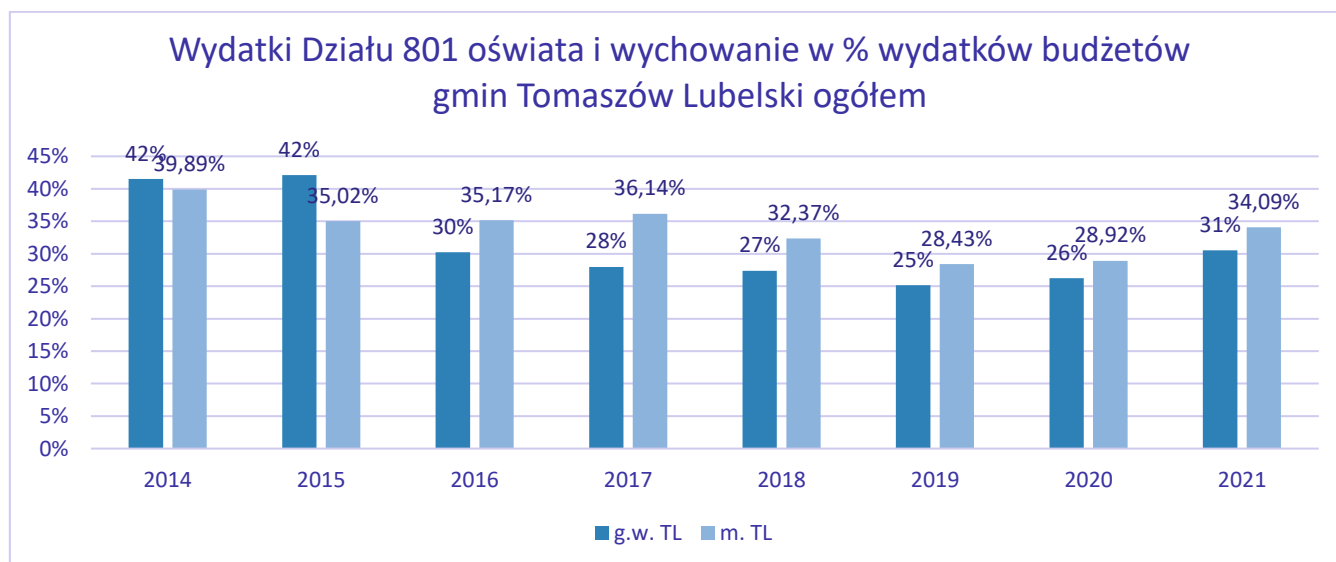
Dysproporcje pomiędzy szkolnictwem w miastach a obszarami wiejskimi wynikają nie tylko z niedoinwestowania szkół wiejskich, co znacząco zmieniło się w przypadku gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski, która ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego wdrożyła w okresie od 13.06.2017 r. do 31.07.2018 r. projekt pt. „Moje pasje – moje kompetencje”, ale również ze względów społeczno-ekonomicznych. Na gorszy start i mniejsze szanse edukacyjne dzieci z obszarów wiejskich wpływa szereg barier związanych z funkcjonowaniem systemu oświatowego na wsi (np. ograniczenie dostępu do poradnictwa wspomagającego rozwój zdrowotny i edukacyjny najmłodszych dzieci, ograniczenie dostępu do przedszkoli, ograniczenie dostępu do Internetu, większe niż w miastach zróżnicowanie poziomu kwalifikacji nauczycieli, gorsza oferta edukacyjna, a także konieczność zaspokajania specyficznych potrzeb występujących w tym środowisku (np. w okresie intensywnych prac polowych), pokonywania barier związanych z sytuacją materialną rodzin wiejskich oraz ich aspiracjami edukacyjnymi. Również infrastruktura edukacyjna, społeczna, teleinformatyczna i kulturalna na obszarach wiejskich jest niedoinwestowana oraz niedostosowana do lokalnych potrzeb. Dodatkowo, czynniki decydujące o rozwoju społecznym skoncentrowane są w miastach, gdzie nie występują bariery dostępu do infrastruktury edukacyjnej, społecznej, teleinformatycznej i kulturalnej. W miastach ludzie mogą efektywnie korzystać z bogatszych zasobów naukowych, kulturalnych oraz

obiektów sportowych. Mechanizmy te determinują gorszą perspektywę rozwojową ośrodków wiejskich, w stosunku do atrakcyjnych i dobrze wyposażonych ośrodków miejskich. Rozwiązanie tych problemów wymaga efektywnej, wielopłaszczyznowej współpracy władz rządowych, samorządu wszystkich szczebli, organizacji pozarządowych, środowisk lokalnych, rodziców, nauczycieli, wolontariuszy, naukowców i ludzi biznesu – całego społeczeństwa.

Kolejnym czynnikiem różnicującym szanse edukacyjne mieszkańców miast i wsi jest dostęp do nowoczesnych technologii teleinformatycznych: komputera, Internetu, multimedialnych pomocy naukowych – te czynniki poddano analizie w dalszej części dokumentu, analizując wyposażenie szkół.

W końcowej fazie analiz statystycznych poddano analizie wydatki z budżetów gmin w dziale 802 Oświata i wychowanie. Co prawda z odniesieniem do lat 2014-2015 i roku 2020 zauważa się znaczący spadek wydatków na oświatę i wychowanie w stosunku do całości wydatków budżetowych (spadek o prawie 14 punktów procentowych w przypadku miasta Tomaszów Lubelski i prawie 10% spadek w przypadku gminy Tomaszów Lubelski), jednak w liczbach bezwzględnych – wartościach pieniężnych zauważalny jest wzrost wydatków o ponad 43% w przypadku miasta Tomaszów Lubelski (z kwoty 22,36 mln zł w 2014 do kwoty 32,12 mln zł w 2020) i ponad 20% w przypadku budżetu gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski (z kwoty 12, 19 mln zł w 2014 do kwoty 14,69 mln zł w 2020 r.).

Wykres 6 Wydatki Działu 801 oświata i wychowanie w % wydatków budżetów gmin Tomaszów Lubelski ogółem

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Szczegółowo analizując wydatki inwestycyjne gmin oraz wydatki na koszty administracyjne w dziale 801 należy stwierdzić, że wzrost kosztów dotyczył głównie wzrostu kosztów utrzymania placówek. Niestety jak wykaże analiza w dalszej części dokumentu wydatki inwestycyjne drastycznie spadły, co spowodowało, że obecnie szkoły borykają się z niedostosowaniem budynków do potrzeb osób z nich korzystających. Meble i wyposażenie nierzadko pamięta miniony wiek, a budynki wymagają termomodernizacji i dostosowania do zmieniających się przepisów (warunków technicznych i wymagań ustaw branżowych – od reformy edukacyjnej, po ustawę w zakresie dostępności architektonicznej).

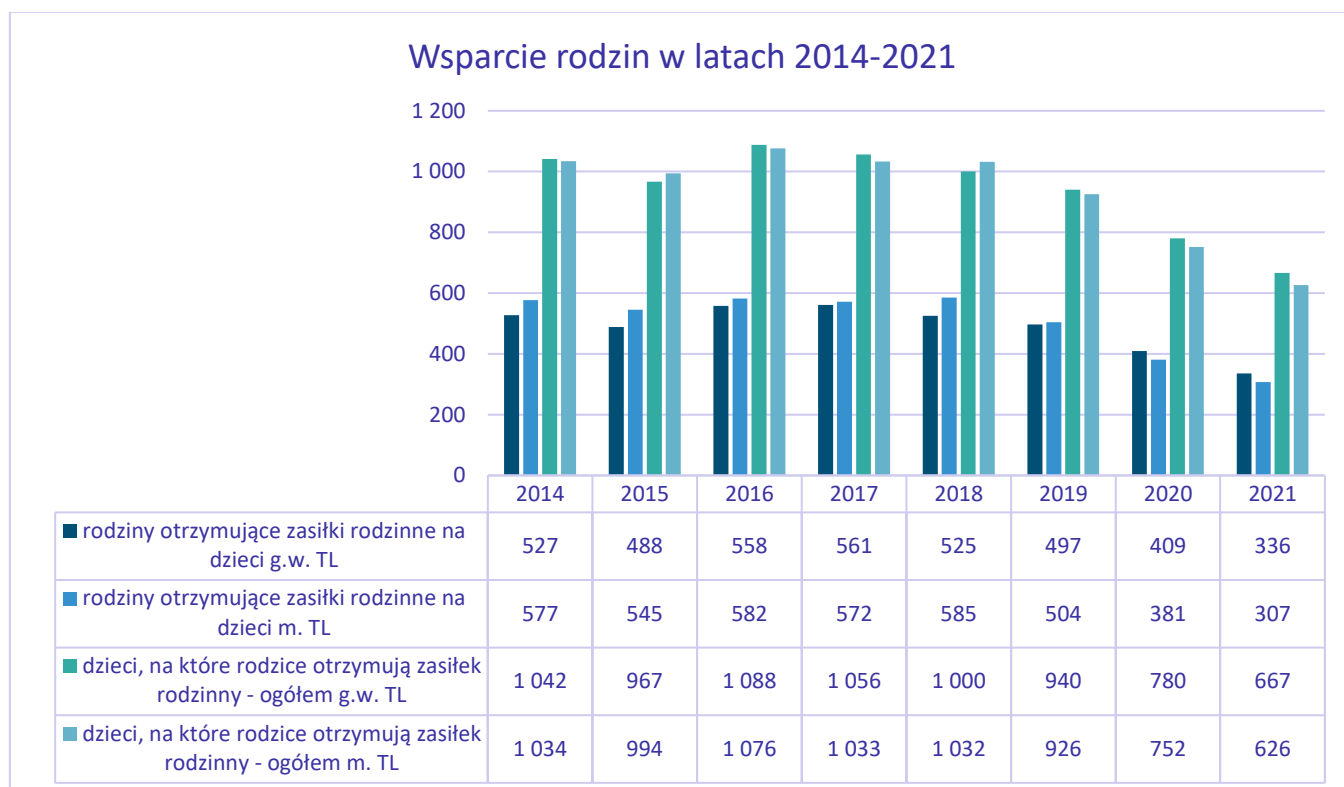
Problemy społeczne szczegółowo opisane są w Strategiach Rozwiązywania Problemów Społecznych: „Aktualizacji Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2017-2022” oraz Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Tomaszów Lubelski na lata 2017-2022. Dokumenty te będą aktualizowane w 2023 roku.

Jak wynika z danych statystycznych, na terenie MOF Lublin poza MOPR i GOPS, działają noclegownia z miejscem dla 6 osób na terenie gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski. Z danych pozyskanych od gmin zarówno MOPR jak i GOPS prowadzą Kluby integracji społecznej Klub Integracji Społecznej. Funkcjonujący w strukturach Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Tomaszowie Lubelskim powołany został uchwałą Rady Gminy w Tomaszowie Lubelskim z dnia 20 kwietnia 2009r. Klub Integracji Społecznej „AKTYWNI” funkcjonuje w ramach wewnętrznej struktury Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Tomaszowie Lubelskim. Powołany został Uchwałą Rady Miasta Tomaszów Lubelski nr XLI/441/2013 z dnia 30 grudnia 2013r. Ponadto na terenie miasta funkcjonuje ogrzewalnia miejska (w okresie październik-kwiecień) oraz Punkt Usług Opiekuńczych.

Pomoc społeczna w Polsce funkcjonuje głównie na podstawie ustawy o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 901. oraz ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 447 z późn. zm.)

W obu gminach wspieranych jest ponad 600 rodzin, z prawie 1300 dziećmi. Liczba rodzin i dzieci systematycznie maleje. W roku 2014 wspierane było prawie 1100 rodzin, z ponad 2000 dziećmi.

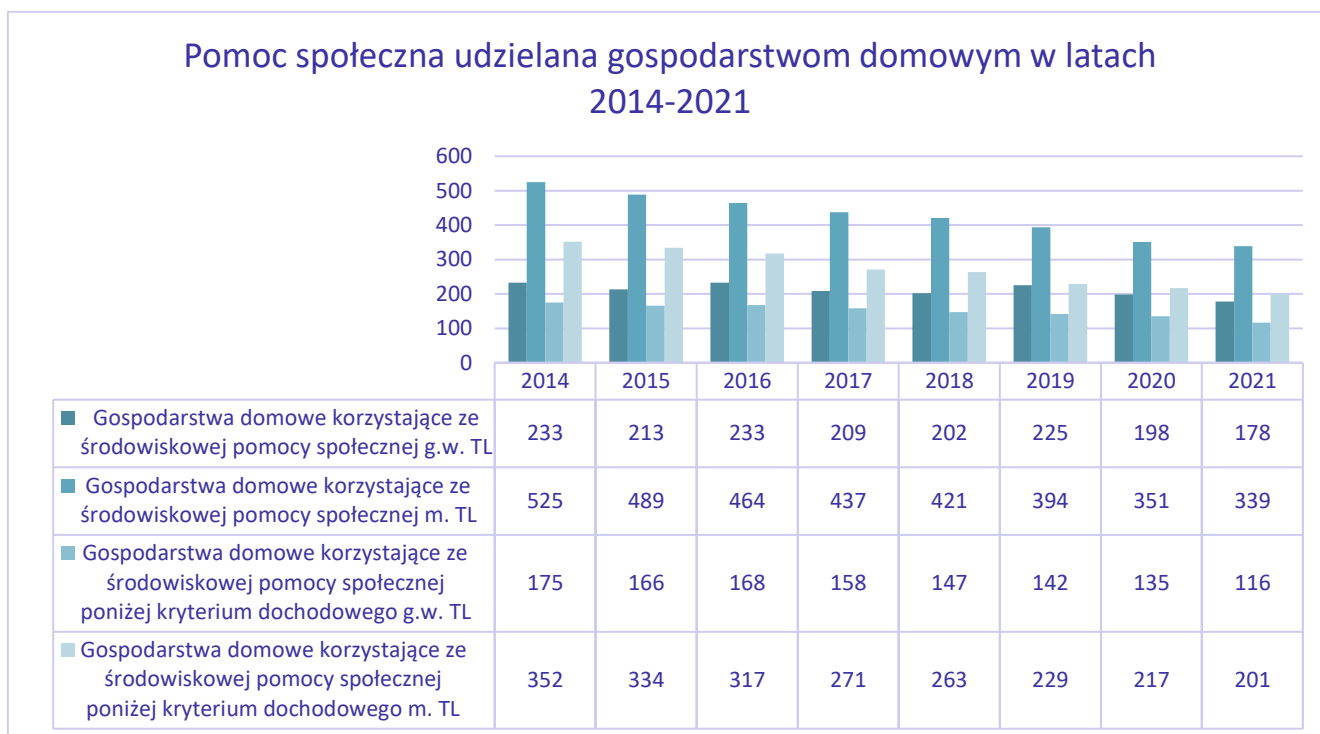
Wykres 7 Wsparcie rodzin w latach 2014-2020 w ramach pomocy społecznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Jak wynika z danych statystycznych również liczba gospodarstw otrzymujących wsparcie w ramach ustawy o pomocy społecznej systematycznie maleje. Jest to jednak wciąż wysoka liczba – w 2021 roku wsparcie udzielono ponad 500 gospodarstwom (łącznie w obu gminach), przy czym aż 61,31% rodzin żyje z dochodów poniżej kryterium dochodowego.

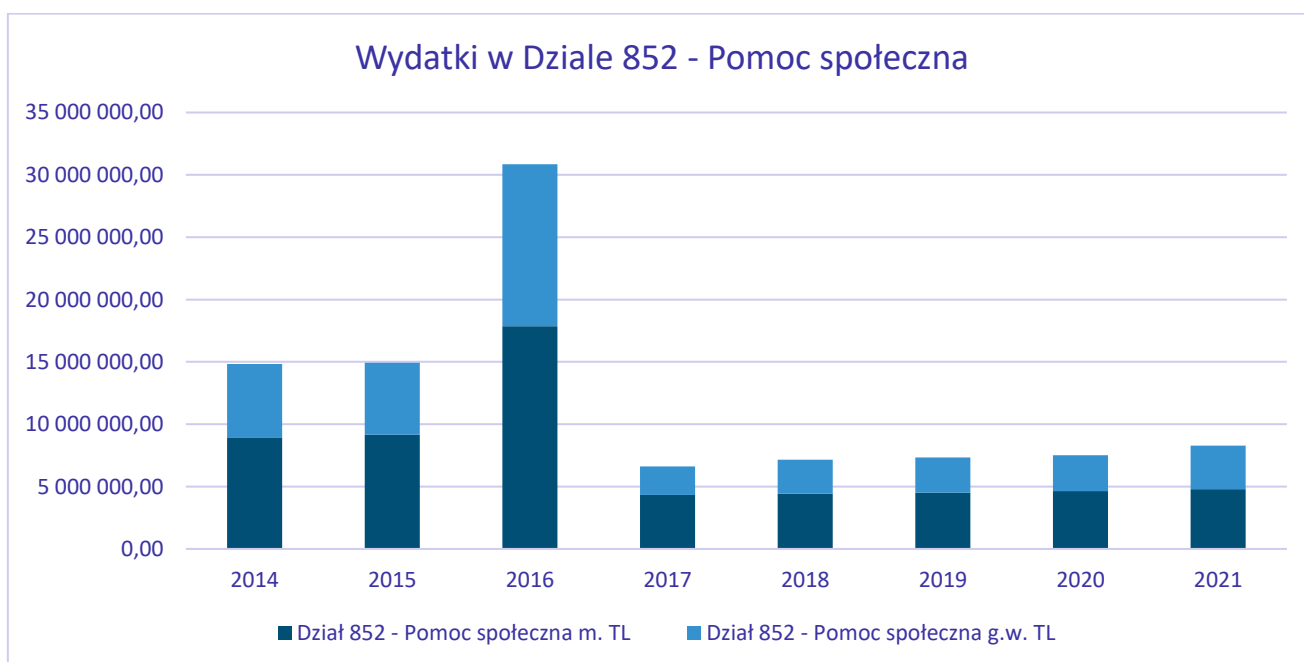
Wykres 8 Pomoc społeczna udzielana gospodarstwom domowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Pomimo spadającej liczby gospodarstw domowych i podopiecznych ośrodków pomocy społecznej, a także wydatków budżetu gmin w dziale 852 pomoc społeczna (w odniesieniu np. do okresu 2014-2016), niestety od 2017 roku obserwuje się nieznaczny wzrost wydatków na pomoc społeczną w kwotach ogółem.

Wykres 9 Wydatki w dziale 852 pomoc społeczna.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Gospodarka wodno-kanalizacyjna i zagospodarowanie odpadów

Na terenie MOF działa tylko jedna miejska oczyszczalnia ścieków, z której korzysta 18 674 osoby mieszkające na terenie miasta i 684 osoby z terenu gminy wiejskiej.

Największym obiektem eksploatowanym przez Zakład Wodociągów i Kanalizacji jest oddana do eksploatacji w 2006 roku mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków, sfinansowana przez Miasto Tomaszów Lubelski. Głównym celem tak dużej inwestycji było uporządkowanie gospodarki ściekowej na terenie Miasta Tomaszowa Lubelski oraz dostosowanie jej standardów do wymogów Unii Europejskiej. Nowoczesna oczyszczalnia ścieków to dbałość o środowisko naturalne, oraz sprawniejsze funkcjonowanie sieci kanalizacji sanitarnej.

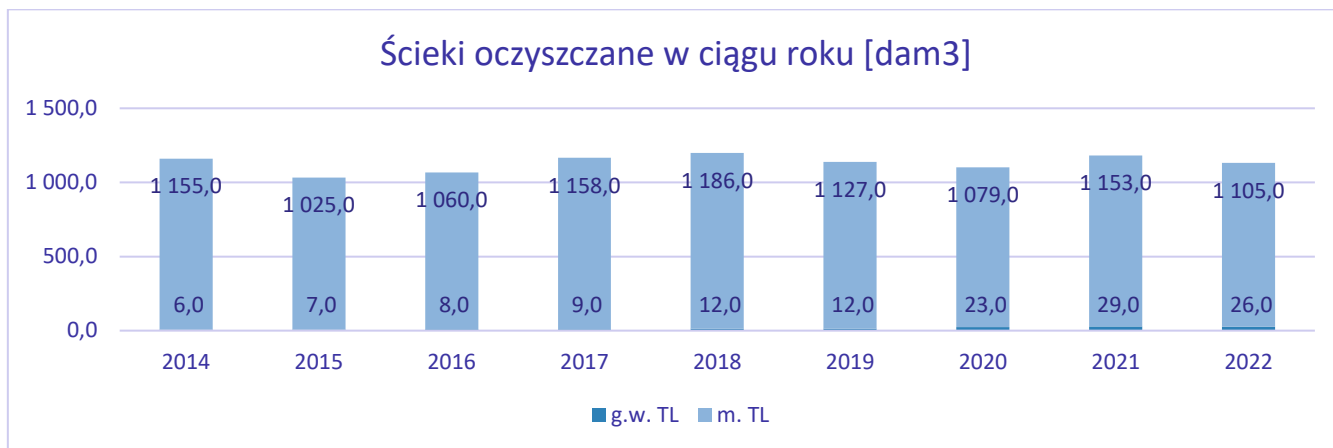
Zmodernizowana oczyszczalnia ścieków jest oczyszczalnią mechaniczno – biologiczną z podwyższonym usuwaniem związków biogennych, której średniodobowa przepustowość wynosi 8439 m³/dobę.

Oczyszczalnia ścieków składa się z następujących obiektów: regulator przepływu i przelew; budynek kraty rzadkiej, krat schodkowych i separatora piasku z warsztatem; pompownia ścieków; piaskownik poziomy; komora rozdziału przed reaktorami; reaktory biologiczne; komora rozdziału przed osadnikami wtórnymi; osadniki wtórne; stanowisko dozowania PIX; koryto pomiarowe ścieków oczyszczonych; stacja dmuchaw; komora osadowa; pompownia osadu; zbiornik retencyjny osadu nadmiernego; stacja odwadniania osadu; plac składowania osadu; zbiornik retencyjny; stacja zlewna ścieków dowożonych.

Ścieki dopływające grawitacyjnie do oczyszczalni, oczyszczane są mechanicznie z zanieczyszczeń stałych na kracie rzadkiej i kratach schodkowych, a następnie tłoczone pompami zatapialnymi do piaskownika poziomego. Osadzone w piaskowniku cząstki piasku transportowane są pompą do separatora piasku, a następnie przenośnikiem ślimakowym do pojemników magazynowych. Największymi obiektami oczyszczalni są reaktory biologiczne, w których zachodzą najważniejsze procesy oczyszczania. Zastosowano w nich metodę osadu czynnego z biologicznym usuwaniem związków węgla oraz substancji biogennych, ze wspomaganie usuwania fosforu środkami chemicznymi (koagulant PIX). Na oczyszczalni wykonano dwa ciągi technologiczne, z których każdy składa się z komory predenitryfikacji, selektora, komory defosfatacji, dwóch komór denitryfikacji i jednej komory nityfikacji. Do uzyskania wymaganego stężenia osadu i zawartości azotanów w reaktorach przewidziano dwa typy recyrkulacji: wewnętrzną z komory nityfikacji do denitryfikacji, oraz zewnętrzną z osadników wtórnych do komory predenitryfikacji. Poszczególne komory wyposażone są w odpowiednie urządzenia, tj. mieszadła zatapialne, mieszadła pompujące i ruszt napowietrzający. Reaktory biologiczne współpracują z osadnikami wtórnymi, których zadaniem jest oddzielenie osadu czynnego od ścieków oczyszczonych. Ścieki oczyszczone odpływają do rzeki Sołokiji. Wydzielony w osadnikach wtórnych osad jest zawracany do układu części biologicznej jako osad recyrkulowany, a część jako osad nadmierny, zostaje przetransportowana do zbiornika retencyjnego osadu. Wytwarzany na terenie oczyszczalni ścieków komunalny osad ściekowy poddawany jest procesom odwodnienia, mającym na celu zmniejszenie jego objętości i uwodnienia, oraz mieszany jest z mielonym wapnem palonym (CaO) celem jego higienizacji i poprawy właściwości fizyko-chemicznych. Powstały w ten sposób osad jest bezpieczny pod względem sanitarnym. Nie stwierdzono w nim bakterii rodzaju Salmonella i żywych jaj pasożytów jelitowych. Zawartości metali ciężkich są wielokrotnie niższe od dopuszczalnych.

Na oczyszczalni zamontowane są biofiltry mające za zadanie oczyszczenie powietrza z odorów pochodzących z budynku krat i stacji odwadniania osadu. Po modernizacji oczyszczalnia została w pełni zautomatyzowana i wyposażona w nowoczesne urządzenia i aparaturę kontrolno-pomiarową. W oparciu o uzyskane wyniki badań, zmodernizowana oczyszczalnia spełnia wymogi przepisów dotyczących ochrony środowiska oraz pozwolenia wodnoprawnego. Zmodernizowana oczyszczalnia jest obiektem nowoczesnym, dającym duże możliwości rozwoju miasta. Spełnia wszystkie parametry określone w obowiązujących przepisach polskich i unijnych dla tego typu obiektu.

Wykres 10 Pojemność oczyszczanych ścieków [w dam³] wg miejsca zamieszkania

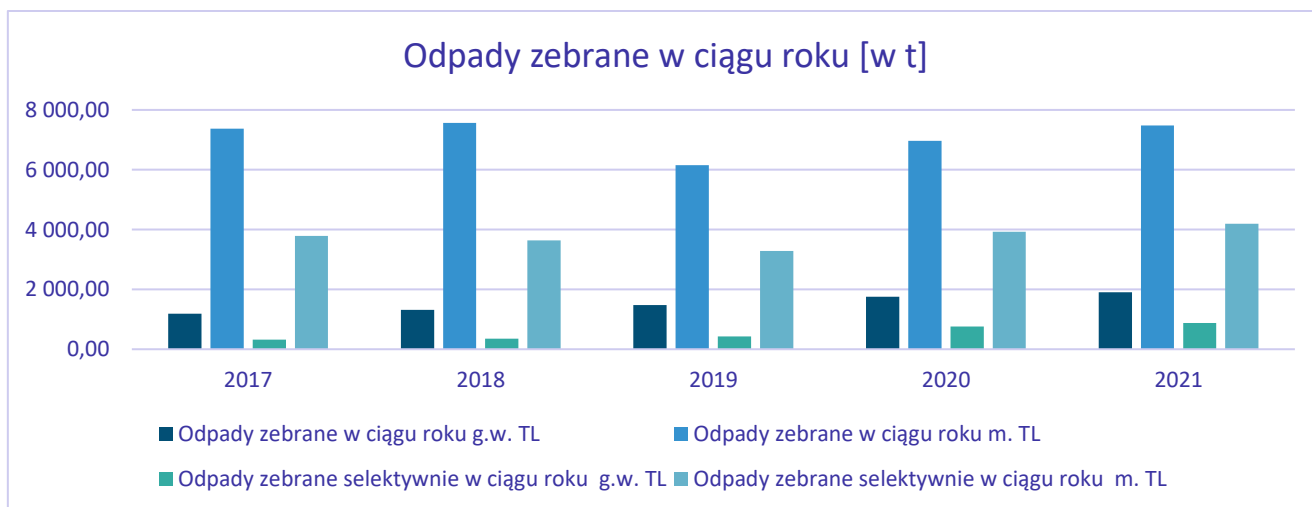

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Za odbiór odpadów na terenie miasta Tomaszów Lubelski odpowiada Zakład Oczyszczania Miasta PGKiM Tomaszów Lubelski. Zakład dysponuje specjalistycznymi samochodami – śmieciarkami do odbioru i transportu odpadów komunalnych zbieranych w typowych pojemnikach typu L-110, MGB-120, MGB-140, MGB-240, SM-1100 oraz plastikowych workach.

Specjalistyczne samochody do transportu odpadów komunalnych, zbieranych w kontenerach KP-7. Na terenie miasta funkcjonuje Punkt Selektywnej Zbiórki Odpadów przy ul. Petera.

Wykres 11 Odpady zebrane w ciągu roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Odbiorem i zagospodarowaniem odpadów komunalnych z nieruchomości zamieszkałych na terenie Gminy Tomaszów Lubelski zajmuje się Firma „ECLER” Dariusz Gałań z Łaszczówki. Na terenie gminy

funkcjonuje Punkt Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych (PSZOK) mieszczący się w miejscowości Łaszczówka Kolonia 82.

Miejscem zagospodarowania przez podmiot odbierający odpady komunalne od właścicieli nieruchomości z terenu gminy zmieszanych odpadów komunalnych, odpadów zielonych oraz pozostałości z sortowania odpadów komunalnych przeznaczonych do składowania jest: Gmina: Biłgoraj, Miejscowość: Korczów 199, Gmina: Mircze, Miejscowość: Łasków 69 oraz do instalacji Gmina: Skierbieszów, Miejscowość: Dębowiec 165

Na terenie MOF nie ma możliwości przetwarzania odpadów komunalnych. Odpady przewożone są do Regionalnych Instalacji do Przetwarzania Odpadów Komunalnych.

Zrównoważona mobilność miejska

Zgodnie z ustawą o publicznym transporcie zbiorowym z 16 grudnia 2010 r. (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1343, z późn. zm.) w Polsce jednym z obowiązków organizatora jest opracowanie i uchwalenie planu zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego, zwanego planem transportowym. Wyraźnie zatem wskazano, że plan taki dotyczyć powinien wyłącznie zagadnień publicznego transportu zbiorowego. Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego, w przypadku planowanego organizowania przewozów o charakterze użyteczności publicznej, opracowuje: gmina: licząca co najmniej 50 000 mieszkańców – w zakresie linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w gminnych przewozach pasażerskich, lub gmina której powierzono zadanie organizacji publicznego transportu zbiorowego na mocy porozumienia między gminami, których obszar liczy łącznie co najmniej 80 000 mieszkańców – w zakresie linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej na danym obszarze.

W przypadku sygnatariuszy porozumienia międzygminnego dotyczącego wdrażanie Zintegrowanej Inwestycji Terytorialnej na obszarze MOF Tomaszowa Lubelskiego – nie jest planowane utworzenie zbiorowego transportu publicznego ani organizowanie zbiorowych przewozów osób o charakterze użyteczności publicznej.

Za koordynację oraz uzgadnianie rozkładów jazdy przewoźników, prowadzenia spraw związanych z realizacją zapisów ustawy o publicznym transporcie zbiorowym oraz sporządzanie sprawozdań i informacji dla Urzędu Marszałkowskiego, Wojewody i Ministra w obowiązującym zakresie, przeprowadzania kontroli przedsiębiorców w zakresie spełniania wymogów będących podstawą do wydania zezwolenia na wykonywanie zawodu przewoźnika drogowego, licencji, zezwoleń lub zaświadczeń o wykonywaniu przewozów na potrzeby własne, realizacji spraw ogólnych dotyczących publicznego transportu zbiorowego i drogowego, zapewnienia odpowiednich warunków funkcjonowania publicznego transportu zbiorowego, w szczególności w zakresie standardów dotyczących przystanków komunikacji oraz dworców, korzystania z przystanków komunikacyjnych oraz dworców, funkcjonowania zintegrowanych węzłów przesiadkowych, funkcjonowania zintegrowanego systemu taryfowo - biletowego, systemu informacji dla pasażera, udzielania licencji i zezwoleń oraz wydawania zaświadczeń w transporcie drogowym, oraz badania i analizy potrzeb przewozowych w publicznym transporcie drogowym, w tym w odniesieniu do osób niepełnosprawnych i osób o ograniczonej zdolności ruchowej. na terenie powiatu tomaszowskiego odpowiada Wydział Komunikacji i Drogownictwa Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Lubelskim.

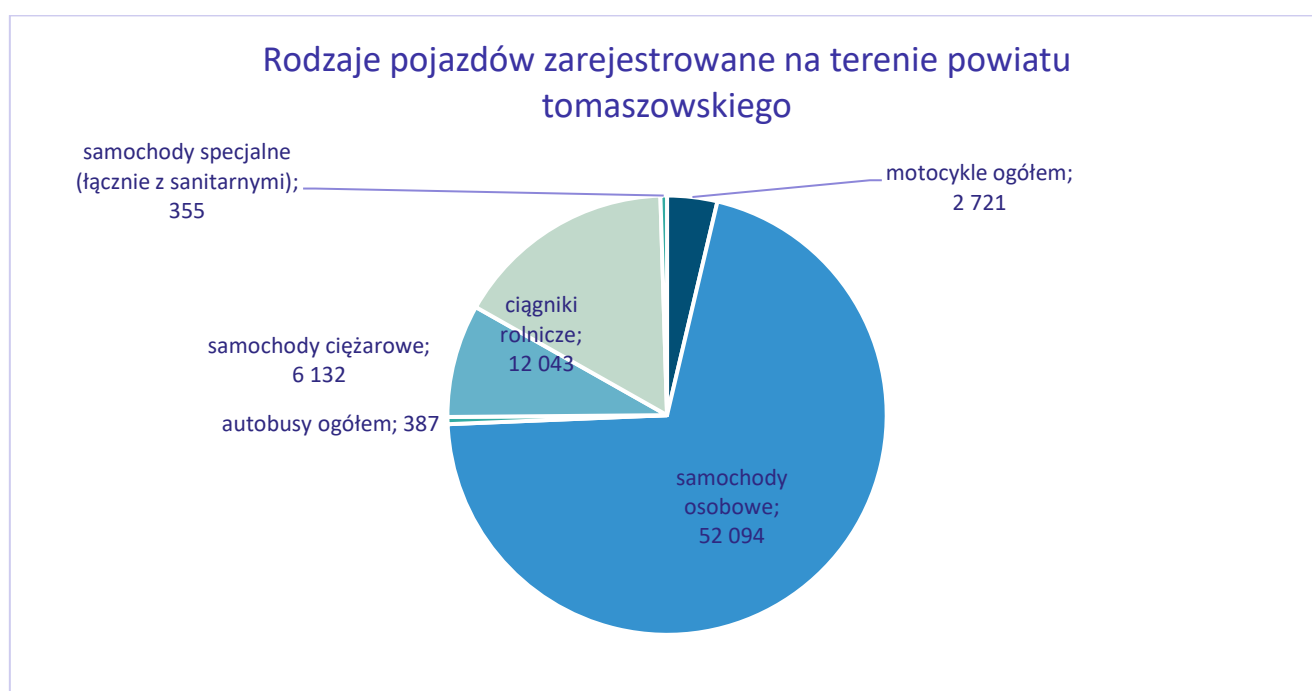
Zgodnie z metodologią opracowywania planu zrównoważonej mobilności miejskiej (Sustainable Urban Mobility Plan – SUMP), w procesie wypracowania zrównoważonej mobilności kładzie się nacisk na zaangażowanie mieszkańców i innych interesariuszy; koordynację polityk dotyczących różnych dziedzin

(transportu, zagospodarowania przestrzennego, środowiska, rozwoju gospodarczego, polityki społecznej, zdrowia, bezpieczeństwa, energii itd.); koordynację polityk różnych szczebli władzy publicznej i sąsiadujących władz publicznych w obszarach metropolitalnych (funkcjonalnych); przyjęcie długookresowej i zrównoważonej wizji dla obszaru zurbanizowanego. Wszystkie te cechy posiada niniejsza Strategia ZIT dla MOF Tomaszowa Lubelskiego, w procesie opracowania tej strategii określono własny potencjał miasta Tomaszów Lubelski i gminy Tomaszów Lubelski dla skutecznej realizacji planu zrównoważonej mobilności, zdefiniowano proces rozwoju i zakres: w związku z siecią dróg głównie używanych przez mieszkańców MOF jako korytarze komunikacyjne, będącą w zarządzie starosty (drogi powiatowe), marszałka województwa (drogi wojewódzkie) czy GDDKIA (drogi krajowe) – wspólnie obrano scenariusz rozwoju tras i ścieżek rowerowych oraz priorytet rozwoju komunikacji zeroemisyjnej – rowerowej.

Transport przyjazny środowisku

Na terenie MOF nie funkcjonuje zbiorowa komunikacja publiczna i nie ma planów jej utworzenia (ze względu na brak zainteresowania, dobre skomunikowanie miasta z podmiejskimi miejscowościami oraz rozwój tras rowerowych). Mieszkańcy MOF stanowią ponad 53% mieszkańców powiatu tomaszowskiego. Biorąc pod uwagę dane GUS dotyczące liczby pojazdów ogółem zarejestrowanych na terenie powiatu w porównaniu do liczby mieszkańców, rośnie liczba pojazdów na 1 mieszkańca z 0,96 w roku 2014 do 1,28 w roku 2020.

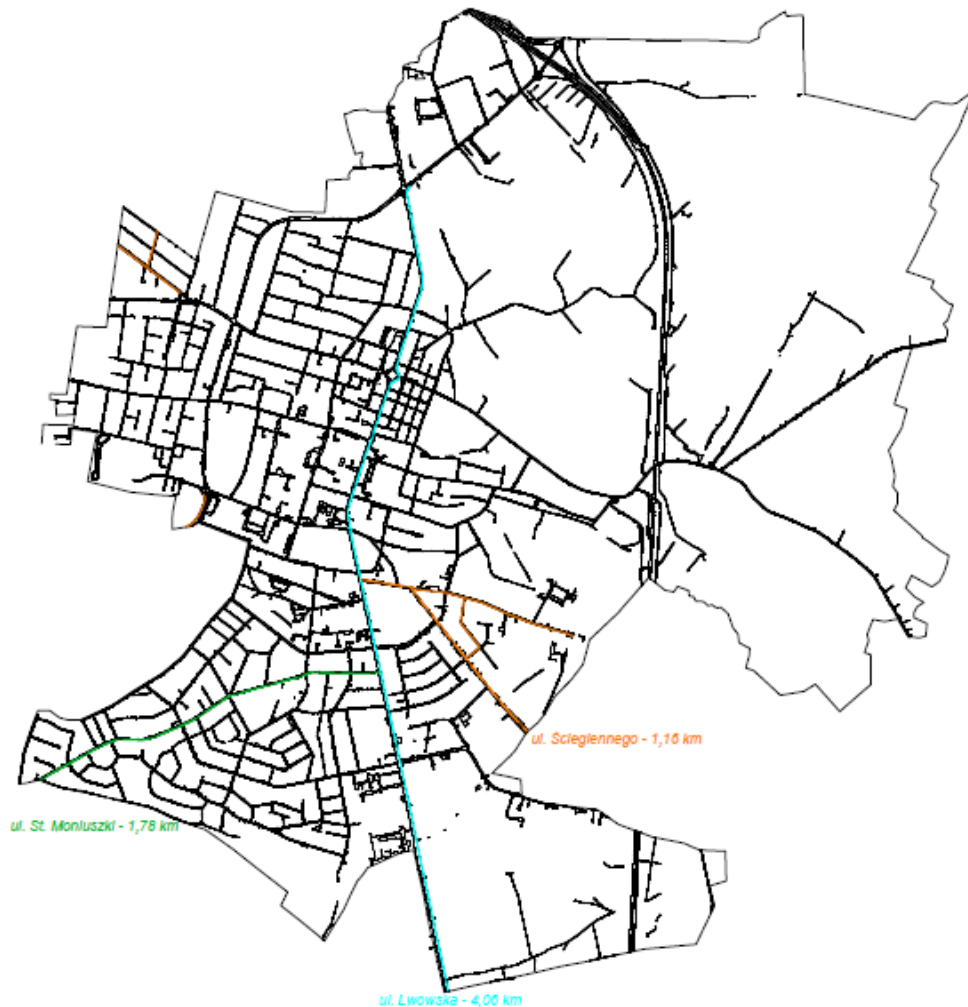
Wykres 12 Rodzaje pojazdów zarejestrowane na terenie powiatu tomaszowskiego w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Na terenie Miasta Tomaszów Lubelski utworzono łącznie 7 km ścieżek rowerowych, wzdłuż ulicy Ściegiennego, Moniuszki i ul. Lwowskiej. Obecnie trwają prace planistyczne i konsultacje przebiegu nowych planowanych ścieżek rowerowych.

Mapa 18 Ścieżki rowerowe na terenie miasta Tomaszów Lubelski

Źródło: Dane UM Tomaszów Lubelski

Na terenie MOF planowany jest rozwój ścieżek i tras rowerowych. Jazda rowerem to bardzo lubiana forma aktywności szczególnie w ciepłych miesiącach. Obecnie najbardziej atrakcyjna wśród użytkowników tego środka transportu, na terenie nie wykraczającym poza granicę MOF, jest trasa rowerowa „W Dolinie Sołokiji” o dystansie 33,6 km. Trasę rozpoczyna się na parkingu na Siwej Dolinie, przed Karczmą, która poleca smaczne dania, również regionalne. Z parkingu wyjeżdża się w lewą stronę na odcinek trasy Tomaszów – Susiec. mijając pomnik poświęcony wizycie marszałka Józefa Piłsudskiego w Tomaszowie w 1921 roku, Nadleśnictwo Tomaszów, pomnik ku czci Tadeusza Kościuszki w kształcie armaty na cokole, najstarszy cmentarz w Tomaszowie (gdzie w jego południowej części znajdują się kwatery żołnierzy poległych w czasie II Wojny Światowej oraz grób gen. Tadeusza Piskora.), Z miasta wyjeżdża się w stronę Łaszczówki ok. 2 km (miejscowość w Gminie Tomaszów Lubelskie), gdzie mija się kościół i łaszczowieckie stawy. Część trasy pokrywa się ze szlakiem pieszym szlaku Wolnościowego. Kolejne atrakcje szlaku to jedno ze źródeł Sołokiji, mała zaporą na Sołokiji i zalew, murowana cerkiew grekokatolicka, Góra Żurawce (użytek ekologiczny) i Biała Góra (300 m. n.p.m.). Kolejna część trasy biegnie przez miejscowość Korhynie, Przeorsk i Rudę Wołoską. Po drodze znajduje się kilka ciekawych kapliczek przydrożnych. Kolejne atrakcje to stawy w Rudzie, Rezerwat Piekiełko, most na Sołokiji, największy zabytek miasta – modrzewiowy kościółek z XVII wieku oraz tomaszowski rynek, gdzie można odwiedzić Punkt informacji turystycznej niedaleko ławeczki Janusza Petera. W okolicy rynku warto odwiedzić murowaną cerkiew prawosławną i Muzeum Regionalne. Wracając na miejsce startu na Siwej

Dolinie mija się dawny sejmik powiatowy i Izbę Pamięci Terroru Komunistycznego. Obok znajduje się pomnik bohaterów walk o Tomaszów Lubelski a dalej wejście do parku miejskiego i dom kultury. Bogactwo zabytków, walorów przyrodniczych i dużych kompleksów leśnych sprzyja turystyce rowerowej. W 2023 roku powołano Roztoczański Związek Powiatowo-Gminny (powiaty biłgorajski, janowski, kraśnicki, tomaszowski i zamojski oraz gminy: Adamów, Chrzanów, Goraj, Frampol, Józefów, Krasnobród, Radecznice, Lubycza Królewska, Susiec, Szastarka, Szczepreszyn, Tarnawatka, Tomaszów Lubelski (miasto i gmina) oraz Zwierzyniec), który w partnerstwie z członkami związku będzie realizował dwa projekty: „Rowerowe Roztocze. Drogi pieszo-rowerowe w obszarach miejskich” oraz „Rowerowe Roztocze. Drogi pieszo-rowerowe w obszarach wiejskich”.

Turystyka i rekreacja

Tereny MOF Tomaszów Lubelski położone są w samym sercu Roztocza. Zarówno na terenie miasta jak i gminy funkcjonują obiekty noclegowe (łącznie 7, w tym 4 na terenie miasta), w których łącznie znajduje się 306 miejsc całorocznych.

MOF posiada dogodne warunki do rozwoju turystyki. Do głównych atutów należą walory środowiskowe i krajobrazowe, wynikające z faktu położenia w obrębie dwóch krain geograficznych – Roztocza (Roztocza Środkowego oraz Południowego) i Wyżyny Wołyńskiej (Grzęda Sokalska).

Przez obszar MOF przebiegają następujące szlaki turystyczne:

Szlak Centralny (biegnący z Bełżca do Szastarki);

Szlak Historyczny (biegnący z Tomaszowa Lubelskiego do Turkowic);

Szlak Wolnościowy (biegnący z Tomaszowa Lubelskiego do Hrebenego);

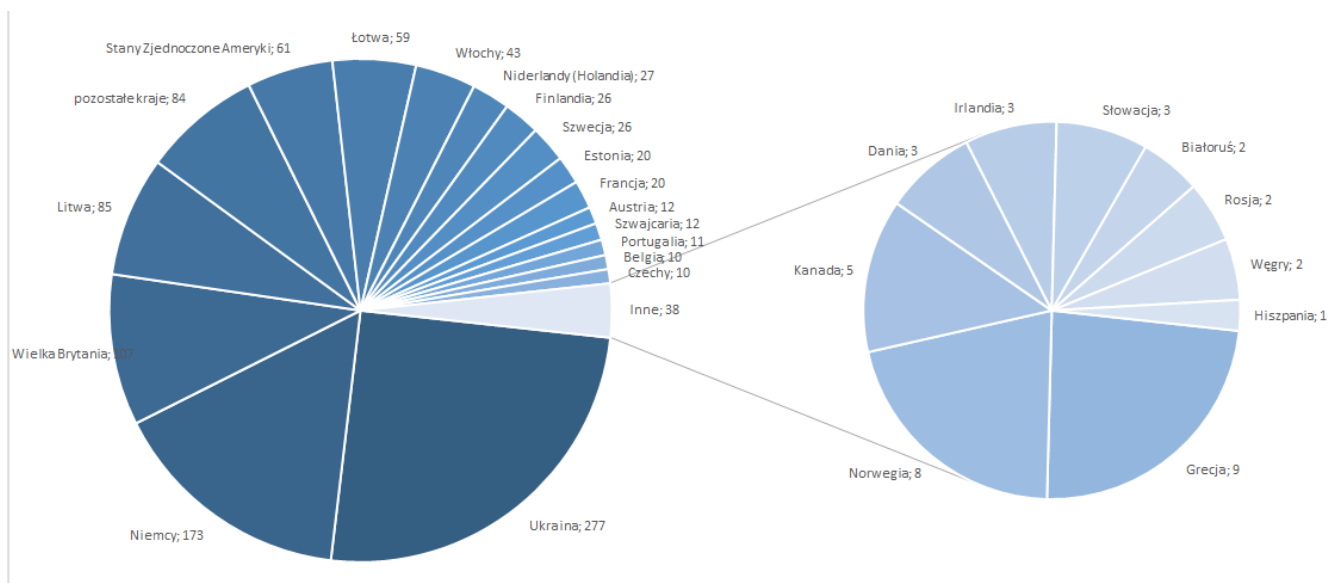
Szlak Walk Partyzanckich (biegnący z Tomaszowa Lubelskiego do Bodaczowa).

Na terenie MOF znajdują się także obiekty zabytkowe, które stanowią atrakcję dla odwiedzających – do rejestru zabytków wojewody lubelskiego wpisano m.in.: układ urbanistyczny Tomaszowa Lubelskiego, wraz z pozostałościami obronnych wałów miejskich, kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Zwiastowania NMP w Tomaszowie Lubelskim, cerkiew prawosławna pw. św. Mikołaja w Tomaszowie Lubelskim, zespół domów przy ul. Lwowskiej 51, 53, 55 w Tomaszowie Lubelskim, dom zwany „herbaciarnią”, dawna Szkoła Podstawowa (budynek ZSE), wraz z drzewostanem i otoczeniem w Tomaszowie Lubelskim, kaplicę pw. św. Jacka (Majdan Górny) kościół parafialny rzymskokatolicki. pw. Matki Bożej Częstochowskiej (w Podhorcach) dwór w Rogóźnie, grodzisko z wałem ziemnym tzw. „Biała Góra” w Majdanie Górnym, fortalicjum z okresu nowożytnego, położone w Typinie oraz liczne stanowiska archeologiczne na terenie gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski. Ponadto, sporą popularnością cieszą się zbiorniki wodne wykorzystywane przez wędkarzy. Największy znajduje się w miejscowości Rogóžno.

MOF posiada potencjał do rozwoju turystyki, zarówno z racji swojego położenia, jak też ze względu na posiadane walory krajobrazowo-środowiskowe i obiekty zabytkowe. Ponadto, ze względu na swoje położenie i walory, panują dogodne warunki do uprawiania tzw. turystyki weekendowej - krótkich wyjazdów, zwykle z wykorzystaniem dni wolnych od pracy, często w niedalekie okolice miejsca zamieszkania.

Zgodnie z danymi GUS, w 2021 roku w obiektach zbiorowego zakwaterowania udzielono noclegu ponad 750 turystom pochodzącym z zagranicy, natomiast w 2022 było już to 1578 noclegów udzielone 1103 osobom pochodzącym z zagranicy. Najliczniejszą grupę stanowią obywatele Ukrainy. Kolejne kraje reprezentowane przez turystów to Niemcy, Wielka Brytania, Litwa, Stany Zjednoczone Ameryki, Łotwa oraz Włochy.

Wykres 13 Turystycy zagraniczni wg udzielonych noclegów w 2022 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS, stat.gov.pl

Kultura

Życie kulturalne mieszkańców MOF skupia się głównie na Tomaszowskim Domu Kultury (w mieście Tomaszów Lubelski), Domu Kombatanta (Miejska Biblioteka Publiczna), Muzeum Regionalnym im. dr. Janusza Petera, Izbie Pamięci Terroru Komunistycznego oraz w przestrzeniach miasta – na Rynku i w parku miejskim.

Na terenie gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski działa Gminny Ośrodek Kultury w Tomaszowie Lubelskim zs. w Podhorcach oraz Biblioteka Komunalna w Majdanie Górnym użytkowana również przez GOK.

Obie jednostki samorządu współpracują ze sobą przy promocji wzajemnych wydarzeń oraz organizacji wspólnych wydarzeń – np. przy rekonstrukcji Bitwy pod Tomaszowem Lubelskim, która odbywa się rokrocznie w Dąbrowie Tomaszowskiej, licznie odwiedzana przez turystów z kraju i z zagranicy.

Ośrodki kultury są siedzibą klubów seniora, kół gospodyń wiejskich, miejscem zajęć dla dzieci i młodzieży oraz zespołów śpiewaczych i tanecznych.

Kultura pełni na terenie MOF główną funkcję integrującą mieszkańców miasta i gminy. Każdy szczebel samorządu terytorialnego ma ustawowy obowiązek podejmowania działań w obszarze kultury oraz ochrony i opieki nad zabytkami.

Samorząd terytorialny finansuje kulturę korzystając z szeregu różnych form zgodnie z poszczególnymi ustawami regulującymi działalność właściwego szczebla JST. Najłatwiejsze do zidentyfikowania kwoty przeznaczane przez samorząd na usługi w zakresie kultury są wydatkowane w ramach działu 921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego klasyfikacji budżetowej. Dodatkowo na pograniczu kultury i edukacji działają różnorodne placówki oświatowo-wychowawcze (np. ogniska pracy pozaszkolnej, międzyszkolne

ośrodki sportowe,), które także są finansowane przez samorząd, a ich oferta w sporej części dotyczy kultury i obejmuje na przykład zajęcia artystyczne. Ponieważ działają w oparciu o prawo oświatowe, wydatki na ich funkcjonowanie ujęte są w dziale 801 Oświata i wychowanie, a nie 921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego. Na gruncie prawa oświatowego działają także biblioteki pedagogiczne, które służą wspieraniu procesu kształcenia i doskonalenia nauczycieli, a także działalności szkół, w tym m.in. bibliotek szkolnych. Także one są finansowane przez samorządy w ramach działu 801 Oświata i wychowanie. Stąd też należy mieć na względzie, że usługi z zakresu kultury są finansowane przez JST także z działów, które nie są bezpośrednio związane z kulturą – tak jak jest to w przypadku wspomnianej edukacji (dział 801 Oświata i wychowanie, dział 854 Edukacyjna opieka wychowawcza), jak również z przedsięwzięciami kulturalnymi związanymi np. z promocją (dział 750 Administracja publiczna) albo turystyką (dział 630 Turystyka).³

Najczęściej JST same nie realizują konkretnych (szczególnie dużych) projektów, lecz wspierają finansowo podmioty, w których kompetencjach leżą różnorakie działania kulturalne. Do najczęstszych form finansowania kultury przez JST zaliczono:

- dotacje przyznawane w trybie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
- dotacje udzielane w trybie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- pomoc rzeczową lub finansową w trybie ustawy o finansach publicznych;
- dotacja w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
- przyznawanie patronatów, organizacja konkursów z wkładem finansowym po stronie JST;
- zlecanie zadań w trybie ustawy Prawo zamówień publicznych.

Gminy w szczególności zajmują się powoływaniem i prowadzeniem bibliotek publicznych i innych instytucji kultury oraz działaniami na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami na swoim terenie. Z punktu widzenia wydatków gmin na edukację, pomoc społeczną, utrzymanie dróg zazwyczaj kultura jest w najmniejszym stopniu finansowanym obszarem działalności gmin – pomimo bardzo dużych potrzeb związanych z utrzymaniem placówek, zakupów odtworzeniowych, organizacją działań kulturalnych oraz zajęć cyklicznych nie mówiąc już o nowych inwestycjach i innowacyjnej ofercie kulturalnej.

Cyfryzacja

Według Ministerstwa Cyfryzacji w Programie Polska Cyfrowa możemy wydzielić trzy obszary cyfryzacji: pierwszy to szerokopasmowa infrastruktura umożliwiająca dostęp do szybkiego Internetu, drugi stanowią przedsięwzięcia, dzięki którym zwiększa się pula usług publicznych dostępnych drogą elektroniczną, z kolei trzeci obszar to projekty zachęcające ludzi do korzystania z Internetu i zwiększające ich cyfrowe kompetencje.

E-administracja, zgodnie z definicją Komisji Europejskiej, to takie wykorzystanie technologii informacyjnych, dzięki któremu zwiększa się jakość usług publicznych, a sektor publiczny staje się otwarty, przejrzysty, przyjazny obywatelowi i efektywny. Częścią e-administracji są oczywiście e-usługi.

---

³ Źródło: Raport GUS Usługi publiczne w obszarze kultury finansowane przez jednostki samorządu terytorialnego w Polsce https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6334/7/1/1/raport_uslugi_publiczne_w_obszarze_kultury_finansowane_przez_jednostki_samorzadu_terytorialnego.pdf

Jak dotąd sprawy prowadzone za pośrednictwem ePUAPu prowadzone są głównie pomiędzy samorządami MOF a jednostkami administracji rządowej (ministerstwa, urząd wojewódzki) jak i samorządowej szczebla wojewódzkiego (urząd marszałkowski). Od 2018 roku w samym mieście liczba spraw załatwianych drogą elektroniczną stale rośnie – od poziomu 778 odebranych i 288 wysłanych w 2018 roku do poziomu 1551 odebranych i 297 wysłanych w roku 2022.

Funkcjonalność stron internetowych

Zgodnie z ustawą o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych dostosowanie wszystkich swoich serwisów do rekomendacji World Wide Web Consortium (W3C) dotyczących zaleceń dotyczących dostępności cyfrowej WCAG 2.1, jest obowiązkiem JST oraz podległych im jednostek organizacyjnych.

WCAG to skrótowiec od Web Content Accessibility Guidelines czyli wytycznych dotyczących dostępności treści internetowych. Obecnie obowiązuje wersja 2.1 tych wytycznych. Wyjaśniają one, jak tworzyć strony internetowe i aplikacje, aby były one dostępne dla osób z niepełnosprawnościami np. wzroku, słuchu, ruchu, ale też z niepełnosprawnością intelektualną czy zaburzeniami poznawczymi.

W Polsce, zgodnie z „Ustawą z 4 kwietnia 2019 r. o dostępności stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych” wszystkie strony internetowe i aplikacje mobilne jednostek samorządu terytorialnego oraz podległych im jednostek organizacyjnych muszą być dostępne cyfrowo, czyli spełniać warunki zapisane w rekomendacjach WCAG 2.1.

WCAG 2.1 opiera się na czterech głównych zasadach: postrzegalność, funkcjonalność, zrozumiałość i solidność (w polskim i unijnym prawie określana jako kompatybilność). Wymogi te zmuszają twórców stron internetowych i serwisów mobilnych do myślenia o różnych użytkownikach, którzy np.: chcą wiedzieć, co jest na zdjęciu choć nie widzą; nie mogą korzystać z myszy, a jedynie z klawiatury; powiększają sobie widok stron lub zmieniają jej kolory, żeby móc lepiej widzieć treści; zmieniają ustawienia przeglądarki, aby treść była bardziej czytelna.

Zasady WCAG 2.1 są podzielone na 13 wytycznych. Każdy wytyczna jest z kolei podzielony na określone wymagania („kryteria sukcesu”).

Zasada 1: Postrzegalność

Sprawienie by użytkownicy mogli korzystać ze strony internetowej lub aplikacji za pomocą dostępnych dla nich zmysłów. Można to osiągnąć między innymi przez:

- alternatywy tekstowe dla treści nietekstowych (np. opis alternatywny do zdjęć i grafik, z których skorzystają osoby niewidome),
- transkrypcje tekstowe materiałów audio i filmów,
- napisy do filmów,
- logiczną strukturę treści (nagłówki, listy itp.),
- odpowiednie znaczniki dla każdej funkcji (formularzy i tabel danych), aby relacje między treścią były poprawnie zdefiniowane
- wyróżnienia, które opierają się jedynie na kolorze,
- kolory tekstu, które są wyraźnie widoczne na kolorze tła,

- czytelność i widoczność treści i funkcji gdy rozmiar tekstu zostanie zwiększony o 200%,
- niepublikowanie obrazów tekstu,
- responsywność – automatyczne dostosowywanie się widoku do szerokości ekranu urządzenia użytkownikami.

Zasada 2: Funkcjonalność

Sprawienie by użytkownicy mogli znajdować i używać treści oraz funkcji, niezależnie od tego, jak nawigują (np. za pomocą samej klawiatury, samej myszy). Można to osiągnąć między innymi przez:

- możliwość obsłużenia wszystkiego za pomocą samej klawiatury,
- opcję odtwarzania, wstrzymywania i zatrzymywania poruszające się treści
- brak migających treści i możliwość wyłączenia ruchomych elementów przez użytkownika,
- link pozwalający przeskoczyć szybko do treści („przejdź do treści”)
- zrozumiałe i pasujące do treści tytuły stron,
- zrozumiałe linki, których treść wyraźnie mówi dokąd prowadzą
- nagłówki, które jasno opisują treści i etykiety jasno opisujące co wpisać w dane pole formularza,
- dobrą widoczność elementu, który jest w danym momencie wybrany za pomocą klawiatury (fokus),
- unikanie złożonych gestów na ekranach dotykowych lub zapewnienie dla nich prostszej alternatywy,
- możliwość wyłączenia i zmiany skrótów klawiaturowych.

Zasada 3: Zrozumiałość

Sprawienie by użytkownicy rozumieli treści i sposób działania strony lub aplikacji. Można to osiągnąć między innymi przez:

- prosty język (bez zbędnych słów i urzędniczego żargonu),
- unikanie trudnych dla użytkowników słów i wyrażeń lub ich wyjaśnienie w prosty sposób,
- wyjaśnienia do skrótów i akronimów,
- określenie w kodzie strony/aplikacji w jakim języku jest jej treść,
- spójny wygląd i działanie elementów na wszystkich podstronach,
- widoczne i zrozumiałe etykiety przy każdym polu formularza,
- dostępne i zrozumiałe komunikaty błędów w formularzach i odpowiedzi jak je poprawić.

Zasada 4: Solidność (W polskim i unijnym prawie ta zasada nazwana jest „kompatybilnością”. Spełnienie zasady solidności opisanej we WCAG oznacza spełnienie kompatybilności opisanej w prawie).

Sprawienie by treści i funkcje działały poprawnie w wielu różnych programach użytkowników (np. przeglądarkach internetowych oraz czytnikach ekranu osób niewidomych). Można to osiągnąć między innymi przez:

- prawidłowy kod, zgodny ze standardem sieciowym HTML,
- dostępne dla użytkowników korzystających z technologii asystujących informacje o statusie/stanie,
- zgłaszanie przez technologie asystujące pojawiających się ważnych komunikatów czy okien modalnych.

Jak wynika z deklaracji dostępności gmin strony dostosowane są częściowo do wymagań ustawowych:

Strona internetowa Miasta Tomaszów Lubelski jest częściowo zgodna z ustawą o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych z powodu niezgodności lub wyłączeń wymienionych poniżej:

- materiały opublikowane przed wejściem w życie ustawy o dostępności
- w zdjęciach brak alternatywnego tekstu
- brak wyraźnego fokusa elementów nawigacji
- brak możliwości wyświetlenia strony w wysokim kontraście
- mapy są wyłączone z obowiązku zapewnienia dostępności.

Strona internetowa Urzędu Gminy Tomaszów Lubelski jest częściowo zgodna z ustawą z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych z powodu niezgodności lub wyłączeń wymienionych poniżej.

- dokumenty tekstowe mogą nie zawierać tagów oraz zawierać nieopisane elementy graficzne, ponieważ były opublikowane przed wejściem w życie ustawy o dostępności cyfrowej lub pochodzą ze źródeł zewnętrznych,
- zdjęcia i grafiki osadzone w treści dokumentu mogą zawierać niepoprawne opisy, ponieważ były opublikowane przed wejściem w życie ustawy o dostępności cyfrowej,
- tabele osadzone w treści dokumentu mogą nie posiadać nagłówek oraz opisów kolumn i wierszy, ponieważ były opublikowane przed wejściem w życie ustawy o dostępności cyfrowej,
- elementy osadzone pochodzące od zewnętrznych dostawców, np. Google Maps, wyłączone są z obowiązku zapewnienia dostępności.

Dodatkowo jednostki samorządu terytorialnego powinny dążyć do osiągnięcia dojrzałości e-usług na poziomie 5. Poziom 5 - personalizacja (indywidualizacja) – to najwyższy poziom dojrzałości elektronicznej usługi publicznej zakłada, że:

- formularze wniosków w postaci elektronicznej będą wstępnie wypełniane będącymi w posiadaniu podmiotu świadczącego usługę danymi obywatela lub przedsiębiorcy (np. imię i nazwisko, dane adresowe, numer PESEL, REGON itp.),
- w przypadku usług, w których nie ma konieczności składania wniosku, urząd automatycznie załatwia sprawę (realizuje usługę) w zakresie odpowiednim do sytuacji życiowej usługobiorcy,
- w przypadku, gdy w procedurze istnieje konieczność dokonania płatności, usługodawca zapewni przekierowanie usługobiorcy do właściwego pośrednika dla dokonania płatności (operacja przekierowania musi zapewnić zachowanie kontekstu zdarzenia, tzn. wszystkie pola niezbędne do zdefiniowania i wykonania płatności, np. przelewu, są wypełniane automatycznie przez system usługodawcy). Obecnie e-usługi świadczone są na maksymalnie 2 Poziomie, tylko niektóre na Poziomie 3.

Poziom 2: jednostronna interakcja – dotyczy usług, jeżeli na publicznie dostępnej stronie internetowej istnieje możliwość pobrania formularzy niezbędnych do wszczęcia procedury (np. dostępny wniosek o wydanie dokumentu, który obywatel lub przedsiębiorca może pobrać, ew. wypełnić i wydrukować). Sama sprawa (usługa) w przypadku tego poziomu dojrzałości może być realizowana drogą tradycyjną, a więc wymagać konieczności osobistego stawiennictwa w urzędzie.

Poziom 3: dwustronna interakcja – dla tego poziomu dojrzałości, konieczne jest:

- udostępnienie na publicznie dostępnej stronie internetowej formularzy do wypełnienia,
- zapewnienie uwierzytelnienia w systemie teleinformatycznym obywatela lub przedsiębiorcy,
- umożliwienie wszczęcia sprawy (usługi) drogą elektroniczną rozumiane jako złożenie wniosku w postaci elektronicznej wraz z wymaganymi załącznikami. Ten poziom dojrzałości dopuszcza, aby dokumenty lub

inne obiekty fizyczne były dostarczane drogą tradycyjną, łącznie z osobistym stawiennictwem obywatela lub przedsiębiorcy w urzędzie. Dopuszczalne jest również dokonywanie płatności w postaci elektronicznej.

Portret miasta Tomaszów Lubelski na tle innych miast rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków lokalnych

Miasto Tomaszów Lubelski jest jednym z 12 miast - rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków lokalnych wskazanych wraz z delimitacją obszaru MOF w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego (Załącznik do uchwały nr CCLXXV/4850/2021 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 6 lipca 2021r.). Porównując miasta rdzenie miejskich obszarów funkcjonalnych na rok przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku, poniżej przedstawia się portret MOF Tomaszowa Lubelskiego na tle innych miast rdzeni MOF w porównaniu do danych z roku 2020.

Analizując wybrane wskaźniki benchmarkingowe sytuacji społeczno-gospodarczo-środowiskowej Miasto Tomaszów Lubelski pełniło rolę lidera spośród wszystkich miast-rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków lokalnych.

W analizie porównawczej uwzględniono następujące wskaźniki statystyki publicznej:

1. Sfera społeczna:
  - ludność na 1 km²
  - ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
  - współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi
  - odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem
  - współczynnik skolaryzacji brutto szkoły podstawowe
  - współczynnik skolaryzacji netto szkoły podstawowe
  - fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców
2. Sfera gospodarcza:
  - dochód budżetu gminy na 1 mieszkańca
  - wydatki budżetu gminy na 1 mieszkańca
  - pracujący na 1000 ludności
  - udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym - ogółem [%]
  - udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym - kobiety [%]
  - instytucje otoczenia biznesu na 10 tys. podmiotów gospodarki narodowej
  - udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w liczbie podmiotów gospodarki narodowej ogółem [%]
  - udział podmiotów gospodarki narodowej o liczbie pracujących do 9 osób w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON [%]
  - udział fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarki narodowej [%]
  - podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności
  - podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym
  - jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 1000 ludności
  - podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym
3. Sfera środowiskowa:
  - Udział parków i zieleńców w powierzchni ogółem
  - Obszary prawnie chronione - ogółem [ha]
  - zużycie wody na 1 mieszkańca [m³]

- budynki mieszkalne podłączone do infrastruktury technicznej - w % ogółu budynków mieszkalnych – wodociąg i kanalizacja.

Jak wynika z analiz statystycznych i porównania miast oraz przydzielenia miejsc rankingowych, miasto Tomaszów Lubelski zajmuje pierwsze miejsce w rankingu pod względem:

- zagęszczenia mieszkańców, (co oznacza, że terytorium miasta jest wykorzystywane najbardziej racjonalnie),
- współczynnika skolaryzacji netto i brutto (co oznacza, że infrastruktura placówek edukacyjnych – szkół podstawowych zarządzanych przez miasto Tomaszów Lubelski jest na tyle dostępna pod względem liczby miejsc i poziomu nauki, że ze szkół podstawowych korzystają mieszkańcy pozostałych miejscowości – w tym głównie uczniowie z terenu gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski – okalającej miasto rdzeń MOFu miasta Tomaszów Lubelski),
- liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców (co oznacza, że społeczeństwo mieszkańców miasta Tomaszów Lubelski – spośród wszystkich miast rdzeni MOF ośrodków lokalnych jest najbardziej aktywne i stanowi niewątpliwą potencjał rozwojowy obszaru funkcjonalnego).

W sferze społecznej zbadano również wskaźniki obrazujące problem starzejącego się społeczeństwa – miasto Tomaszów Lubelski zajmowało wysokie 3 i 4 miejsca w rankingu obciążenia demograficznego osobami starszymi i liczby mieszkańców w wieku 65 lat i więcej. Wskaźniki te wskazują na rodzący się problem zabezpieczenia usług społecznych skierowanych do tej grupy docelowej, ale również potencjał w kwestiach dialogu międzypokoleniowego, aktywności osób w wieku emerytalnym w stowarzyszeniach i fundacjach wspierających rozwój lokalny, budujących tożsamość lokalną, zwłaszcza na terytorium bogatym w tradycje i wydarzenia historyczne kształtujące tożsamość lokalną, ale także stanowiącą niewątpliwą potencjał rozwoju turystyki.

Ostatni wskaźnik sfery społecznej dotyczy udziału ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. Odsetek ten jest stosunkowo wysoki, z wynikiem 71,3 plasował Tomaszów na 6 miejscu w rankingu miast rdzeni MOF ośrodków lokalnych. Interpretacja tego wyniku wskazuje na zjawisko migracji osób w wieku produkcyjnym poza granice miasta Tomaszów Lubelski. Z jednej strony jest to dosyć powszechne zjawisko suburbanizacji i osiedlania się na terenie gmin wiejskich okalających miasto – tu w gminie wiejskiej Tomaszów Lubelski [w ostatnich 10 latach liczba mieszkańców gminy wiejskiej zwiększyła się o 1,5%], wynikających z wielu czynników – w tym np. większej atrakcyjności cenowej mieszkań i domów poza terenem miejskich, czy braku dostępności mieszkań czy domów na terenie miasta. Innym powodem migracji jest migracja osób młodych do szkół średnich i szkół wyższych poza obszarem powiatu tomaszowskiego – do większych ośrodków miejskich o znaczeniu ponadlokalnym i regionalnym oraz migracji osób o wysokich kompetencjach społecznych i zawodowych za lepszymi warunkami pracy. W tej kwestii istnieje zagrożenie depopulacji, którą może zatrzymać podaż nowych mieszkań i domów, podaż miejsc pracy – w tym dla pracowników o wysokich kompetencjach zawodowych, poprawa jakości kształcenia w szkołach średnich na terenie miasta, rozważenie możliwości powrotu do kształcenia wyższego (filia uczelni wyższej – Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego lub innej uczelni, która mogłaby skorzystać z infrastruktury wydziału zamiejscowego KUL) oraz zapewnienie możliwości rozwoju usług wyższego rzędu dla mieszkańców (dostęp do wydarzeń kulturalnych, przestrzeni rekreacyjno-turystycznych, organizację aktywności i wydarzeń sportowych wspartych dostępnością obiektów sportowych i naturalnych tras i przestrzeni umożliwiających aktywność fizyczną mieszkańców całego obszaru funkcjonalnego a nawet Roztocza i województwa Lubelskiego).

Tabela 2 Wybrane wskaźniki benchmarkingowe dotyczące sfery społecznej miast rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków o znaczeniu lokalnym

rdzeń Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego ośrodka lokalnego [wg kolejności alfabetycznej]	ludność na 1 km ²	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	współczynnik skolaryzacji brutto szkoły podstawowe	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	współczynnik skolaryzacji netto szkoły podstawowe	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF
Biłgoraj (Gmina miejska)	1238	8	3	73,7	15	4	30,1	69	7	19,9	68	6	107,70	13	7	107,00	11	5	3,83	93	6
Hrubieszów (Gmina miejska)	522	16	7	68,1	62	10	31,0	54	5	20,7	51	5	114,76	3	3	113,19	3	3	3,54	108	8
Janów Lubelski (Gmina miejsko-wiejska)	88	40	11	64,8	127	12	26,8	133	12	18,2	128	12	96,47	36	11	95,67	36	12	4,09	71	5
Krasnystaw (Gmina miejska)	436	17	8	74,1	13	3	34,7	20	2	22,5	19	2	108,00	12	6	105,43	13	7	4,41	55	4
Kraśnik (Gmina miejska)	1300	7	2	71,7	27	5	35,1	18	1	22,9	13	1	102,71	19	8	101,54	19	8	3,18	137	11
Łuków (Gmina miejska)	824	12	4	75,2	9	1	31,0	54	6	19,9	68	7	109,38	10	5	107,06	10	4	2,45	193	12
Opole Lubelskie (Gmina miejsko-wiejska)	88	40	12	65,0	124	11	28,8	92	11	19,1	92	9	96,46	37	12	96,18	33	11	3,42	117	9
Parczew (Gmina miejsko-wiejska)	98	34	10	70,3	39	8	29,2	84	8	19,2	89	8	101,93	20	9	101,00	20	9	3,28	131	10
Radzyń Podlaski (Gmina miejska)	799	13	5	70,5	35	7	28,9	91	10	19,1	92	10	110,69	8	4	106,87	12	6	4,67	44	3
Ryki (Gmina miejsko-wiejska)	125	29	9	69,9	44	9	29,0	89	9	19,1	92	11	96,88	34	10	96,47	31	10	3,61	103	7
Tomaszów Lubelski (Gmina miejska)	1413	6	1	71,3	30	6	32,5	32	4	21,3	29	3	135,58	1	1	133,11	1	1	4,79	36	1
Włodawa (Gmina miejska)	719	14	6	74,5	12	2	32,7	31	3	21,2	34	4	120,72	2	2	116,52	2	2	4,72	40	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rankingu JST wg danych GUS – Bank Danych Lokalnych

Tabela 3 Wybrane wskaźniki benchmarkingowe dotyczące sfery społecznej miast rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków o znaczeniu lokalnym

rdzeń Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego ośrodka lokalnego [wg kolejności alfabetycznej]	dochód na 1 mieszkańca			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			wydatki na 1 mieszkańca			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			pracujący na 1000 ludności			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym - ogółem [%]			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym - kobiety [%]			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			instytucje otoczenia biznesu na 10 tys. podmiotów gospodarki narodowej			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w liczbie podmiotów gospodarki narodowej ogółem [%]			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			udział podmiotów gospodarki narodowej o liczbie pracujących do 9 osób w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON [%]			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			udział fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarki narodowej [%]			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. Ludności			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 1000 ludności			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF			podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym			poz. w rankingu województwa			poz. w rankingu miast lokalnych MOF		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100																	
Biłgoraj (Gmina miejska)	5289,88	132	5	5457,83	81	5	321	8	2	4,6	165	2	5,1	168	2	717,5	19	5	75,6	146	10	97,1	74	1	3,0	194	9	1286	3	2	223,4	3	2	10,86	3	1	190	3	1																																																																														
Hrubieszów (Gmina miejska)	5126,35	156	6	5636,96	68	4	228	20	9	8,9	31	10	9,6	43	11	734,7	16	3	75,8	141	9	96,7	115	2	2,9	197	11	1201	8	4	201,8	8	4	8,85	11	2	150	9	3																																																																														
Janów Lubelski (Gmina miejsko-wiejska)	5460,98	109	4	4637,20	175	11	251	18	7	9,0	29	11	9,3	50	10	456,6	54	11	77,6	109	3	96,5	134	4	3,6	177	6	1148	10	5	189,2	12	5	6,20	99	9	103	101	10																																																																														
Krasnystaw (Gmina miejska)	4369,52	212	12	4673,79	169	10	294	12	5	7,9	55	8	8,3	69	9	719,5	18	4	75,9	140	8	94,9	201	11	4,9	125	1	900	31	11	156,6	27	10	6,05	105	10	106	91	9																																																																														
Kraśnik (Gmina miejska)	4421,96	211	11	4224,80	207	12	257	16	6	8,2	47	9	8,1	73	8	998,1	3	1	71,0	186	12	96,0	167	6	3,4	184	7	925	28	9	158,7	26	9	7,41	39	6	128	27	6																																																																														
Łuków (Gmina miejska)	5111,51	159	7	4891,41	140	6	318	9	3	3,9	187	1	4,4	190	1	616,8	26	7	78,8	97	2	95,9	172	7	2,0	211	12	1250	4	3	219,0	4	3	8,64	13	3	152	7	2																																																																														
Opole Lubelskie (Gmina miejsko-wiejska)	6177,84	33	1	6071,97	30	1	160	36	12	6,7	95	7	6,4	118	7	541,1	35	9	76,5	129	5	96,5	134	5	3,9	166	4	882	32	12	145,5	34	12	6,98	55	7	116	55	7																																																																														
Parczew (Gmina miejsko-wiejska)	4969,61	176	10	4810,33	149	8	242	19	8	4,9	147	3	5,8	135	4	561,6	32	8	76,2	135	6	95,1	199	10	3,4	184	7	957	25	8	163,0	22	8	7,64	27	4	131	21	4																																																																														
Radzyń Podlaski (Gmina miejska)	5079,44	164	9	4723,92	160	9	355	5	1	5,2	135	4	5,4	154	3	667,5	22	6	76,9	119	4	95,4	196	9	4,8	131	3	981	19	6	167,2	20	7	7,57	29	5	130	24	5																																																																														
Ryki (Gmina miejsko-wiejska)	5860,29	66	3	5680,11	63	3	189	28	11	5,5	123	6	5,8	135	5	437,8	64	12	76,1	136	7	95,9	172	8	3,9	166	4	915	29	10	155,5	28	11	6,00	108	11	103	101	11																																																																														
Tomaszów Lubelski (Gmina miejska)	6153,41	35	2	5865,92	50	2	310	11	4	5,5	123	5	5,9	132	6	521,8	40	10	79,3	86	1	96,5	134	3	3,0	194	9	1612	1	1	276,2	1	1	6,55	80	8	113	65	8																																																																														
Włodawa (Gmina miejska)	5082,37	160	8	4828,33	147	7	211	24	10	9,1	25	12	9,6	43	12	824,7	9	2	73,3	170	11	94,8	204	12	4,9	125	1	967	21	7	168,7	19	6	5,61	124	12	99	109	12																																																																														

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rankingu JST wg danych GUS – Bank Danych Lokalnych

W odniesieniu do wskaźników sfery gospodarczej, miasto Tomaszów Lubelski w roku 2020 plasowało się na pierwszym miejscu rankingu miast rdzeni MOF ośrodków lokalnych w wysokim poziomie przedsiębiorczości mieszkańców [najwyższy udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w liczbie podmiotów gospodarki narodowej ogółem] oraz najwyższymi współczynnikami liczby przedsiębiorstw na 10 tysięcy mieszkańców i na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym. Z analizy wartości przedstawionych wskaźników (bez kontekstu rzeczywistego i liczby przedsiębiorstw: małych (22 na terenie gminy wiejskiej i 78 na terenie miasta), średnich (2 na terenie gminy wiejskiej i 27 na terenie miasta) i dużych (jedno przedsiębiorstwo na terenie miasta) mogłoby wynikać błędne wnioski rozdrobnienia przedsiębiorczości świadczące usługi o zasięgu typowo lokalnym. Jednak przedsiębiorstwa zlokalizowane na terenie obszaru funkcjonalnego mają zarówno bogate tradycje, markę jak i bardzo duże zdolności pozyskiwania środków zewnętrznych –z inwestycji zagranicznych [np. SVZ Poland sp. z o.o. z udziałem kapitału holenderskiego] ale przede wszystkim ze środków z Unii Europejskiej. Tylko w ostatniej perspektywie finansowej przedsiębiorstwa zlokalizowane na terenie MOF miasta Tomaszów Lubelski pozyskały prawie 80 mln zł, w ramach PO Inwestycje i Rozwój 189 602, 50 zł (SŁAWEX; UMAJONY S.C SAWICKA-NEĆ, SZABAT), PO Infrastruktura i Środowisko 15 148 364,63 (PGKiM, SZPITAL), PO Polska Cyfrowa 6 739 390,75 (PPHU KOPER JAN), PO Polska Wschodnia 34 456 486,18 (NEKOPOL, SŁAWEX, KRISMAR, UREN, PRD-M, ARBUDY, ANTEX II, SLC-AUTOMATION, RS ENGINEERING) czy regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na kwotę 23 035 219,62 (95 projektów).

Pod względem nowych przedsiębiorstw Tomaszów plasował się na 8 miejscu w rankingu miast. Z jednej strony oznacza to stabilność rynku (przy zachowaniu najwyższych wskaźników nasycenia przedsiębiorczości) z drugiej zaś w odniesieniu do sytuacji gospodarczej województwa wskazuje, że na tym polu istnieje potencjał dla nowych przedsiębiorstw uzupełniających łańcuch dostaw lub oferujących nowe usługi, które mogą być świadczone lokalnie – bądź w branżach okołoturystycznych zarówno dla mieszkańców jak też przyjezdnych (np. turystyka wypoczynkowa, zdrowotna, rekreacyjna, historyczna, przyrodnicza i kulinarna).

Jedno z niższych miejsce w rankingu zajmowało miasto Tomaszów Lubelski pod względem liczby jednostek otoczenia biznesu na 10 tysięcy podmiotów gospodarki narodowej. W tym obszarze istnieje nienasycony jeszcze potencjał rozwoju jednostek otoczenia biznesu, utworzenia nowych lub filii istniejących na rynku regionalnym instytucji. Zacieśnienie współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami z lokalnymi instytucjami otoczenia biznesu, w tym ośrodkami badawczo-rozwojowymi może w przyszłości zaowocować podniesieniem konkurencyjności przedsiębiorstw MOFu Tomaszów Lubelski zarówno na rynku lokalnym jak też regionalnym lub szerszym.

Na uwagę zasługuje wskaźnik udziału fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarki narodowej. W skali miast rdzeni MOF ośrodków lokalnych była to słaba 9 pozycja – również w skali wszystkich jednostek samorządu terytorialnego wynik jest po niżej średniej regionu (194 pozycja spośród 213 jednostek). Przy wysokich wskaźnikach przedsiębiorczości nie jest to szczególnie problemem gospodarczym, ale wsparcie stowarzyszeń, fundacji i organizacji społecznych prowadzących działalność gospodarczą stanowi niewątpliwie duże wyzwanie i nowe możliwości rozwoju – zlecenie w drodze ustawy o pożytku publicznym i wolontariacie, w ramach programów współpracy z organizacjami pozarządowymi świadczenia usług społecznych skierowanych od osób zagrożonych

wykluczeniem może pobudzić rynek usług społecznych i znacząco ułatwić socjalizację osób zagrożonych wykluczeniem ze względów finansowych, wiekowych czy niepełnosprawności.

Ostatnią grupą wskaźników wskazującą na dobre wyniki rozwoju gospodarczego wśród miast rdzeni MOF ośrodków lokalnych są wyniki budżetowe. Zarówno pod względem wysokości dochodu i wydatków budżetu miasta na 1 mieszkańca miasto Tomaszów Lubelski plasowało się na drugim miejscu. W skali wszystkich jednostek samorządu terytorialnego w województwie miasto zajmowało odpowiednio 35 miejsce w rankingu dochodów na 1 mieszkańca i 50 miejsce w rankingu wydatków budżetu na 1 mieszkańca.

W ostatniej grupie wskaźników środowiskowych analizowano poziom podłączenia mieszkańców do infrastruktury sieciowej – wodociągu (57,2% - co stanowi ostatnie miejsce w rankingu) i kanalizacji (48,2% - co stanowi 9 pozycję w rankingu miast rdzeni MOF ośrodków lokalnych). W tym obszarze rozwoju gminy planują realizację inwestycji wodno-kanalizacyjnych. Pod względem świadomości ekologicznej zużycia wody na 1 mieszkańca były to wartości średnie (7 pozycja w rankingu) – wskaźnik ten dotyczy nie tylko zużycia wody na potrzeby gospodarstw domowych ale także przemysłu. Oznacza to, że w porównaniu do najmniejszego zużycia wody we Włodawie (39,9 m³/mszk.) czy Hrubieszowie (37,1 m³/mszk.) i Kraśniku (35,5 m³/mszk.) na rynku działają przedsiębiorstwa, które wykorzystują zasoby środowiska w sposób zrównoważony. Do zakładów, które zużywają największe ilości wody należą niewątpliwie SVC Poland sp. z o.o. (przetwórnia owocowo-warzywna) ale także np. spółdzielnia mleczarska.

W obszarze gospodarki niskoemisyjnej, która do momentu zasilenia bazy danych obowiązkowymi danymi na temat zużycia energii i paliw kopalnych przez urządzenia wykorzystujące węgiel i odnawialne źródła energii, niemalże niemożliwe jest porównanie miast pod względem ograniczania niskiej emisji – na uwagę jednak zasługuje funkcjonowanie na obszarze funkcjonalnym jednej z pierwszych farm fotowoltaicznych. W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego Termosystemy sp. z o.o. pozyskała prawie 2 mln zł na realizację projektu pn.: „Budowa instalacji fotowoltaicznej o mocy 950 kW (999,6kWp) wraz z infrastrukturą techniczną, stacją transformatorową, wewnętrznymi instalacjami kablowymi oraz przyłączem kablowym SN do sieci energetycznej na działce nr 243/3 w miejscowości Tomaszów Lubelski, gmina Tomaszów Lubelski”. W tym obszarze obszar funkcjonalny miasta Tomaszów Lubelski jest niewątpliwie liderem wśród samorządów – miast rdzeni MOF nie tylko ośrodków lokalnych.

Wśród wszystkich miast MOF ośrodków lokalnych Tomaszów przoduje pod względem powierzchni terenów zielonych w stosunku do powierzchni miasta. Z prawie 4% udziałem powierzchni zielonej zostawia w rankingu pozostałe miasta daleko w tyle.

Reasumując ogólna pozycja miasta Tomaszów Lubelski jako lidera, na tle innych miast rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych we wszystkich trzech obszarach – społecznym, gospodarczym i środowiskowym, w odniesieniu do iloczynu miejsc rankingowych dla poszczególnych wskaźników jest bezapelacyjnie niezagrożona.

Przedstawione wskaźniki rozwoju będą stanowiły podstawę do monitoringu rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego miasta Tomaszów Lubelski na tle innych miast rdzeni MOF po zrealizowaniu Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych.

Tabela 4 Wybrane wskaźniki benchmarkingowe dotyczące obszaru ochrony środowiska miast rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków o znaczeniu lokalnym

	Udział parków i zieleńców w powierzchni ogółem	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	Obszary prawnie chronione - ogółem [ha]	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	zużycie wody na 1 mieszkańca [m3]	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	Budynki mieszkalne podłączone do infrastruktury technicznej - w % ogółu budynków mieszkalnych - wodociąg	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF	Budynki mieszkalne podłączone do infrastruktury technicznej - w % ogółu budynków mieszkalnych - kanalizacja	poz. w rankingu województwa	poz. w rankingu miast lokalnych MOF
Biłgoraj (Gmina miejska)	1,4	11	3	0,00	-	9	54,2	80	9	96,3	31	4	87,4	4	2
Hrubieszów (Gmina miejska)	1,1	14	4	0,00	-	9	37,1	118	11	98,9	12	1	83,6	6	4
Janów Lubelski (Gmina miejsko-wiejska)	0,1	36	10	13020,37	4	1	198,2	31	3	93,3	55	5	72,9	14	6
Krasnystaw (Gmina miejska)	0,5	20	8	2108,89	86	4	81,4	58	5	58,4	191	11	37,8	48	10
Kraśnik (Gmina miejska)	3,4	7	2	151,10	132	7	35,5	128	12	98,0	19	2	68,0	18	8
Łuków (Gmina miejska)	0,8	17	6	259,84	126	6	63,8	72	8	79,7	143	9	71,6	15	7
Opole Lubelskie (Gmina miejsko-wiejska)	0,2	26	9	7870,97	23	2	521,8	15	1	73,5	161	10	21,9	103	12
Parczew (Gmina miejsko-wiejska)	0,1	36	11	81,90	139	8	218,0	27	2	91,6	68	6	74,8	13	5
Radzyń Podlaski (Gmina miejska)	1,1	14	5	0,00	-	9	72,8	66	6	91,0	70	7	86,8	5	3
Ryki (Gmina miejsko-wiejska)	0,1	36	12	2460,00	80	3	175,5	36	4	79,9	142	8	22,2	100	11
Tomaszów Lubelski (Gmina miejska)	3,9	5	1	0,00	-	9	69,1	68	7	57,2	193	12	48,2	32	9
Włodawa (Gmina miejska)	0,8	17	7	1111,00	105	5	39,9	107	10	96,7	26	3	91,2	2	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rankingu JST wg danych GUS – Bank Danych Lokalnych

Analiza problemów i potrzeb MOF Tomaszowa Lubelskiego

Podsumowując informacje zawarte w diagnozie, w oparciu o obszary tematyczne możliwe do realizacji w ramach instrumentu Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, MOF Tomaszowa Lubelskiego boryka się z poniżej wymienionymi problemami wskazując równocześnie następujące potrzeby rozwojowe:

CP 1. Bardziej konkurencyjna i inteligentna Europa dzięki wspieraniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej oraz regionalnej łączności cyfrowej

Problemy, wyzwania	potrzeby
<ul style="list-style-type: none"> - niekompletne dostosowanie stron internetowych do wymagań prawnych, - niski poziom dojrzałości e-usług w sektorze publicznym, - ciągły rozwój narzędzi teleinformatycznych i oprogramowania, - wzrost zagrożeń cyberbezpieczeństwa. 	<ul style="list-style-type: none"> - modernizacja systemów teleinformatycznych, - dostosowanie e-usług do 5 poziomu dojrzałości, w tym aplikacje informacyjne i płatnicze, udostępnienie interaktywnych formularzy do załatwiania spraw drogą elektroniczną modernizacja treści na stronach internetowych urzędów i ich jednostek organizacyjnych, - odnowienie zasobów teleinformatycznych, - konieczność zgodności projektów z Dyrektywą w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (Dyrektywa (UE) 2019/1024). - szkolenia pracowników i obywateli.

CP 2 Bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawdliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzanie ryzykiem oraz zrównoważona mobilność miejska

Problemy, wyzwania	potrzeby
<ul style="list-style-type: none"> - zagrożenia środowiskowe związane ze zmianami klimatycznymi – susze i powodzie - braki sprzętowe służb zarządzania ryzykiem związanymi z pożarami, podtopieniami, skutkami nawałnic i wichur, - braki infrastrukturalne (np. kanalizacja deszczowa, bezpieczna sieć wodociągowa i dostosowane do wymagań technicznych stacje uzdatniania wody zapewniająca wodę o wysokich walorach przydatności do spożycia, niezagrażona zanieczyszczeniami bakteryjnymi) 	<ul style="list-style-type: none"> - rozwijanie systemów prognozowania i ostrzegania środowiskowego. - Wspieranie inwestycji w zakresie małej retencji wodnej, w szczególności w naturalnych ekosystemach oraz zlewniach elementarnych, w tym naturalnych ekosystemach na obszarach cennych przyrodniczo oraz ekosystemach przekształconych wykorzystywanych na potrzeby produkcji rolnej, w tym poprzez zabiegi agrotechniczne, dobór gatunków i zbiorowisk roślin. - zrównoważone zagospodarowanie wód opadowych i roztopowych, w szczególności z wykorzystaniem zielonej i zielono-niebieskiej infrastruktury, zastosowanie wodoprzepuszczalnych nawierzchni oraz odszczelnianie nawierzchni nieprzepuszczalnych. - działania informacyjno-edukacyjne i edukacyjne w zakresie kwestii klimatycznych oraz ochrony zasobów wodnych

<ul style="list-style-type: none"> - konieczność dostosowania infrastruktury do wymagań związanych z emisyjnością budynków - rosnące ceny energii cieplnej i elektrycznej - brak publicznej komunikacji zbiorowej (nieopłacalność systemu) - proekologiczny tryb mobilności – wzrost użytkowników rowerów, hulajnóg, przy niedostosowaniu infrastruktury do wymagań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa użytkowników jednośladów. 	<ul style="list-style-type: none"> - modernizacja, naprawa infrastruktury do ujmowania, uzdatniania i dystrybucji wody, ograniczające straty w dostawach wody do spożycia, zmniejszające ryzyko wystąpienia awarii oraz zwiększające efektywność wykorzystania wody na terenie gminy Tomaszów Lubelski, - przebudowa/wymiana nieefektywnych źródeł ciepła opartych o paliwa stałe, w tym zastosowanie systemów grzewczych opartych na niskoemisyjnych źródłach energii/OZE wraz z przyłączami budynków do sieci gazowej i miejskiej sieci ciepłowniczej połączona z termomodernizacją budynków użyteczności publicznej - kompleksowa modernizacja energetyczna budynków użyteczności publicznej wraz z instalacją urządzeń OZE oraz wymianą/modernizacją źródeł ciepła albo podłączeniem do sieci ciepłowniczej / chłodniczej, a także instalacją systemów zarządzania energią oraz promowaniem energooszczędności. - kompleksowa modernizacja energetyczna wielorodzinnych budynków mieszkalnych wraz z instalacją urządzeń OZE oraz wymianą/modernizacją źródeł ciepła albo podłączeniem do sieci ciepłowniczej / chłodniczej, a także instalacją systemów zarządzania energią oraz promowaniem energooszczędności. - budowa budynków pasywnych przez sektor publiczny, mająca na celu pełnienie przez ten sektor wzorcowej roli w zakresie efektywności energetycznej. - budowa i rozbudowa instalacji odnawialnych źródeł energii w zakresie wytwarzania energii elektrycznej (również z magazynami energii działającymi na potrzeby danego źródła OZE oraz przyłączeniem do sieci), w tym z zapewnieniem możliwości usuwania wyrobów zawierających azbest przed dokonaniem montażu instalacji. - budowa i rozbudowa instalacji odnawialnych źródeł energii w zakresie wytwarzania ciepła (również z magazynami ciepła działającymi na potrzeby danego źródła OZE). - Inwestycje ograniczające indywidualny ruch zmotoryzowany i zwiększające ruch pieszy i rowerowy w centrach miast i ich obszarach funkcjonalnych.
--	---

CP 4 Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar spraw socjalnych

Problemy, wyzwania	potrzeby
<ul style="list-style-type: none"> - wysoki udział dzieci z terenów wiejskich w przedszkolach miejskich oraz duże zainteresowanie otrzymaniem miejsca w przedszkolach na terenie miasta, 	<ul style="list-style-type: none"> -Inwestycje w infrastrukturę edukacji przedszkolnej, w tym w szczególności na obszarach deficytowych, m. in.: budowa, rozbudowa, przebudowa, adaptacja i modernizacja obiektów na potrzeby prowadzenia

<ul style="list-style-type: none"> - znaczące dysproporcje współczynnika scholaryzacji pomiędzy terenem miejskim i wiejskim (współczynnik skolaryzacji brutto w szkołach podstawowych na poziomie ponad 130% w mieście i nieco ponad 55% na terenach wiejskich), - niski poziom wyposażenia w pomoce dydaktyczne pracowni szkolnych (lub ich brak w szkołach na terenach wiejskich), zwłaszcza symulujących rzeczywiste warunki pracy do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami, - braki w dostępności architektonicznej, - konieczność dostosowania i adaptacji placów zabaw przy placówkach przedszkolnych i szkolnych - niekorzystny wskaźnik obciążenia demograficznego, ujemny przyrost naturalny, odpływ młodych do większych ośrodków miejskich, wzrost udziału seniorów w społeczeństwie 	<p>działalności edukacyjnej, w tym m.in. place zabaw wraz z zapewnieniem niezbędnego wyposażenia gwarantującego wysoką jakość kształcenia.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Inwestycje w infrastrukturę włączającą dla osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. - Adaptacja pracowni symulujących rzeczywiste warunki pracy do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami w szkołach/placówkach ogólnodostępnych. - Tworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego i związanej z tym bazy lokalowej i dydaktycznej. - Unowocześnianie istniejącej bazy lokalowej i dydaktycznej w zakresie edukacji włączającej przedszkolnej. - Programy rozwojowe ośrodków wychowania przedszkolnego (OWP), uwzględniające m.in.: <ul style="list-style-type: none"> • poprawę dostępności OWP, • dodatkowe zajęcia dydaktyczno-wychowawcze oraz specjalistyczne, • pomoc psychologiczno-pedagogiczną dla dzieci, rodziców/opiekunów i nauczycieli, w tym w zakresie stymulowania rozwoju dziecka, rozwijania kompetencji wychowawczych i opiekuńczych, działania na rzecz usprawniania relacji i współpracy kadry z rodzicami/opiekunami, • doskonalenie zawodowe kadry OWP (w tym nauczycieli i kadr zarządzających), w szczególności w zakresie pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z dziećmi zdolnymi i z dziećmi z niepełnosprawnościami, podnoszenie jakości systemu zarządzania OWP. - Programy rozwojowe szkół kształcenia ogólnego, uwzględniające m.in.: <ul style="list-style-type: none"> • dostosowanie szkół i realizowanego nauczania do specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów oraz do potrzeb nauczycieli z niepełnosprawnościami, w tym upowszechnienie modelu dostępnej szkoły; • organizację i realizację dodatkowej oferty dydaktycznej, przyczyniającej się do rozwoju kompetencji społeczno-emocjonalnych, umiejętności podstawowych, przekrojowych i zawodowych niezbędnych na rynku pracy, w tym kompetencji cyfrowych, zielonych oraz rozwijającej talenty i zainteresowania uczniów (w tym uczniów ze środowisk defaworyzowanych i zdolnych); - modernizacje i wyposażenia infrastruktury na potrzeby realizacji usług w społeczności lokalnej w szczególności na rzecz osób z niepełnosprawnościami, przewlekle chorych i osób starszych - rozwój usług opiekuńczych świadczonych w społeczności lokalnej, w formach dziennych i całodobowych,
---	---

	<ul style="list-style-type: none"> - wsparcia tworzenia warunków i usług w zakresie opieki osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu w miejscu zamieszkania, - wsparcia opiekunów faktycznych (nieformalnych) osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w tym opieka wytchnieniowa, poradnictwo, kształcenie potrzebne do opieki - szkolenia kadr na potrzeby świadczenia usług w społeczności lokalnej, - wsparcia dla tworzenia lub funkcjonowania placówek świadczących usługi społeczne w społeczności lokalnej i ich usług, w tym CUS, - wsparcia procesu deinstytucjonalizacji instytucji całodobowych - wsparcie w zakresie tworzenia i funkcjonowania mieszkań chronionych i wspomaganych, w tym wsparcie kadry tych mieszkań, rozwój mieszkalnictwa adaptowalnego oraz innych rozwiązań łączących wsparcie społeczne i mieszkaniowe.
--	--

CP 5 Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych

Problemy, wyzwania	potrzeby
<ul style="list-style-type: none"> - duży potencjał rozwoju turystyki, walory naturalne, rosnące zainteresowanie sportami zimowymi (narciarstwo biegowe) oraz aktywną turystyką (rolki, rowery, wędrówki piesze, grzybobranie czy zbieranie jagód) - brak kompleksowej oferty turystycznej MOFu oraz promocji szlaków, miejsc atrakcyjnych turystycznie w powiązaniu z wydarzeniami i usługami towarzyszącymi (działania kulturalne, gospodarcze, zdrowotne, sportowe i relaksacyjne) 	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych, jak też opartych o właściwości uzdrowiskowe i walory kulturowe stanowiące o ich potencjale, w tym m.in. o wysokiej atrakcyjności turystycznej poprzez budowę i rozwój infrastruktury turystycznej i zagospodarowanie turystyczne, w tym: <ul style="list-style-type: none"> • zintegrowane szlaki turystyczne, ścieżki rowerowe, ścieżki edukacyjne, • punkty widokowe, wieże widokowe, • szlaki narciarskie, • wsparcia rozwoju centrów/ punktów informacji kulturalnej oraz turystycznej, • rewitalizacja dolin rzecznych i zbiorników wodnych celem rozwoju turystyki i tworzenia miejsc wypoczynku na tych obszarach wraz zapewnieniem dostępności obiektów, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, - Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych, tj. w szczególności: zwiększanie odporności lokalnej gospodarki, w tym infrastruktury, na nieprzewidziane sytuacje kryzysowe.

Cele, jakie mają być zrealizowane w ramach ZIT, ze wskazaniem wykorzystanego podejścia zintegrowanego, oczekiwanych wskaźników rezultatu i produktu powiązane z realizacją programu Fundusze Europejskie dla Lubelszczyzny na lata 2021-2027

Zgodność ze Strategią Rozwoju Województwa

Zgodnie ze Strategią rozwoju województwa lubelskiego do 2030 roku (zwaną dalej SRW) MOF Tomaszowa Lubelskiego położony jest w Obszarze Strategicznej Interwencji (OSI) Rostocze. Priorytetem rozwoju tego obszaru jest społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Rostocza i Puszczy Solskiej.

W kontekście realizacji celów i kierunków działań SRW Kierunki interwencji/tematyczne obszary wsparcia OSI Rostocze koncentrują się na następujących kierunkach interwencji:

1.1 Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych, w tym rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych.

2.1 Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej, w tym poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast oraz poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny (w tym realizacja szlaku kolejowego relacji Warszawa–Lwów);

2.4 Ochrona walorów środowiska, w tym ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności obejmująca m.in. opracowanie planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla obszarów objętych prawną formą ochrony przyrody; aktualizacja lokalnych dokumentów planistycznych w zakresie uwzględnienia działań i warunków zagospodarowania wynikających z planów ochrony i planów zadań ochronnych.

3.3 Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej, w tym rozwój funkcji i bazy lecznictwa uzdrowiskowego na obszarach występowania naturalnych warunków i czynników leczniczych

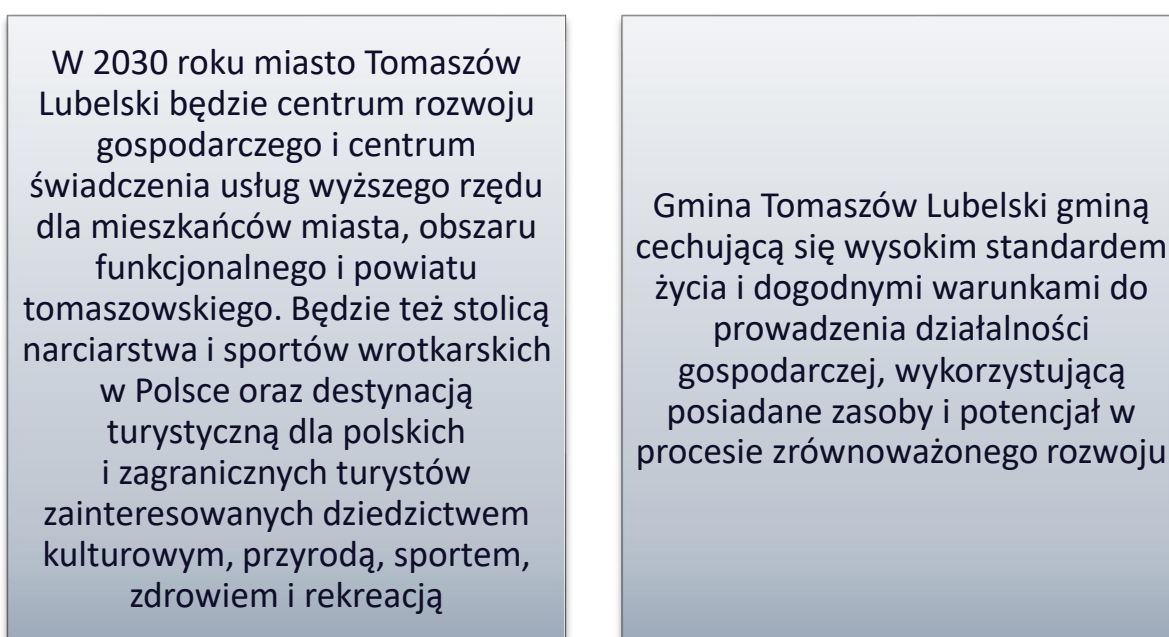
3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo–kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu, w tym kreowanie i rozwijanie oferty ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce, obejmujące min. utworzenie Geoparku „Kamienny las na Rostoczu”, rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe); organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa); rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu różnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.). Do przedsięwzięć flagowych SRW należą: rozbudowa Centralnego Szlaku Rowerowego Rostocza; rozbudowa Green Velo; organizacja szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego, wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych.

4.4 Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej, obejmujące wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, lotnisko, infrastruktura turystyczna) oraz wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki transgranicznej.

Wizja rozwoju MOF Tomaszów Lubelski

Wizja rozwoju MOF Tomaszowa Lubelskiego, jako porozumienia dwóch odrębnych jednostek samorządu terytorialnego jest składową wizji strategicznych obu jednostek:

Grafika 1 Wizje rozwoju Miasta Tomaszów Lubelski i Gminy Tomaszów Lubelski

Źródło: strategie rozwoju lokalnego miasta Tomaszów Lubelski i Gminy Tomaszów Lubelski

Grafika 2 Wizja rozwoju MOF Tomaszowa Lubelskiego

W 2027 roku, Miejski Obszar Funkcjonalny Tomaszowa Lubelskiego będzie:

- małą ojczyzną mieszkańców, której nie chce się opuszczać i w której żyje się spokojnie i w dostatku, bez względu na zamieszkiwanie obszaru miasta czy obszaru wiejskiego,
- tętniącym sercem Roztocza w sferze ekonomicznej i społecznej,
- sportową stolicą województwa lubelskiego w sportach zimowych, wrotkarskich i turystyce rowerowej,
- perełką na mapie turystyki aktywnej, sakralnej i przyrodniczej,
- zarządzany w sposób zrównoważony – dbając o zielono-niebieską infrastrukturę, wykorzystując potencjały energii odnawialnej, dążąc do gospodarki o obiegu zamkniętym.

Źródło: Opracowanie własne

Cele rozwoju MOF Tomaszów Lubelski

Mając na uwadze możliwości finansowania projektów w formule ZIT, które przewiduje Program Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021-2027, tj:

- FELU.02.02 Cyfrowe Lubelskie w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych
- FELU.03.03 Bezpieczeństwo ekologiczne oraz dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych
- FELU.03.05 Zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.03.07 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych
- FELU.03.11 Ochrona bioróżnorodności w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych
- FELU.04.03 Wspieranie efektywności energetycznej i energooszczędności w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.04.08 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.05.02 Niskoemisyjny transport miejski w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.07.05 Infrastruktura edukacyjna w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.07.07 Infrastruktura usług i integracji społecznej w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.08.07 Usługi społeczne w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.10.05 Wsparcie edukacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.11.02 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i zrównoważony rozwój turystyki obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.11.03 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

Miasto Tomaszów Lubelski wraz z Gminą Tomaszów Lubelski zdiagnozowały możliwości realizacji projektów w formule ZIT, których selekcja odbyła się w trakcie wielu spotkań i dyskusji z uwzględnieniem warunków kierowanych do projektów w ramach Zintegrowanej Inwestycji Terytorialnej, tj.:

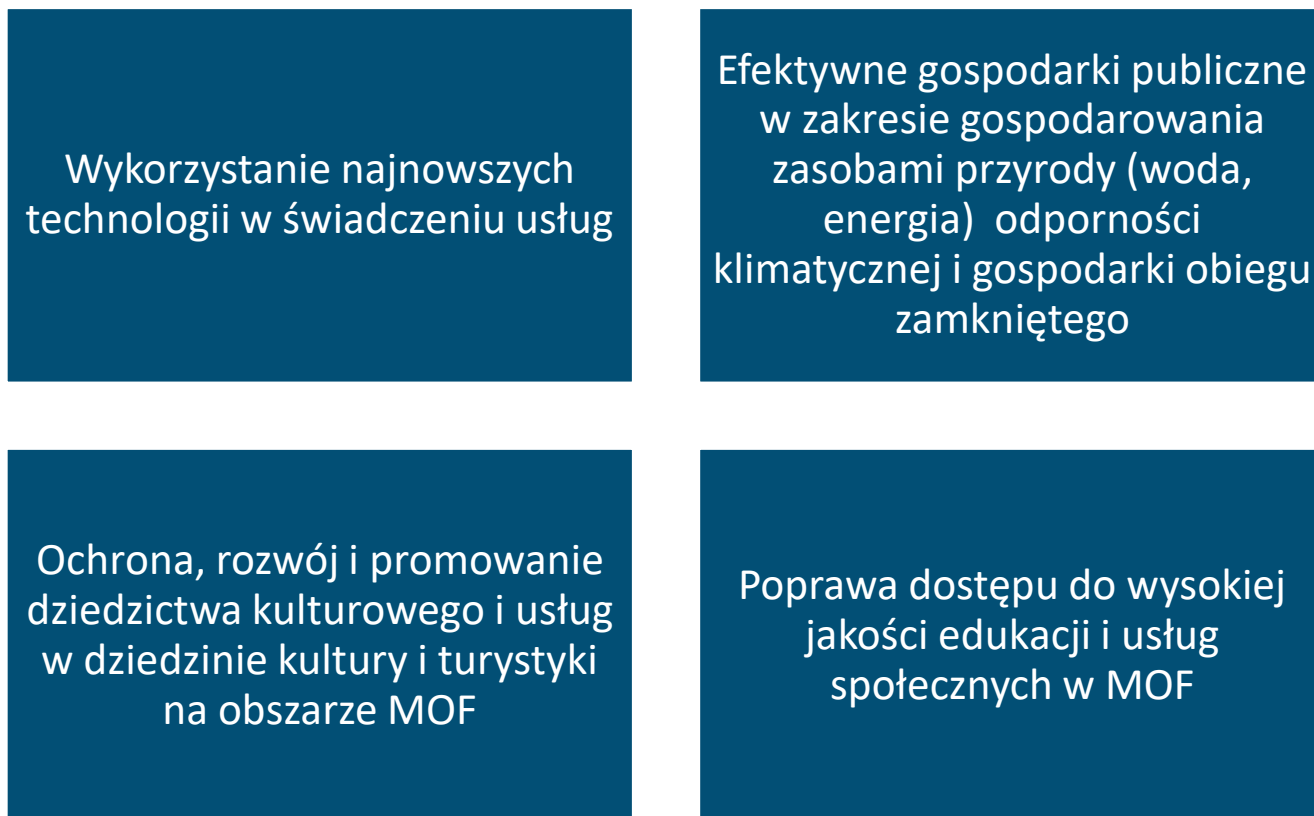
- zintegrowany charakter projektu,
- ponadlokalny charakter projektu,
- projekt służący wzmocnieniu relacji funkcjonalnych,⁴
- projekt możliwy do realizacji w ramach działań wyodrębnianych dla formuły ZIT w ramach programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027.

---

⁴ Umowa Partnerstwa, s. 244

Mając na uwadze wcześniej opisane uwarunkowania i możliwości realizacyjne w odniesieniu do formułowanych potrzeb i wyników analizy danych zebranych w diagnozie, określono 4 cele rozwojowe, zaprezentowane na grafice poniżej.

Grafika 3 Cele rozwojowe Strategii ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego

Źródło: Opracowanie własne

W odniesieniu do możliwości finansowania projektów w ramach programu regionalnego synergia celów Strategii ZIT z działaniami programu przedstawia się następująco:

Tabela 5 Synergia celów Strategii ZIT z działaniami Programu FEL 2021-2027

Cel Strategii ZIT	Działanie Programu FEL 2021-2027
Wykorzystanie najnowszych technologii w świadczeniu usług	FELU.02.02 Cyfrowe Lubelskie
Efektywne gospodarki publiczne w zakresie gospodarowania zasobami przyrody (woda, energia) odporności klimatycznej i gospodarki obiegu zamkniętego	FELU.03.03 Bezpieczeństwo ekologiczne oraz dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy FELU.03.07 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym FELU.04.03 Wspieranie efektywności energetycznej i energooszczędności FELU.04.08 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii FELU.05.02 Niskoemisyjny transport miejski w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług	FELU.05.02 Niskoemisyjny transport miejski w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

w dziedzinie kultury i turystyki na obszarze MOF	FELU.11.02 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i zrównoważony rozwój turystyki obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych FELU.11.03 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych
Poprawa dostępu do wysokiej jakości edukacji i usług społecznych w MOF	FELU.07.05 Infrastruktura edukacyjna FELU.08.07 Usługi społeczne FELU.10.05 Wsparcie edukacji

Źródło: Opracowanie własne

**Lista projektów realizujących cele jakie
mają być zrealizowane w ramach ZIT
wraz z informacją na temat sposobu ich
wskazania oraz powiązania z innymi
projektami**

Tytuł projektu: Cyfrowy MOF Tomaszowa Lubelskiego

Cel Strategii ZIT: Wykorzystanie najnowszych technologii w świadczeniu usług

Skrócony opis projektu:

Celem projektu jest rozwój elektronicznych usług publicznych na poziomie lokalnym (tworzenie, cyfryzacja nowych usług, poprawa funkcjonalności i e-dojrzałości istniejących usług do minimum 4 poziomu dojrzałości, integracja usług, tworzenie i rozwijanie platform służących udostępnianiu usług, rozwój infrastruktury informatycznej jednostek, wsparcie rozwoju systemów elektronicznego zarządzania dokumentacją, rejestrów publicznych, aplikacji i systemów bazodanowych) oraz poprawa cyberbezpieczeństwa.

Ze względu na odmienne systemy dziedzinowe oraz dedykowane oprogramowanie wdrożenie poszczególnych zadań odbywać się będzie oddzielnie u każdego z partnerów.

W ramach projektu planuje się:

- Wprowadzenie systemu e-usług oświatowych zawierającej co najmniej e-usługi z zakresu rekrutacji do szkół i przedszkoli (w tym indywidualne konta użytkowników – 4 poziom dojrzałości e-usług)
- stworzenie i udostępnienie mieszkańcom platformy informacyjno-płatniczej (PLIP) – na 5 poziomie dojrzałości e-usług
- stworzenie aplikacji usług komunalnych (np. w zakresie dostępu, lokalizacji nagrobków na cmentarzach komunalnych, płatności za świadczone usługi komunalne). – na 5 poziomie e-usług
- wdrożenie systemu elektronicznego obiegu dokumentów uwzględniającego przepływ dokumentów z wymienionymi wyżej systemami dziedzinowymi w celu zapewnienia pełnej elektronizacji procesów związanych ze świadczeniem e-usług,
- wdrożenie systemu umożliwiającego unowocześnienie systemu zdalnej pracy w urzędzie m.in. komunikacja zdalną pomiędzy urzędnikami oraz wspólną pracę zdalną urzędników. Komunikacja zdalna urzędników z obywatelami (typ A2C) - docelowy poziom dojrzałości e-usługi typ 5-personalizacja.
- uruchomienie portalu partycypacji społecznej i uruchomienie e-usług w oparciu o ww. portal (zakłada się co najmniej e-usługi z zakresu konsultacji społecznych i budżetu partycypacyjnego) w tym indywidualne konta użytkowników– 4 poziom dojrzałości e-usług)
- zakup i wdrożenie rozwiązań zapewniających ciągłość działania systemu teleinformatycznego urzędu uwzględniająca integrację z nowymi systemami dziedzinowymi, o których mowa powyżej,
- zakup i wdrożenie rozwiązań zapewniających bezpieczeństwo systemu teleinformatycznego urzędu,
- szkolenia administratorów z zakresu wdrażanych rozwiązań
- szkolenia pracowników (w ramach crossfinancingu).

Projekt obejmie zakupy sprzętowe w zakresie niezbędnym do realizacji powyższych elementów w zakresie wynikającym z analizy dostępności zasobów.

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Zintegrowany charakter projektu wynika z potrzeby kompleksowego wsparcia mieszkańców MOF Tomaszów Lubelski. W ramach ZIT planowane są działania z zakresu wsparcia przedszkoli i szkół, infrastruktury usług społecznych. Niniejszy projekt w części dotyczącej elektronicznej rekrutacji do szkół

i przedszkoli zintegrowany jest obszarem tematycznym, terytorialnym i grupą odbiorców. W ramach ZITu planowane są również wsparcie gospodarki o obiegu zamkniętym, a także działania zapobiegające skutkom zmian klimatu (błękitno-zielona infrastruktura) oraz działania wspierające rozwój turystyki. Nowe systemy dziedzinowe będą umożliwiały płatności komunalne, alerty ostrzegające przed zjawiskami pogodowymi, uiszczanie opłat, komunikację z urzędami Miasta i Gminy.

Projekt będzie realizowany w partnerstwie. Każda z gmin będzie realizowała działania na własnym terenie. Partnerstwo zostanie potwierdzone umową partnerską do realizacji projektu partnerskiego.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Retencja wód na części obszaru MOF

Cel Strategii ZIT: Efektywne gospodarki publiczne w zakresie gospodarowania zasobami przyrody (woda, energia) odporności klimatycznej i gospodarki obiegu zamkniętego

Skrócony opis projektu:

Celem projektu jest retencja wód opadowych i roztopowych z części terenów MOF. Zakłada wybudowanie zbiornika retencyjnego wraz z siecią rowów przechwytyjących, gromadzących i odprowadzających wody opadowe. Projekt zakłada realizację kompleksowego, systemu błękitno-zielonej infrastruktury w MOF Tomaszów Lubelski, który ma przyczynić się do złagodzenia głównych wyzwań związanych ze zmianami klimatu w MOF: suszy i powodzi wskutek nawalnych opadów. Działaniom inwestycyjnym towarzyszyć będzie szeroka kampania informacyjno-edukacyjna mająca na celu zwiększenie świadomości mieszkańców i innych interesariuszy na temat powiązań między zagospodarowaniem terenu a występowaniem suszy i powodzi w regionie oraz wyposażenie ich w wiedzę i umiejętności wykorzystania rozwiązań opartych na przyrodzie w celu adaptacji i mitygacji zmian klimatu.

Zgodnie z podziałem na Jednolite Części Wód Podziemnych (JCWPd) teren MOF Tomaszowa Lubelskiego położony jest w obrębie jednostki Nr 108 (PLGW2200107), 109 (PLGW2200109) i 127 (PLGW2200127). Wody podziemne występują w utworach kredowych. Wody w utworach kredowych gromadzą się w szczelinach pochodzenia tektonicznego i w szczelinach będących wynikiem rozdzielczości międzyławicowej. Wodonośna jest tylko górna część utworów kredowych, do głębokości około 130 m. Zasilanie obszaru Roztocza odbywa się poprzez infiltrację wód opadowych. Wielkość infiltracji uzależniona jest głównie od morfologii terenu, miąższości strefy aeracji oraz szczelności nadkładu. Zwierciadło wody poziomego kredowego na przeważającym obszarze, ma charakter swobodny. Napięte jest tylko lokalnie, w miejscach, gdzie masyw kredowy jest słabo spękany. Występuje na głębokości od kilku metrów do ponad 60 m na północnym zachodzie i północnym wschodzie.

Zgodnie z danymi ISOK, na terenie MOF znajdują się obszary zagrożone powodzią. W samym Tomaszowie są to obszary: Stawisko, Wygon (tereny bez cieków wodnych, gdzie zagrożenia podtopieniami związane są ze zjawiskami atmosferycznymi oraz Popówka (gdzie zagrożenia powiązane są z przepływem rzeki Sołokiji). Więcej terenów zagrożonych powodzią znajduje się na terenie gminy Tomaszów Lubelski. Zlokalizowane są one wzdłuż rzek Huczwy, Sołokii i Wieprza. Zachodnio-południowe tereny MOFu Tomaszów Lubelski objęte są Planami zarządzania ryzykiem powodziowym. Równocześnie ze względu na poziom wód gruntowych i podziemnych oraz zjawiska pogodowe, tereny MOF Tomaszowa Lubelskiego, prawie na całym obszarze silnie zagrożone są suszą hydrologiczną i ekstremalnie zagrożone suszą atmosferyczną.

Wraz ze zmianami klimatycznymi coraz częściej mamy do czynienia z występowaniem zjawisk ekstremalnych takich jak ulewy, burze, grad, powódzie, czy też susze związane z długimi okresami bezopadowymi. Wzrost temperatury powietrza powoduje zwiększenie parowania, a zatem ta sama ilość opadu przy jednoczesnym wzroście temperatury sprawia, że więcej wody oddawane jest do atmosfery w postaci pary wodnej, a tym samym zmniejsza ilość dostępnej wody chociażby dla roślin. Zjawiska te prowadzą do znaczących strat w plonach roślin uprawnych. Budowa zbiornika retencyjnego pozwala zbierać deszczówkę i wspomóc naturalną gospodarkę wodną w otoczeniu

Zbiorniki retencyjne pełnią wiele różnych funkcji. Do ich najważniejszych zadań należą: magazynowanie wody wykorzystywanej do celów gospodarczych, poprawa bilansu wodnego w najbliższej okolicy, zachowanie wody deszczowej w miejscu, gdzie spadła, są także miejscami rekreacji, ostoją fauny i flory, mogą być stosowane do oczyszczania wody, a także ochrony przeciwoerozyjnej. Przechowywanie nadmiaru wody zebranej podczas okresów intensywnych opadów ma na celu stworzenie rezerwuaru wody, który będzie mógł być wykorzystywany w okresach suszy. Retencja to skuteczna metoda na spowalnianie procesów suszowych.

Budowanie zbiorników retencyjnych ma na celu zwiększenie zapasów wody, dzięki którym możliwe jest przeciwdziałanie zarówno powodziom, jak i suszom.

Zakres projektu: Wybudowanie zbiornika retencyjnego wraz z siecią rowów przechwytyjących, gromadzących i odprowadzających wody opadowe.

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt zakłada wybudowanie zbiornika retencyjnego i sieci rowów przechwytyjących, gromadzących i odprowadzających nadmiar wód opadowych na terenie miasta Tomaszów Lubelski i przyległych terenów gminy Tomaszów Lubelski celem zebrania wód opadowych i roztopowych zarówno z obszarów miasta, jak i gminy.

Innym z celów Strategii MOF TL jest ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury i turystyki na obszarze MOF. Realizacja obu celów wpłynie na wzrost jakości usług publicznych przekładających się na poziom życia mieszkańców MOF.

Środowisko przyrodnicze, zwłaszcza dla MOF TL leżącego w sercu Roztoczańskiego Parku Narodowego, jest kluczowe dla rozwoju gospodarczego wykorzystującego turystykę przyrodniczą i rekreacyjną oraz warunki przyrodnicze do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej zorientowanej na wykorzystanie zielonej energii.

Projekt będzie realizowany w partnerstwie. Każda z gmin będzie realizowała działania na własnym terenie. Partnerstwo zostanie potwierdzone umową partnerską do realizacji projektu partnerskiego.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Poprawa systemu gospodarki odpadami na terenie MOF

Cel Strategii ZIT: Efektywne gospodarki publiczne w zakresie gospodarowania zasobami przyrody (woda, energia) odporności klimatycznej i gospodarki obiegu zamkniętego

Skrócony opis projektu:

Projekt zakłada implementację Systemu Indywidualnej Segregacji wraz z dostawą narzędzi umożliwiających kontrolę selektywnej zbiórki w zabudowie wielorodzinnej i zarządzanie tym systemem oraz wykonaniem niezbędnych robót budowlanych (w tym zakup i montaż na terenie miasta inteligentnych pojemników na odpady umieszczonych w estetycznej obudowie wyposażonej w system ważący i czytnik kodów QR umożliwiającą rejestrację masy i rodzaju odpadów przekazanych przez poszczególne gospodarstwa domowe danego osiedla). System pozwoli na usprawnienie takiego obszaru Gospodarki Odpadami jak: realizacja obowiązku segregowania odpadów u źródła wytwarzania poprzez dynamiczne zwiększenie 4-krotnie masy odpadów selektywnych przy jednoczesnym zmniejszeniu masy odoadów zmieszanych, kontrola jakości odpadów aby stały się surowcami wtórnymi (90% prawidłowych), zarządzanie odbiorem odpadów - przejście z systemu harmonogramowego na dynamiczne trasy odbioru i zmniejszenie kosztów odbioru odpadów o 20%.

System Indywidualnej Segregacji Odpadów organizuje zbiórkę selektywną odpadów, rejestruje je, zbiera dane telemetryczne, gromadzi, przetwarza oraz dostarcza gotowe raporty i statystyki. Gospodarstwo objęte Systemem otrzymuje komplet kodów QR, dla każdego wymaganego rodzaju odpadu. Kod otwiera inteligentną obudowę na pojemnik. Po wrzuceniu worka odpady są ważone, a dane o masie wyrzuconej frakcji, przesyłane i zapisywane w systemie centralnym. Gospodarstwo posiada w nim indywidualne konto. Zainstalowane w obudowach czujniki monitorują w czasie rzeczywistym poziom zapełnienia koszy.

Inwestycja w System Indywidualnej Segregacji Odpadów odpowiada aktualnym wyzwaniom, które stoją przed gminami w zakresie Gospodarki Odpadami tj. zarządzanie zgodnie z hierarchią postępowania odpadami. Urządzenia mechaniczne tworzące System są wykonane w 90% z surowców, które podlegają recyklingowi oraz zakup kompostowników, które następnie byłyby bezpłatnie używane zainteresowanym podmiotom na terenie gminy.

Rozwiązanie ma na celu podnieść świadomość ekologiczną mieszkańców, zapewnić wzrost w zakresie skuteczności recyklingu odpadów oraz ograniczenia całkowitej masy odpadów biodegradowalnych przekazywanych do składowania.

Projekt nie przewiduje modernizacji lub utworzenia PSZOK.

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt zakłada realizację zintegrowanych działań odpowiadających w sposób kompleksowy na potrzeby i problemy jednostek wchodzących w skład MOF Tomaszowa Lubelskiego związanych z potrzebą zwiększenia ilości odpadów poddanych ponownemu przetworzeniu oraz ograniczenia odpadów przekazywanych do składowania.

Działania są zgodne z zamierzonym sposobem gospodarowania odpadami uwzględnionym w Planie gospodarki odpadami dla województwa lubelskiego, z SRWL2030 i innymi dokumentami strategicznymi oraz z horyzontalnymi politykami Wspólnoty, w tym w zakresie osiągnięcia celów ujętych w Dyrektywie 2008/98/WE i hierarchią postępowania z odpadami.

Projekt jest kolejnym etapem zrealizowanego przez PGKiM w Tomaszowie zadania Rozbudowy PSZOK (które to wpisane jest pod nr 11 w planie inwestycyjnym stanowiącym załącznik do zaktualizowanego planu gospodarki odpadami dla województwa lubelskiego dla województwa lubelskiego).

Projekt będzie realizowany w partnerstwie. Każda z gmin będzie realizowała działania na własnym terenie. Partnerstwo zostanie potwierdzone umową partnerską do realizacji projektu partnerskiego.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Poprawa efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej i wielorodzinnych budynków mieszkalnych na obszarze MOF

Cel Strategii ZIT: Efektywne gospodarki publiczne w zakresie gospodarowania zasobami przyrody (woda, energia) odporności klimatycznej i gospodarki obiegu zamkniętego

Skrócony opis projektu:

W ramach projektu przewiduje się poprawę efektywności energetycznej istniejących obiektów użyteczności publicznej i wielorodzinnych budynków mieszkalnych zlokalizowanych na obszarze MOF, wchodzących w zasoby nieruchomości gminnych. Renowacja zmierzać będzie do poprawy efektywności energetycznej tych budynków na poziomie min. 30 %. W ramach projektu przewiduje się przebudowę / wymianę nieefektywnych źródeł ciepła, kompleksową modernizację energetyczną budynków oraz zastosowanie instalacji i urządzeń odnawialnych źródeł energii.

Miasto Tomaszów Lubelski planuje poddać renowacji historyczne budynki szkół podstawowych oraz komunalne budynki mieszkalne będące w miejskim zasobie mieszkaniowym, natomiast gmina Tomaszów Lubelski – budynek szkoły podstawowej w Justynówce, świetlicy wiejskiej w Justynówce, świetlicy-remizy w Pasiekach, budynek biblioteki komunalnej w Majdanie Górnym z Wiejskim Domem Kultury oraz budynek ośrodka zdrowia w Podhorcach.

Projekt obejmuje renowację budynków znajdujących się na obszarze MOF, zmierzającą do poprawy ich efektywności energetycznej.

Kwestie związane z dywersyfikacją źródeł energii, cen energii, dekarbonizacją, problemem niskiej emisji są charakterystyczne dla całego obszaru MOF, przy czym największe natężenie występuje na obszarach silnie zurbanizowanych. Rolą jednostek samorządu terytorialnego jest wdrażanie efektywnych energetycznie rozwiązań, a także promowanie ich wykorzystywania w środowisku lokalnym

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt obejmuje renowację budynków znajdujących się na obszarze MOF, zmierzającą do poprawy ich efektywności energetycznej.

Kwestie związane z dywersyfikacją źródeł energii, cen energii, dekarbonizacją, problemem niskiej emisji są charakterystyczne dla całego obszaru MOF, przy czym największe natężenie występuje na obszarach silnie zurbanizowanych. Rolą jednostek samorządu terytorialnego jest wdrażanie efektywnych energetycznie rozwiązań, a także promowanie ich wykorzystywania w środowisku lokalnym.

Projekt będzie realizowany w partnerstwie. Każda z gmin będzie realizowała działania na własnym terenie. Partnerstwo zostanie potwierdzone umową partnerską do realizacji projektu partnerskiego.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Odnawialne źródła energii na terenie MOF Tomaszowa Lubelskiego

Cel Strategii ZIT: Efektywne gospodarki publiczne w zakresie gospodarowania zasobami przyrody (woda, energia) odporności klimatycznej i gospodarki obiegu zamkniętego

Skrócony opis projektu:

W ramach projektu przewiduje się montaż instalacji fotowoltaicznych o mocy nieprzekraczającej 50 kW na obiektach użyteczności publicznej należących do Gminy Tomaszów Lubelski oraz do Miasta Tomaszów Lubelski.

Wraz z montażem instalacji fotowoltaicznych przewiduje się montaż magazynów energii, które pozwolą na wykorzystanie wytworzonej energii w porze昼iennej przez odbiorniki pracujące w porze nocnej oraz w okresie bezprodukcyjnym.

Projekt zakłada montaż 19 instalacji na terenie Gminy Tomaszów Lubelski oraz 1 instalacji na terenie Miasta Tomaszów Lubelski.

Planowana łączna moc zainstalowanych instalacji wykorzystujących energię słoneczną nie będzie przekraczać 0,5 MW.

Projekt obejmuje montaż instalacji fotowoltaicznych z magazynami energii na budynkach użyteczności publicznej znajdujących się na obszarze MOF, zmierzającą do poprawy ich efektywności energetycznej. Kwestie związane z dywersyfikacją źródeł energii, cen energii, dekarbonizacją, problemem niskiej emisji są charakterystyczne dla całego obszaru MOF, przy czym największe natężenie występuje na obszarach silnie zurbanizowanych. Rolą jednostek samorządu terytorialnego jest wdrażanie efektywnych energetycznie rozwiązań, a także promowanie ich wykorzystywania w środowisku lokalnym.

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt obejmuje montaż instalacji fotowoltaicznych z magazynami energii na budynkach użyteczności publicznej znajdujących się na obszarze MOF, zmierzającą do poprawy ich efektywności energetycznej. Kwestie związane z dywersyfikacją źródeł energii, cen energii, dekarbonizacją, problemem niskiej emisji są charakterystyczne dla całego obszaru MOF, przy czym największe natężenie występuje na obszarach silnie zurbanizowanych. Rolą jednostek samorządu terytorialnego jest wdrażanie efektywnych energetycznie rozwiązań, a także promowanie ich wykorzystywania w środowisku lokalnym.

Projekt będzie realizowany w partnerstwie. Każda z gmin będzie realizowała działania na własnym terenie. Partnerstwo zostanie potwierdzone umową partnerską do realizacji projektu partnerskiego.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej na obszarze MOF

Cel Strategii ZIT: Efektywne gospodarki publiczne w zakresie gospodarowania zasobami przyrody (woda, energia) odporności klimatycznej i gospodarki obiegu zamkniętego

Skrócony opis projektu:

W ramach projektu przewiduje się budowę drogi pieszo-rowerowej wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 853 łączącej Tomaszów Lubelski z Biłgorajem na odcinku leżącym w mieście Tomaszów Lubelski przy ul. Piłsudskiego i Józefowskiej oraz w Rogóźnie przy ul. Józefowskiej (Gmina Tomaszów Lubelski).

Zadanie będzie wpisane w opracowywany przez Miasto Tomaszów Lubelski Plan Zrównoważonej Mobilności Miejskiej.

W ramach inwestycji zostanie wybudowana droga pieszo-rowerowa o długości ok. 3,7 km na całej długości ulicy Piłsudskiego w Tomaszowie Lubelskim z początkiem od ronda w centrum miasta do Ronda Żołnierzy Wyklętych dalej poprzez ul. Józefowską do granic miasta i następnie poprzez ul. Józefowska w m. Rogóžno na terenie Gminy Tomaszów Lubelski do końca zabudowy.

Droga będzie wykonana w technologii mieszanej tj. na części dla pieszych z kostki betonowej, natomiast na części dla rowerów asfaltowej lub kostki betonowej bezfazowej.

Droga będzie oddzielona od drogi dla samochodów pasem zieleni.

W ramach projektu zostanie wybudowane oświetlenie uliczne na długości 1 km przy ul. Józefowskiej w m. Rogóžno.

Cała inwestycja będzie realizowana w pasie drogi wojewódzkiej po uzgodnieniu i uzyskaniu stosownych zgód zarządcy drogi.

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt będzie realizowany na obszarze dwóch jednostek należących do MOF tj. Miasta Tomaszów Lubelski i Gminy Tomaszów Lubelski i obejmował będzie budowę drogi pieszo-rowerowej przy drodze wojewódzkiej biegnącej z centrum miasta poprzez ul. Józefowską oraz miejscowość Rogóžno na terenie Gminy.

Projekt będzie miał bezpośredni wpływ na mieszkańców terenu MOF poprzez udostępnienie infrastruktury zwiększającej ruch pieszy i rowerowy, a tym samym ograniczający korzystanie z samochodów. Ponadto projekt będzie miał niebagatelny wpływ na poprawę bezpieczeństwa mieszkańców MOF, gdyż będzie realizowany przy drodze wojewódzkiej charakteryzującej się dużym ruchem samochodowym.

Projekt będzie realizowany w partnerstwie. Każda z gmin będzie realizowała działania na własnym terenie. Partnerstwo zostanie potwierdzone umową partnerską do realizacji projektu partnerskiego.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu

będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Poprawa dostępu do wysokiej jakości kształcenia przedszkolnego i włączającego podstawowego na obszarze MOF

Cel Strategii ZIT: Poprawa dostępu do wysokiej jakości edukacji i usług społecznych w MOF

Skrócony opis projektu:

Projekt ma na celu poprawę równego dostępu do wysokiej jakości usług edukacji przedszkolnej i włączającej edukacji podstawowej.

W ramach projektu planuje się inwestycje infrastrukturalne w istniejących placówkach przedszkolnych, będących w miejskim i gminnym zasobie. W szczególności planuje się wyposażenie placówek w nowoczesne w pełni bezpieczne place zabaw z bezpieczną nawierzchnią, wyposażenie sal w sprzęt ITC (magiczne dywany, magiczne ściany i inne nowoczesne wyposażenie), niezbędne roboty budowlane dostosowujące placówki i ich otoczenie do nowoczesnych standardów edukacji i wychowania przedszkolnego.

W szkołach podstawowych planuje się dostosowanie budynków oraz pracowni i sanitariatów do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami.

Zakres projektu:

1. Działania dotyczące poprawy warunków edukacji przedszkolnej realizowane będą w oddziałach przedszkolnych w mieście Tomaszów Lubelski oraz działających w szkołach podstawowych na terenie gminy – w Łaszczówce, Sabaudii, Majdanie Górnym, Podhorcach, Szarowoli, Pasiekach, Typinie i Rogóźnie i będą obejmować:

- a. Budowa lub przebudowa placów zabaw przy,
- b. Dostosowanie pomieszczeń i łazienek do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz do przepisów ppoż,
- c. Remont sal dydaktycznych z ich wyposażeniem gwarantującym wysoką jakość świadczonych usług.

2. Działania dotyczące poprawy potencjału edukacyjnego szkół w stosunku do osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi realizowane będą w w szkołach podstawowych w mieście Tomaszów Lubelski oraz na terenie gminy - w Łaszczówce, Sabaudii, Majdanie Górnym, Podhorcach, Szarowoli, Pasiekach, Typinie, Rogóźnie i będą obejmować:

- a. Dostosowanie budynków do dostępu dla osób z niepełnosprawnościami,
- b. Doposażenie sal dydaktycznych pod względem potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi.

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt będzie realizowany w placówkach przedszkolnych zarówno miejskich jak i gminnych oraz w szkołach podstawowych kształcących uczniów w klasach integracyjnych. Ponadto, z placówek miejskich korzystają dzieci zamieszkujące obszar gminy, a z gminnych korzystają dzieci zamieszkujące obszar miasta.

Projekt ma charakter zintegrowany, uzupełnia luki inwestycyjne w odniesieniu do zrealizowanych i planowanych w ramach środków konkursowych projektów dla dzieci i młodzieży w przedszkolach i szkołach podstawowych zarówno na terenie miasta jak i gminy Tomaszów Lubelski. Zintegrowanie projektu widoczne jest również w połączeniu z działaniem Cyfrowe Lubelskie (w projekcie tym planowane jest udostępnienie nowych e-usług, w tym cyfrowa rekrutacja).

Projekt będzie realizowany w partnerstwie. Każda z gmin będzie realizowała działania na własnym terenie. Partnerstwo zostanie potwierdzone umową partnerską do realizacji projektu partnerskiego.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Rozwój turystyki na obszarze MOF

Cel Strategii ZIT: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury i turystyki na obszarze MOF

Skrócony opis projektu:

Projekt ma na celu rozwój turystyki na obszarze MOF. Głównym zadaniem jest poprawa infrastruktury. W ramach projektu na terenie miasta Tomaszów Lubelski planowane są zadania na terenie parku miejskiego – budowa tężni solankowej oraz instalacji na ogrodzeniu parku, która będzie stanowić rodzaj informacji turystycznej, obrazującej obiekty turystyczne miast i gminy. Na terenie gminy planowana jest do wykonania mała architektura turystyczna na szczycie Białej Góry jak uzupełnienie już istniejącej infrastruktury, a zarówno na terenie miasta, jak i gminy wyznaczenie tras rowerowych, budowa i renowacja towarzyszących trasom turystycznych obiektów turystycznych małej infrastruktury oraz oznaczenie turystyczne.

MOF posiada potencjał do rozwoju turystyki, zarówno z racji swojego położenia, jak też ze względu na posiadane walory krajobrazowo-środowiskowe i obiekty zabytkowe. Ponadto, ze względu na swoje położenie i walory, panują dogodne warunki do uprawiania tzw. turystyki weekendowej - krótkich wyjazdów, zwykle z wykorzystaniem dni wolnych od pracy, często w niedalekie okolice miejsca zamieszkania.

W ramach zdiagnozowanych problemów w dziedzinie turystyki określono braki w zintegrowanym podejściu do promowania MOF jako obszaru turystyki całorocznej, w tym weekendowej oraz związanej nie tylko z okresem wakacyjnym (letni wypoczynek), czy z okresem zimowym (narcciarstwo biegowe). W Strategii Rozwoju Województwa podkreślono możliwość turystyki sakralnej oraz rowerowej. W celu uspołnienia oferty planuje się przygotowanie kompleksowej i zróżnicowanej oferty turystycznej, a w ramach niniejszego projektu wyznaczenie nowych i uzupełnienie o nowe obiekty już istniejących tras turystycznych i infrastruktury turystyki.

Zakres projektu:

budowa tężni solankowej oraz instalacji na ogrodzeniu parku (Miasto Tomaszów Lubelski)

budowa wieży widokowej na Białej Górze (gmina Tomaszów Lubelski)

Wyznaczenie tras rowerowych, budowa i renowacja towarzyszących trasom turystycznych obiektów turystycznych małej infrastruktury oraz oznaczenie turystyczne (miasto Tomaszów Lubelski – i gmina Tomaszów Lubelski – koszt współdzielony w zależności od lokalizacji tras rowerowych, obiektów turystycznych (mała infrastruktura) i oznaczenia turystycznego.

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt będzie realizowany zarówno na terenie miasta jak i gminy. Mieszkańcy obszaru objętego MOF-em korzystają z infrastruktury turystycznej zarówno miasta, jak i gminy. Ponadto przyjezdni turyści będą otrzymywać kompleksową i zróżnicowaną ofertę turystyczną.

Jednym z celów Strategii MOF TL jest poprawa dostępu do wysokiej jakości edukacji i usług społecznych w MOF, kolejnym Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury

i turystyki na obszarze MOF a trzecim: efektywne gospodarki publiczne w zakresie gospodarowania zasobami przyrody (woda, energia) odporności klimatycznej i gospodarki obiegu zamkniętego. Realizacja projektu wpłynie na osiągnięcie trzech celów wymienionych powyżej, co przyczyni się do wzrostu jakości usług publicznych przekładających się na poziom życia mieszkańców MOF.

Środowisko przyrodnicze, zwłaszcza dla MOF TL leżącego w sercu Roztocza, jest kluczowe dla rozwoju gospodarczego wykorzystującego turystykę przyrodniczą i rekreacyjną oraz warunki przyrodnicze do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej zorientowanej na wykorzystanie zielonej energii.

Projekt będzie realizowany w partnerstwie. Każda z gmin będzie realizowała działania na własnym terenie. Partnerstwo zostanie potwierdzone umową partnerską do realizacji projektu partnerskiego.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarze MOF

Cel Strategii ZIT: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury i turystyki na obszarze MOF

Skrócony opis projektu:

Projekt ma na celu ochronę, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury na obszarze MOF. Głównym zadaniem jest poprawa stanu infrastruktury dziedzictwa kulturowego.

W ramach projektu na terenie miasta Tomaszów Lubelski planowane są zadania związane z -kapitałnym remontem holu głównego Tomaszowskiego Domu Kultury (terakota, tynki, oświetlenie, instalacje, rozsuwane drzwi główne i winda na I piętro), i bocznych korytarzy na parterze (stworzenie szatni na parterze, remont garderób dla artystów i łazienek dla artystów), remont klatki schodowej na I piętro + górny hol + remont sali klubowej (gdzie organizowane są wernisaże i dużo zajęć dla dzieci) sali konferencyjnej na I piętrze oraz remont pokoi i pomieszczeń wykorzystywanych w celach świadczenia usług kulturalnych (np. pomieszczenie kabiny projekcyjnej i sale warsztatowe). W ramach projektu planowany jest również remont piwnicy gdzie zlokalizowana jest sala taneczna i zejście do lodowiska – 3 małe pomieszczenia i toalety. Prace zewnętrzne będą dotyczyły modernizacji ściany elewacji od strony parku oraz modernizację dachu.

Podobny zakres dotyczy dwóch obiektów pełniących funkcje kulturalne na terenie gminy Tomaszów Lubelski (remont i zakup wyposażenia, w tym stałego nagłośnienie i oświetlenie scen w tych obiektach) tj. Gminny Ośrodek Kultury w Tomaszowie Lubelskim zs. w Podhorcach oraz część budynku Biblioteki Komunalnej w Majdanie Górnym użytkowaną przez GOK.

Odrębnym zadaniem będzie zakup dwóch scen mobilnych wraz z niezbędnym wyposażeniem (nagłośnienie, oświetlenie sceniczne) - (jedna w zarządzie TDK i jedna w zarządzie Gminy Tomaszów Lubelski), które będą wykorzystywane do organizacji wydarzeń terenowych realizowanych przez instytucje kultury.

MOF posiada potencjał do rozwoju turystyki, w tym turystyki kulturowej, zarówno z racji swojego położenia, jak też ze względu na posiadane walory krajobrazowo-środowiskowe i obiekty zabytkowe. Ponadto, ze względu na swoje położenie i walory, panują dogodne warunki do uprawiania tzw. turystyki weekendowej - krótkich wyjazdów, zwykle z wykorzystaniem dni wolnych od pracy, często w niedalekiej okolicy miejsca zamieszkania. Celem turystyki wewnętrznej jest m.in. udział w wydarzeniach kulturalnych, które organizowane są przez placówki kultury (TDK i GOKi). Placówki kultury oferują również zajęcia dla mieszkańców – warsztaty taneczne, muzyczne, koncerty, kółka tematyczne (recytatorskie, plastyczne, teatralne – inne artystyczne).

W ramach zdiagnozowanych problemów w dziedzinie uczestnictwa w kulturze określono braki w zintegrowanym podejściu do promowania MOF jako obszaru atrakcyjnego dla uzdolnionych mieszkańców, mimo tego, że z obszaru MOF pochodzą gwiazdy światowego kina (Joanna Pacuła), znani reżyserzy i aktorzy (Marcin Janos Krawczyk, Marek Kasprzyk), poeci (o. Wacław Oszejca, Adam Wiesła-Kulik, Wojciech Kudyba), pisarze (Stefan Darda) czy celebryci i prezenterzy telewizyjni (np. Ewa Pacuła, Dorota Gardias, Paulina Mikuła), którzy swój warsztat zdobyli dzięki uczestnictwu w warsztatach i wydarzeniach organizowanych przez lokalne instytucje kultury.

Zakres projektu:

Remont i wyposażenie TDK (Miasto Tomaszów Lubelski)

Remont i wyposażenie obiektów pełniących funkcje kulturalne na terenie gminy Tomaszów Lubelski.
zagospodarowanie terenu przy GOK w Podhorcach (gmina Tomaszów Lubelski)

Zakup scen mobilnych (jedna w zarządzie TDK i jedna w zarządzie Gminy Tomaszów Lubelski).

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt będzie realizowany zarówno na terenie miasta jak i gminy. Mieszkańcy obszaru objętego MOF-em korzystają z infrastruktury kultury zarówno miasta, jak i gminy. Ponadto przyjezdni turyści będą otrzymywać kompleksową i zróżnicowaną ofertę turystyki kulturalnej.

Jednym z celów Strategii MOF TL jest poprawa dostępu do wysokiej jakości edukacji i usług społecznych w MOF – w tym szeroki dostęp do dziedzictwa kulturowego i promocji kultury. Realizacja celu wpłynie na wzrost jakości usług publicznych przekładających się na poziom życia mieszkańców MOF.

Środowisko przyrodnicze, zwłaszcza dla MOF TL leżącego w sercu Roztoczańskiego Parku Narodowego, jest kluczowe dla rozwoju gospodarczego wykorzystującego turystykę przyrodniczą i rekreacyjną a także turystykę kulturalną.

Projekt będzie realizowany w partnerstwie. Każda z gmin będzie realizowała działania na własnym terenie. Partnerstwo zostanie potwierdzone umową partnerską do realizacji projektu partnerskiego.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Zwiększenie dostępności do usług społecznych na terenie MOF Tomaszowa Lubelskiego poprzez rozwój usług asystenckich wspierających aktywność osób z niepełnosprawnościami (EFS+)

Cel Strategii ZIT: Poprawa dostępu do wysokiej jakości edukacji i usług społecznych w MOF

Skrócony opis projektu:

Celem projektu jest wprowadzenie usług asystencji osobistej jako formy ogólnodostępnego wsparcia w wykonywaniu codziennych czynności oraz funkcjonowaniu w życiu społecznym.

Program będzie kierowany do mieszkańców MOF do osób posiadających orzeczenie o umiarkowanym i znacznym stopniu niepełnosprawności w tym dzieci z orzeczeniem o niepełnosprawności.

Celem rozpowszechnienia usług asystencji osobistej jest zwiększenie szans osób niepełnoprawnych na prowadzenie bardziej niezależnego/samodzielnego i aktywnego życia. Tak więc, nadrzędnym celem usług asystencji osobistej powinno być dążenie do poprawy funkcjonowania osoby niepełnosprawnej w jej środowisku, zwiększenia możliwości zaspokajania jej potrzeb oraz włączenia jej w życie społeczne. Asystencja osobista jest kluczową usługą kierowaną do osób z niepełnosprawnościami, do której odnosi się art. 19 lit. b. Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169, z późn. zm.). Kwestia m.in. potrzeby jej upowszechnienia znalazła swoje odzwierciedlenie w pierwszej w Polsce Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030, przyjętej uchwałą nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030 (M.P. poz. 218). Zgodnie z jej założeniami zakres usług asystencji osobistej będzie ściśle dostosowany do potrzeb danej osoby z niepełnosprawnością, która to osoba będzie kierowała realizacją świadczonych dla niej usług asystencji osobistej.

Planuje się objęcie wsparciem min. 40 osób w trakcie trwania projektu

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt realizowany będzie na obszarze miasta i gminy.

Projekt jest projektem partnerskim w rozumieniu art. 39 ustawy wdrożeniowej; a w ramach realizacji projektu osiągnięty zostanie wspólny efekt – osoby z niepełnosprawnościami zostaną wsparte usługami asystenckimi, opiekuńczymi oraz będą uczestniczyć w spotkaniach integracyjnych realizowanych w ramach projektu.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

W zakresie komplementarności z innymi projektami realizowanymi w ramach MOF TL 2021-2027 oraz projektami konkursowymi planowanymi do złożenia w ramach FELU na mieszkania wspomagane (poza alokacją ZOT) , komplementarność występuje na poziomie:

- obszarów interwencji,
- obszarów tematycznych,
- kategorii beneficjentów,
- grup docelowych,
- terytoriów, na których prowadzona będzie interwencja w sytuacji interwencji ukierunkowanej terytorialnie – tj. MOF TL,
- powiązań przyczynowo-skutkowych z realizowanymi wcześniej projektami przez Miasto Tomaszów Lubelski i gminę Tomaszów Lubelski.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Tytuł projektu: Równy dostęp do dobrej jakości kształcenia przedszkolnego i podstawowego na obszarze MOF (EFS+)

Cel Strategii ZIT: Poprawa dostępu do wysokiej jakości edukacji i usług społecznych w MOF

Skrócony opis projektu:

Projekt zakłada 2 moduły, jeden skierowany do uczniów w ramach realizacji programów rozwojowych szkół, drugi moduł dla dzieci w wieku przedszkolnym wspierający edukację włączającą. Wszystkie problemy placówek edukacyjnych zostały zdiagnozowane w diagnozie potencjalów i potrzeb placówek oświatowych OF TL. Jedną z potrzeb jest wprowadzenie nowych/dodatkowych metod kształcenia dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami (uczniowie z oświadczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego / wspieranego i uczniowie zdolni). Dodatkowo szkoły potrzebują odnowienia materiałów edukacyjnych oraz zakup drobnych sprzętu ICT i elektronicznego wspomagającego proces edukacyjny oraz komunikację z osobami o szczególnych potrzebach (np. pentle indukcyjne, tablice multimedialne).

Zadania wspierające szkolnictwo podstawowe poprzez doposażenie infrastruktury w szkołach podstawowych prowadzonych przez Miasto Tomaszów Lubelski i Gminę Tomaszów Lubelski.

W projekcie wezmą udział 3 szkoły prowadzone przez Miasto tj.

- Szkoła Podstawowa nr 1
- Szkoła Podstawowa nr 2
- Szkoła Podstawowa nr 3

Oraz 8 szkół prowadzonych przez Gminę tj. szkoły w Sabaudii, Łaszczówce, Majdanie Górnym, Podhorcach, Pasiekach, Rogóźnie, Typinie i Szarowoli.

W ramach projektu zostaną zrealizowane programy rozwojowe mające na celu rozszerzenie oferty edukacyjnej dla uczniów w tym dla uczniów ze specjalnymi potrzebami i uczniów wybitnie uzdolnionych, organizację i realizację dodatkowej oferty dydaktycznej, przyczyniającej się do rozwoju kompetencji społeczno-emocjonalnych, umiejętności podstawowych, przekrojowych i zawodowych niezbędnych na rynku pracy, organizację i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów oraz doskonalenie zawodowe kadry pedagogicznej.

Zrealizowane będą następujące działania:

- zajęcia z robotyki i informatyki,
- zajęcia sportowo-rekreacyjne,
- zajęcia rozwijające kompetencje informatyczne,
- zajęcia matematyczne,
- zajęcia przyrodnicze,
- zajęcia z j. angielskiego,
- wyjazdy edukacyjne w czasie trwania projektu,
- szkolenia dla nauczycieli.

Odrębny moduł projektu będzie skierowany do dzieci w wieku przedszkolnym, przedszkoli prowadzonych przez Miasto Tomaszów Lubelski (Przedszkole Samorządowe nr 1, Przedszkole Samorządowe nr 2 i Przedszkole Samorządowe nr 5) oraz Oddziałów przedszkolnych przy szkołach

podstawowych w Gminie Tomaszów Lubelski. Celem projektu będzie rozszerzenie oferty edukacyjnej oraz unowocześnienie istniejącej bazy lokalowej i dydaktycznej w zakresie edukacji włączającej Ośrodków Wychowania Przedszkolnego.

Planuje się realizację następujących działań:

- zajęcia z robotyki i informatyki,
- zajęcia z języka angielskiego – nauka przez zabawę,
- zajęcia z logopedii,
- zajęcia sensoryczne,
- zajęcia sportowe,
- zajęcia rozwijające kompetencje społeczne,
- zajęcia z gimnastyki korekcyjnej,
- szkolenia dla nauczycieli – m.in. przygotowania do korzystania z narzędzi TIK w wychowaniu przedszkolnym, rozwój kompetencji społecznych.

Szczegółowy zakres i ilość godzin zajęć będzie określona zgodnie z programami rozwojowymi poszczególnych szkół i przedszkoli.

Planowane zajęcia w przedszkolach i szkołach będą realizowane zgodnie ze standardami edukacji włączającej. Jest to podejście w procesie kształcenia i wychowania, którego celem jest zwiększanie szans edukacyjnych wszystkich osób uczących się poprzez zapewnianie im warunków do rozwijania indywidualnego potencjału, tak by w przyszłości umożliwić im pełnię rozwoju osobistego na miarę swoich możliwości oraz pełne włączenie w życie społeczne. Edukacja ta stawia za cel wyposażenie uczniów w kompetencje niezbędne do stworzenia w przyszłości włączającego społeczeństwa, czyli społeczeństwa, w którym osoby niezależnie od różnic m.in. w stanie zdrowia, sprawności, pochodzeniu, wyznaniu są pełnoprawnymi członkami społeczności, a ich różnorodność postrzegana jest jako cenny zasób rozwoju społecznego i cywilizacyjnego. To systemowe, wielowymiarowe i wielokierunkowe podejście do edukacji nastawione na dostosowanie wymagań edukacyjnych, warunków nauki i organizacji kształcenia do potrzeb i możliwości każdego ucznia, jako pełnoprawnego uczestnika procesu kształcenia jest priorytetem w planowaniu zadań projektowych

Programy rozwojowe określają przedsięwzięcia/zajęcia/bloki tematyczne mające na celu zwiększenie sprawności osobistej lub organizacyjnej uczniów, przy użyciu wielowymiarowych oddziaływań rozwojowych (w tym również technologii ICT, która może być szeroko wykorzystywana jako narzędzie wspomagające edukację, narzędzie wykorzystywane do podnoszenia kompetencji społecznych, ale również jako samodzielne narzędzie dla uczniów wykazujących zdolności techniczne. Należy podkreślić, że główny nacisk w module dla uczniów szkół podstawowych będzie położony na zajęcia z robotyki i informatyki jako kierunek wpływający na dalsze funkcjonowanie w życiu zarówno prywatnym, jak i zawodowym.

Dzisiejszy rynek kursów programowania bogaty jest w szereg kursów i programów, które w optymalny ułatwiają dzieciom pojęcie koncepcji kodowania i postawienie pierwszych kroków na ścieżce programowania. Języki takie jak Scratch i Python umożliwiają dzieciom samodzielne tworzenie prostych gier komputerowych i aplikacji, które wyzwalają w nich poczucie spełnienia i satysfakcji. Programy te oparte są na przejrzystej i wizualnej formie. Dzieci mają możliwość bowiem stworzenia wirtualnej rzeczywistości z wykorzystaniem zależności przyczynowo-skutkowych.

Sens uczęszczania na zajęcia z programowania przez dzieci nie zawiera się tylko w przygotowaniu do przyszłego zawodu programisty. Zajęcia z zakresu programowania rozwijają bowiem w dzieciach wiele praktycznych umiejętności przydatnych zarówno w innych dziedzinach nauki, jak i różnych obszarów

życia – w tym kompetencje społeczne. Zalety i umiejętności wynikające z nauki programowania to m.in.: Rozwój myślenia twórczego i logicznego, kreatywne rozwiązywanie problemów, umiejętność przyjmowanie porażek, cierpliwość i wytrwałość, wypracowanie zmysłu informatycznego i programistycznego, świadomość faktu, że rezultaty wymagają czasu, stymulacja wyobraźni i myślenia abstrakcyjnego, umiejętność debugowania.

Wyposażenie niezbędne do realizacji dodatkowej edukacji z zakresu robotyki będzie uzupełnione o niezbędne wyposażenie (do kwoty 10 000 zł netto za sztukę) wspierające pracę nauczycieli z uczniami z orzeczeniami o specjalnej potrzebie kształcenia lub opiniami w zakresie specjalnej potrzeby kształcenia w przypadku uczniów uzdolnionych. Zostaną zakupione np. tablice multimedialne, pętle indukcyjne, stanowiska komputerowe i aplikacje umożliwiające pracę z dziećmi wymagającymi kształcenia specjalnego. Sprzęt będzie wykorzystywany (w miarę możliwości i dostępności) również przez uczniów nie wymagających kształcenia specjalnego, którzy w ramach zajęć integracyjnych będą współpracowali wspólnie w celu osiągnięcia synergii kształcenia dzieci ze specjalnymi potrzebami.

Powiązanie projektu (zintegrowany charakter):

Wszystkie projekty planowane do realizacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych MOF Tomaszów Lubelski są wobec siebie komplementarne zarówno przestrzennie jak i tematycznie.

Projekt realizowany będzie na obszarze miasta i gminy.

Projekt jest projektem partnerskim w rozumieniu art. 39 ustawy wdrożeniowej; a w ramach realizacji projektu osiągnięty zostanie wspólny efekt – osoby z niepełnosprawnościami zostaną wsparte usługami asystenckimi, opiekuńczymi oraz będą uczestniczyć w spotkaniach integracyjnych realizowanych w ramach projektu.

Każdy z partnerów zabezpieczy wkład własny proporcjonalnie do wartości zadań projektowych przewidzianych we wniosku o dofinansowanie. Projekt będzie zarządzany wspólnie. Liderem projektu będzie Miasto Tomaszów Lubelski. Odpowiednie regulacje związane z podejmowaniem decyzji, przepływami finansowymi, sprawozdawczością zostaną opisane w umowie partnerskiej.

W zakresie komplementarności z innymi projektami realizowanymi w ramach MOF TL 2021-2027 oraz projektami konkursowymi planowanymi do złożenia w ramach FELU na mieszkania wspomagane (poza alokacją ZOT) , komplementarność występuje na poziomie: obszarów interwencji, obszarów tematycznych, kategorii beneficjentów, grup docelowych, terytoriów, na których prowadzona będzie interwencja w sytuacji interwencji ukierunkowanej terytorialnie – tj. MOF TL oraz powiązań przyczynowo-skutkowych z realizowanymi wcześniej projektami przez Miasto Tomaszów Lubelski i gminę Tomaszów Lubelski.

Sposób identyfikacji projektu:

Projekt został zidentyfikowany w odpowiedzi na możliwości pozyskania dofinansowania (podział alokacji pomiędzy ZITy w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 na cele tematyczne oraz poszczególne MOFy), oraz w odpowiedzi na zgłaszane przez miasto i gminę potrzeby inwestycyjne.

Rodzaj naboru:

W ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, dla działań w formule ZIT przewidziano niekonkurencyjny sposób wyboru projektów.

Źródła finansowania Strategii ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego

W związku z wyznaczeniem przez Zarząd Województwa Lubelskiego miejskich obszarów funkcjonalnych w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (w tym Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Miasta Tomaszów Lubelski) źródłem finansowania Strategii ZIT będą środki programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021-2027 oraz środki własne gmin – partnerów porozumienia członków Związku ZIT.

Zgodnie z wymogami projektu Umowy partnerstwa realizacja projektów ZIT w ramach programu regionalnego wymaga wyodrębnienia dedykowanych działań w ramach co najmniej dwóch priorytetów programu finansowanych z co najmniej dwóch celów polityki spójności. W ramach programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021-2027, przewidziano realizację projektów w formule ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego dla następujących działań:

- FELU.02.02 Cyfrowe Lubelskie w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych
- FELU.03.03 Bezpieczeństwo ekologiczne oraz dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych
- FELU.03.07 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych
- FELU.04.03 Wspieranie efektywności energetycznej i energooszczędności w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.04.08 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.05.02 Niskoemisyjny transport miejski w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.07.05 Infrastruktura edukacyjna w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.08.07 Usługi społeczne w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.10.05 Wsparcie edukacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.11.02 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i zrównoważony rozwój turystyki obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych
- FELU.11.03 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

Zgodnie z podziałem alokacji pomiędzy miejskimi obszarami funkcjonalnymi dla MOF Tomaszowa Lubelskiego przewidziano następującą alokację

CP 1 – 461 851 Euro
CP 2 – 4 493 553 Euro (dotacje)
CP 2 EFRR- 1 181 551 Euro – środki w dyspozycji operatora instrumentów zwrotnych
CP 4 EFRR – 763 085 Euro, EFS – 908 728 Euro
CP 5 – 1 625 556 Euro

Warunki i procedury obowiązujące w realizacji strategii ZIT

Warunki realizacji ZIT

Warunkami realizacji ZIT są:

1) powołanie związku ZIT - zinstytucjonalizowanej formy partnerstwa. Jednym z warunków realizacji ZIT jest zawiązanie zinstytucjonalizowanej formy partnerstwa – tzw. Związku ZIT. Związki ZIT będą pełniły funkcję wspólnej reprezentacji władz miast i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie wobec władz krajowych i regionalnych. Podstawowym zadaniem Związku ZIT jest kreowanie polityki rozwoju na obszarze realizacji ZIT i koordynowanie realizacji projektów wynikających ze Strategii ZIT. Jednym z warunków realizacji ZIT jest zawiązanie zinstytucjonalizowanej formy partnerstwa – tzw. Związku ZIT. Związki ZIT będą pełniły funkcję wspólnej reprezentacji władz miast i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie wobec władz krajowych i regionalnych. Podstawowym zadaniem Związku ZIT jest kreowanie polityki rozwoju na obszarze realizacji ZIT i koordynowanie realizacji projektów wynikających ze Strategii ZIT.

Z możliwych form partnerstwa: stowarzyszenie jednostek samorządu terytorialnego; porozumienie międzygminne) lub związek międzygminny, powiatowy lub powiatowo-gminny; gminy tworzące MOF Tomaszów Lubelski wybrały porozumienie międzygminne na mocy art. 74 Ustawy o samorządzie gminnym,

2) opracowanie i uchwalenie przez podmioty, o których mowa w ust. 5, strategii terytorialnej, o której mowa w art. 29 rozporządzenia ogólnego, zwanej dalej „Strategią ZIT” oraz jej pozytywne zaopiniowanie przez właściwą instytucję zarządzającą programem w terminie 60 dni od dnia otrzymania – w zakresie możliwości finansowania strategii ZIT w ramach tego programu;

3) partycypacja na każdym etapie przygotowania Strategii ZIT. Aby umożliwić zaangażowanie partnerom społeczno-gospodarczym w przygotowanie i realizację Strategii ZIT, w strukturze Związku ZIT, zgodnie z zapisami Umowy Partnerstwa należy uwzględnić umocowane statutowo, lub w inny prawny sposób, ciało doradcze organu stanowiącego lub lidera porozumienia składające się z wszystkich właściwych dla obszaru realizacji ZIT partnerów. Reprezentacja powinna uwzględniać m.in. społeczeństwo obywatelskie, podmioty działające na rzecz ochrony środowiska oraz odpowiedzialne za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób ze specjalnymi potrzebami, równości płci i niedyskryminacji. Wszystkie podmioty powinny mieć prawo do opiniowania decyzji tego organu lub lidera związanych z przygotowaniem i wdrażaniem Strategii ZIT.

4) udział związku ZIT w wyborze projektów o dofinansowanie (zgodnie z zapisami projektu umowy partnerstwa nie ma obowiązku wyznaczania ZIT jako instytucji pośredniczącej). Zgodnie z zapisami projektu ustawy wdrożeniowej Porozumienie - zwane związkiem ZIT, bierze udział w wyborze do dofinansowania projektów, o którym mowa w art. 29 rozporządzenia ogólnego, wynikających ze strategii ZIT, przez umieszczenie w strategii ZIT listy projektów, które mogą ubiegać się o dofinansowanie w ramach właściwego programu. Sposób wyboru dofinansowania projektów, określa właściwa instytucja zarządzająca – w przypadku MOF Tomaszów Lubelski jest nią Zarząd Województwa Lubelskiego, który dla działań ZIT określił formę wyboru jako tryb niekonkurencyjny.

5) przyjęcie Strategii ZIT. Zgodnie z zapisami Umowy partnerstwa, Strategia ZIT jest przyjmowana w trybie właściwym dla wybranej formy prawnej partnerstwa JST tworzącego Związek ZIT – uchwałą organu stanowiącego (stowarzyszenia i związku) lub udokumentowaną decyzją lidera porozumienia międzygminnego, wspartą wiążącą opinią pozostałych członków Związku ZIT. W przypadku

porozumienia wynikającego z art. 74 wymaga to przyjęcia odpowiednich uchwał przez rady gmin poszczególnych partnerów (tj. Miasta Tomaszów Lubelski, gminy Tomaszów Lubelski).

Aktualizacja Strategii ZIT odbywać się będzie co do zasady w tym samym trybie co jej pierwsze opracowanie i przyjęcie przez Związek ZIT.

System wdrażania Strategii ZIT

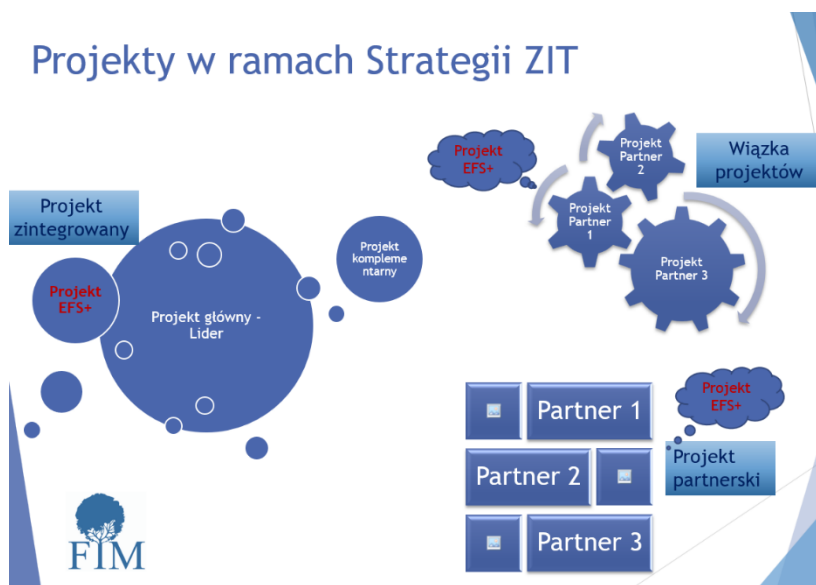
Wdrażanie Strategii ZIT będzie procesem stałym, realizowanym przez wszystkich interesariuszy procesu. Wymaga on zaangażowania i współpracy wszystkich jednostek samorządu terytorialnego oraz lokalnych społeczności. Czynnikiem mającym decydujący wpływ na skuteczność podejmowanych interwencji jest współpraca oparta na partnerskich relacjach, zgodnych z wypracowanymi zasadami. Samorządy, mieszkańcy, przedsiębiorcy i organizacje pozarządowe są jednocześnie adresatami celów strategicznych i przypisanych im priorytetów działania, jak również istotnym partnerem w ich realizacji. Największą część zadań związanych z rozwojem MOF Tomaszów Lubelski znajduje się w kompetencjach władz samorządowych oraz zespołu wdrożeniowego. Z uwagi na powyższe należy wskazać na istotne elementy systemu wdrażania jakim są: struktura zarządcza, instrumenty realizacyjne oraz monitoring postanowień Strategii.

Instrumenty realizacyjne

Postanowienia Strategii ZIT będą wdrażane przede wszystkim poprzez realizację projektów z niej wynikających. W szczególności będą to projekty współfinansowane ze źródeł zewnętrznych – Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021-2027. Z uwagi na charakter podejmowanych przedsięwzięć można dokonać podziału projektów realizujących Strategię ZIT na następujące kategorie:

1. Projekty zintegrowane
2. Projekt partnerski
3. Wiązki projektów

Projekty w ramach Strategii ZIT

W zakresie mechanizmów niezbędnych do realizacji zaplanowanej interwencji należy zwrócić szczególną uwagę na Instrument Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych. Zgodnie z założeniami ZIT będzie wykorzystywany do wspierania miejskich obszarów funkcjonalnych), wskazanych przez władze samorządowe w strategii rozwoju województwa. Wśród niniejszych obszarów znajduje się również Lubelski Obszar Metropolitalny jako MOF ośrodka wojewódzkiego. Istotą instrumentu ZIT w perspektywie 2021-2027 jest realizacja projektów zintegrowanych przyczyniających się do rozwiązywania wspólnych problemów i skoordynowanego zaspakajania potrzeb obszaru objętego ZIT

Monitoring i ewaluacja postanowień strategii

Monitoring postanowień strategii będzie realizowany przez Zespół Zarządzający ZIT. Odpowiednie komórki będą zajmować się weryfikacją postępów w zaplanowanych przedsięwzięciach, wpływających na realizację Celów Strategicznych. Proces będzie opierał się o roczne raporty z realizacji wskaźników, opracowywane w ciągu 3 miesięcy od zakończenia każdego roku kalendarzowego. Należy jednak zaznaczyć, że wszyscy Partnerzy MOF Tomaszowa Lubelskiego będą zaangażowani w niniejszy proces poprzez obowiązek gromadzenia danych dotyczących wskaźników produktu i rezultatu określonych dla poszczególnych projektów.

Grafika 4 – Procesy nadzorcze Strategii ZIT

Źródło: Opracowanie własne

Istotnym elementem procesów nadzorczych nad Strategią ZIT będzie trój etapowa ewaluacja jej postanowień. Obowiązek przeprowadzenia ewaluacji dotyczy wyłącznie uprzedniej ewaluacji trafności, przewidywanej skuteczności i efektywności realizacji dokonywanej przed formalnym przyjęciem dokumentu (ewaluacja ex-ante). Ewaluacja mid-term przeprowadzana w połowie okresu obowiązywania dokumentu strategicznego oraz ewaluacja ex-post dokonująca całościowej oceny zrealizowanych przedsięwzięć to elementy fakultatywne. Należy jednak zaznaczyć, że z uwagi na rozbudowany zakres rzeczowy i czasowy dokumentu, sugeruje się ich realizację w celu zapewnienia aktualności postanowień i weryfikacji realizacji założeń Strategii ZIT. Ewaluacja mid-term może być również istotną przesłanką do podjęcia decyzji o aktualizacji dokumentu strategicznego.

Konsekwentnie realizowany proces monitoringu i ewaluacji postanowień Strategii ZIT będzie istotnym elementem systemu wdrażania. Pozwoli na skuteczną ocenę realizowanych działań zarówno pod kątem osiągania zakładanych wskaźników jak i efektywnego wydatkowania środków finansowych. Dodatkowo należy podkreślić, że projekty realizowane w ramach niniejszej strategii z udziałem środków zewnętrznych, będą podlegać monitoringowi instytucji nadrzędnych zgodnie z umową o dofinansowanie i wytycznymi w ramach poszczególnych programów operacyjnych.

Monitoring projektów przewidzianych do realizacji w ramach niniejszej Strategii będzie opierał się na wskaźnikach ujętych w Programie Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021-2027, dla poszczególnych projektów wdrożeniowych ZIT, a szczególnie

Działanie FELU.02.02 Cyfrowe Lubelskie w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych:

- wskaźniki produktu:

WLWK-RCO014 - Instytucje publiczne otrzymujące wsparcie na opracowywanie usług, produktów i procesów cyfrowych

WLWK-PLRO013 - Liczba osób objętych szkoleniami w zakresie kompetencji cyfrowych

WLWK-PLRO014 - Liczba podmiotów wspartych w zakresie cyberbezpieczeństwa
WLWK-PLRO008 - Liczba podmiotów wspartych w zakresie rozwoju usług, produktów i procesów cyfrowych
WLWK-PLRO012 - Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości co najmniej 4 - transakcja
WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego
- wskaźniki rezultatu:
WLWK-RCR011 - Użytkownicy nowych i zmodernizowanych publicznych usług, produktów i procesów cyfrowych

Działanie FELU.03.03 Bezpieczeństwo ekologiczne oraz dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych

- wskaźniki produktu:

WLWK-PLRO178 - Liczba miast wspartych w zakresie adaptacji do zmian klimatu
WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
WLWK-PLRO044 - Pojemność obiektów małej retencji
WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego
WLWK-RCO026 - Zielona infrastruktura wybudowana lub zmodernizowana w celu przystosowania się do zmian klimatu
PROG-FELCO08 - Powierzchnia gruntu odszczelniona lub zagospodarowana materiałami wodoprzepuszczalnymi
PROG-FELCO07 - Powierzchnia obszarów objętych nietechnicznymi działaniami powodującymi zmniejszenie odpływu wody ze zlewni
- wskaźniki rezultatu:
WLWK-RCR035 - Ludność odnosząca korzyści ze środków ochrony przeciwpowodziowej
WLWK-RCR037 - Ludność odnosząca korzyści ze środków ochrony przed klęskami żywiołowymi związanymi z klimatem (oprócz powodzi lub niekontrolowanych pożarów)

Działanie FELU.03.07 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych

- wskaźniki produktu

WLWK-RCO034 - Dodatkowe zdolności w zakresie recyklingu odpadów
WLWK-RCO107 - Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów
WLWK-PLRO228 - Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjno-edukacyjnych w zakresie gospodarki o obiegu zamkniętym
WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego

Wskaźnik rezultatu

WLWK-PLRR066 - Liczba osób, do których zostały skierowane kampanie informacyjno-edukacyjne w zakresie gospodarki o obiegu zamkniętym
WLWK-PLRR019 - Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych
WLWK-PLRR041 - Masa odpadów zagospodarowana w procesach innych niż recykling

WLWK-RCR103 - Odpady zbierane selektywnie

Działanie FELU.04.03 Wspieranie efektywności energetycznej i energooszczędności w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

- wskaźniki produktu:

WLWK-RCO019 - Budynki publiczne o udoskonalonej charakterystyce energetycznej

WLWK-PLRO027 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii cieplnej ze źródeł OZE

WLWK-PLRO026 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł OZE

WLWK-PLRO034 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE

WLWK-PLRO023 - Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków

WLWK-PLRO025 - Liczba zmodernizowanych źródeł ciepła (innych niż indywidualne)

- wskaźniki rezultatu:

WLWK-PLRR017 - Ilość wytworzonej energii cieplnej w warunkach wysokosprawnej kogeneracji

WLWK-PLRR014 - Ilość wytworzonej energii cieplnej ze źródeł OZE

WLWK-PLRR016 - Ilość wytworzonej energii elektrycznej w warunkach wysokosprawnej kogeneracji

WLWK-PLRR013 - Ilość wytworzonej energii elektrycznej ze źródeł OZE

WLWK-RCR050 - Ludność odnosząca korzyści ze środków na rzecz jakości powietrza

WLWK-PLRR073 - Roczne zużycie energii pierwotnej w: budynkach publicznych

WLWK-RCR029 - Szacowana emisja gazów cieplarnianych

Działanie FELU.04.08 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

- wskaźniki produktu:

WLWK-PLRO027 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii cieplnej ze źródeł OZE

WLWK-PLRO026 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł OZE

WLWK-PLRO238 - Liczba powstałych magazynów energii elektrycznej

WLWK-PLRO036 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE

WLWK-PLRO034 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE

WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego

WLWK-PLRO208 - Pojemność magazynów energii elektrycznej

WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego

- wskaźniki rezultatu:

WLWK-RCR032 - Dodatkowa moc zainstalowana odnawialnych źródeł energii

WLWK-PLRR014 - Ilość wytworzonej energii cieplnej ze źródeł OZE

WLWK-PLRR013 - Ilość wytworzonej energii elektrycznej ze źródeł OZE

WLWK-PLRR012 - Ilość zaoszczędzonej energii cieplnej

WLWK-PLRR011 - Ilość zaoszczędzonej energii elektrycznej

WLWK-RCR029 - Szacowana emisja gazów cieplarnianych

Działanie FELU.05.02 Niskoemisyjny transport miejski w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

- wskaźniki produktu:

WLWK-PLRO073 - Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjno-edukacyjnych kształtujących świadomość ekologiczną

WLWK-PLRO096 - Liczba stanowisk postojowych w wybudowanych obiektach „Bike&Ride”

WLWK-PLRO095 - Liczba wybudowanych obiektów „Bike&Ride”

WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego

WLWK-RCO058 - Wspierana infrastruktura rowerowa

WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego

- wskaźniki rezultatu:

WLWK-RCR064 - Roczna liczba użytkowników infrastruktury rowerowej

WLWK-RCR029 - Szacowana emisja gazów cieplarnianych

Działanie FELU.07.05 Infrastruktura edukacyjna w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

Wskaźniki produktu

WLWK-PLRO124 - Liczba doposażonych przedszkoli

WLWK-PLRO191 - Liczba doposażonych szkół

WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS)

WLWK-PLRO199 - Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS)

WLWK-PLRO123 - Liczba przebudowanych lub rozbudowanych przedszkoli

WLWK-PLRO127 - Liczba przebudowanych lub rozbudowanych szkół

WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego

WLWK-RCO066 - Pojemność klas w nowych lub zmodernizowanych placówkach opieki nad dziećmi

WLWK-RCO067 - Pojemność klas w nowych lub zmodernizowanych placówkach oświatowych

WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego

Wskaźniki rezultatu

WLWK-RCR070 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych placówek opieki nad dziećmi

WLWK-RCR071 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych placówek oświatowych

PROG-FELCR09 - Liczba osób z niepełnosprawnościami korzystających ze wspartych dostosowanych obiektów

Działanie FELU.08.07 Usługi społeczne w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

Wskaźniki produktu

WLWK-PL0CO02 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami

WLWK-EECO18 - Liczba objętych wsparciem podmiotów administracji publicznej lub służb publicznych na szczeblu krajowym, regionalnym lub lokalnym

WLWK-PLKLCO03 - Liczba opiekunów faktycznych/nieformalnych objętych wsparciem w programie

WLWK-EECO02 - Liczba osób bezrobotnych, w tym długotrwale bezrobotnych, objętych wsparciem w programie

WLWK-EECO04 - Liczba osób biernych zawodowo objętych wsparciem w programie

WLWK-PLKLCO02 - Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie

WLWK-PLKLCO01 - Liczba osób objętych usługami w zakresie wspierania rodziny i pieczy zastępczej

WLWK-EECO12 - Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie

Wskaźniki rezultatu

WLWK-PLKLCR04 - Liczba osób świadczących usługi w społeczności lokalnej dzięki wsparciu w programie (osoby)

WLWK-PLKLCR03 - Liczba podmiotów, które rozszerzyły ofertę wsparcia lub podniosły jakość oferowanych usług

WLWK-PLKLCR02 - Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej

WLWK-PLKLCR06 - Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej istniejących po zakończeniu projektu

Działanie FELU.10.05 Wsparcie edukacji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych .

Wskaźniki produktu

WLWK-PLFCO02 - Liczba dofinansowanych miejsc wychowania przedszkolnego

WLWK-PLFCO09 - Liczba dzieci lub uczniów o specjalnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych, którzy zostali objęci usługami asystenta

WLWK-PLFCO01 - Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami w edukacji przedszkolnej

WLWK-PLFCO08 - Liczba dzieci/uczniów o specjalnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych, objętych wsparciem

WLWK-PLFCO11 - Liczba miejsc wychowania przedszkolnego dostosowanych do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami

WLWK-PLFCO02 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami

WLWK-PLFCO10 - Liczba obiektów edukacyjnych dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami

WLWK-PLFCO12 - Liczba ogólnodostępnych szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem w zakresie edukacji włączającej

WLWK-EECO12 - Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie

WLWK-PLFCO06 - Liczba przedstawicieli kadry szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem

WLWK-PLFCO07 - Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem

WLWK-PLFCO03 - Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem

Wskaźniki rezultatu

WLWK-PLFCR02 - Liczba przedstawicieli kadry szkół i placówek systemu oświaty, którzy uzyskali kwalifikacje po opuszczeniu programu

WLWK-PLFCR01 - Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu

Działanie FELU.11.02 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i zrównoważony rozwój turystyki obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

Wskaźniki produktu:

WLWK-PLRO136 - Długość odnowionych szlaków turystycznych

WLWK-RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem

WLWK-PLRO143 - Liczba utworzonych punktów informacji turystycznej i infokiosków zapewniających obsługę w min. 2 językach obcych

WLWK-PLRO144 - Liczba wspartych obiektów w miejscach dziedzictwa naturalnego

WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego

WLWK-RCO114 - Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich
 WLWK-RCO112 - Podmioty zaangażowane w przygotowanie i realizację strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
 WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego
 WLWK-RCO076 - Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego

Wskaźniki rezultatu

WLWK-RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem
 WLWK-RCR001 - Miejsca pracy utworzone we wspieranych jednostkach

Działanie FELU.11.03 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

Wskaźniki produktu

WLWK-PLRO141 - Liczba instytucji kultury objętych wsparciem
 WLWK-RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem
 WLWK-PLRO140 - Liczba wspartych obiektów o charakterze niezabytkowym
 WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
 WLWK-RCO112 - Podmioty zaangażowane w przygotowanie i realizację strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
 WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego
 WLWK-RCO076 - Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego

Wskaźniki rezultatu

WLWK-RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem
 WLWK-RCR001 - Miejsca pracy utworzone we wspieranych jednostkach.

Szczegółowe wartości wskaźników początkowych jak też wartości wskaźników osiąganych sukcesywnie w miarę postępu wdrażania projektów będą monitorowane i raportowane w sprawozdaniach z realizacji Strategii ZIT przedkładanych rokrocznie Radzie Społecznej, Burmistrzowi, Wójtowi oraz umieszczone na stronach internetowych (BIP) do publicznej wiadomości. Bazę wartości wskaźników bazowych i docelowych stanowią będą wnioski o dofinansowanie składane w systemach SSO i SOWA.

Wskaźniki realizacji Strategii będą monitorowane następującymi wskaźnikami:

Wskaźnik	j.m.	Wartość docelowa
Liczba JST zaangażowanych w realizację Strategii	Szt.	2
Liczba projektów partnerskich	szt.	11
Wartość zrealizowanych projektów	EUR	9 434 324
Ludność korzystająca z efektów projektów ZIT	%	min. 70% populacji mieszkańców MOF Tomaszowa Lubelskiego

Zasady i tryb wyboru projektów strategicznych/zintegrowanych/komplementarnych

Zasady i tryb wyboru projektów można przedstawić na poziomie wewnętrznym i zewnętrznym. Poziom wewnętrzny związany jest przede wszystkim z identyfikacją projektów w ramach poszczególnych celów strategicznych oraz ewentualnym przypisaniem ich do instrumentów realizacyjnych i źródeł finansowania. Jest to proces w ramach którego, każda JST wchodząca w skład MOF Tomaszowa Lubelskiego składa propozycje przedsięwzięć indywidualnych realizujących cele ponadlokalne. Następnie były one integrowane obszarowo tworząc projekty partnerskie.

Poziom zewnętrzny w zakresie zasad i trybu wyboru projektów każdorazowo będzie zależny od Instytucji Zarządzającej konkretnym programem.

W przypadku instrumentu ZIT w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 określono niekonkurencyjny tryb wyboru projektów. Projekty wynikające ze Strategii mogą być finansowane ze środków regionalnego programu zarówno z EFRR, jak i EFS+ w ramach wydzielonych działań. Związek ZIT powinien uzyskać potwierdzenie możliwości finansowania projektów wskazanych w Strategii ZIT ze środków programu regionalnego. Potwierdzeniem finansowania Strategii ZIT, jak również wskazanych w niej projektów, jest opinia właściwej Instytucji Zarządzającej.

Opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych oraz właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji w pracach nad przygotowaniem i wdrażaniem strategii ZIT oraz sprawozdanie z przeprowadzonych konsultacji społecznych

Rada Społeczna ZIT MOF Tomaszów Lubelski jako ciało doradcze organu stanowiącego lub lidera porozumienia składające się z wszystkich właściwych dla obszaru realizacji ZIT partnerów

Rada Społeczna ZIT została powoływana przez Burmistrza Miasta Tomaszów Lubelski, lidera porozumienia MOF, w drodze Zarządzenia Nr 52/2023 Burmistrza Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 04.04.2023 r. w sprawie powołania Rady Społecznej Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Tomaszowa Lubelskiego.

Rada Społeczna Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego miasta Tomaszów Lubelski zwana dalej „Radą Społeczną ZIT”, stanowi forum współpracy i dialogu interesariuszy Zintegrowanej Inwestycji Terytorialnej, zwanej dalej „ZIT”, z organami Miasta Tomaszów Lubelski- rdzenia MOF i organami gminy otoczenia rdzenia MOF (gminy Tomaszów Lubelski) w sprawach dotyczących przygotowania, prowadzenia i oceny Strategii ZIT oraz pełni funkcję opiniodawczo-doradczą Burmistrza Miasta Tomaszów Lubelski.

Zadaniem Rady Społecznej ZIT jest poznawanie opinii wszystkich grup interesariuszy i wypracowywanie akceptowalnych rozwiązań dla obszaru ZIT. Rada Społeczna ZIT uprawniona jest do wyrażania opinii, stanowisk oraz rekomendowania rozwiązań w sprawach dotyczących przygotowania, prowadzenia i oceny Strategii ZIT. W skład Rady Społecznej ZIT wchodzi przedstawiciele interesariuszy ZIT, w rozumieniu zapisów umowy partnerstwa pomiędzy Polską a Komisją Europejską w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 oraz inne podmioty, których udział jest uzasadniony z uwagi na realizowane zadania, tj. :

- po dwóch przedstawicieli gmin partnerskich wskazanych przez burmistrza miasta Tomaszów Lubelski - rdzenia MOF oraz wójta gminy rdzenia MOF (wójta gminy Tomaszów Lubelski);
- po jednym przedstawicielu gmin partnerskich wskazanych przez rady gmin jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład MOF (po jednym przedstawicielu z każdej gminy).

Przed przystąpieniem do powołania Rady Społecznej ZIT, Burmistrz Miasta w dniu 27 lutego na stronie internetowej Miasta oraz w BIP ogłosił nabór kandydatów na Członków Rady Społecznej Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Tomaszowa Lubelskiego, tj:

- przedstawicieli podmiotów prowadzących działalność gospodarczą na terenie MOF;
- przedstawicieli podmiotów prowadzących na obszarze MOF działalność społeczną, w tym organizacji pozarządowych i grup nieformalnych; z czego jeden przedstawiciel będzie reprezentował podmioty działające w obszarze ochrony środowiska, drugi będzie reprezentował podmioty działające w obszarze włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób ze specjalnymi potrzebami, niedyskryminacji, równości płci.
- mieszkańców MOF, innych niż wymienieni powyżej.

W związku z brakiem zgłoszeń od kandydatów, nabór przedłużono do końca marca 2023 roku. Niestety również w wydłużonym terminie nie zgłoszono żadnego kandydata ze strony społecznej. Wobec powyższego 4 kwietnia 2023 roku Zarządzeniem Nr 52/2023 Burmistrza Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 04.04.2023 r. w sprawie powołania Rady Społecznej Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Tomaszowa Lubelskiego, powołano Radę Społeczną ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego w składzie 6 osobowym (po 2 przedstawicielei urzędów, po jednym przedstawicielu rad).

Pierwsze spotkanie Rady Społecznej zostało przeprowadzone w lipcu 2023 roku. Na spotkaniu zaprezentowano wstępny zarys Strategii ZIT oraz postanowiono o rozszerzeniu składu Rady o członków ze strony społecznej o ile formularz zgłoszeniowy danego kandydata zostanie dostarczony wraz z listą poparcia podpisaną przez co najmniej:

- 20 przedsiębiorców z terenu MOF w rozumieniu ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tj Dz. U. z 2017 r. poz. 2168, z późn. zm.) w przypadku przedstawiciela przedsiębiorców
- 10 przedstawicieli różnych organizacji pozarządowych z terenu MOF w przypadku przedstawiciela organizacji społecznych
- 50 mieszkańców MOF w przypadku przedstawiciela mieszkańców.

Opis procesu zaangażowania partnerów społecznych i gospodarczych

W dniu 4 kwietnia 2023 roku Burmistrz Miasta Tomaszów Lubelski przyjął Regulamin określający zasady wyznaczania składu oraz zasady działania Rady Społecznej MOF Tomaszów Lubelski, jako załącznik do zarządzenia Burmistrza Miasta Tomaszów Lubelski (lidera Związku ZIT) w sprawie powołania Rady Społecznej ZIT.

Dnia 24.07.2023 r. odbyło się I Posiedzenie Rady Społecznej Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Tomaszowa Lubelskiego, zwołane przez Burmistrza Miasta Tomaszów Lubelski Pana Wojciecha Żukowskiego. Najważniejszymi punktami posiedzenia był wybór Przewodniczącego i Zastępcy Przewodniczącego Rady Społecznej ZIT oraz wyrażenie opinii dotyczącej Strategii ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego. W wyniku przeprowadzonych głosowań, Przewodniczącym wybrano Pana Ryszarda Szczepaniuka, a Zastępcą Przewodniczącego Panią Natalię Źarską. Po przedstawieniu Strategii ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego i dyskusji nad jej treścią Rada Społeczna ZIT wyraziła opinię pozytywną.

Sprawozdanie z przeprowadzonych konsultacji społecznych

Proces opracowania strategii realizowano z poszanowaniem celów, zasad i dobrych praktyk partycypacji społecznej zapewniając możliwość aktywnego uczestnictwa interesariuszy w procesie planistycznym, uzyskania szerszej reprezentacji i poparcia społecznego dla decyzji planistycznych, którego celem jest zmniejszenie dużej ilości występujących konfliktów przestrzennych lub społecznych.

Istotą procesu partycypacji było poznanie opinii partnerów społecznych dotyczących barier, problemów i kierunków rozwoju obszaru współpracy ponadlokalnej oraz rekomendacji w zakresie przedsięwzięć, które mają być realizowane w ramach strategii. Kierowano się zasadą poszukiwania takich rozwiązań, które pomogą władzom publicznym podejmować decyzje w największym stopniu realizujące zasadę dobra wspólnego w danej społeczności.

Już na etapie tworzenia założeń Strategii ZIT przyjęto partycypacyjny model przygotowywania dokumentu. Pozwoliło to na wykorzystanie potencjału lokalnych ekspertów, wiedzy pracowników urzędów gmin, radnych i sołtysów oraz doświadczeń mieszkańców w określaniu silnych stron, budowaniu celów i przygotowaniu planów konkretnych działań na najbliższe lata. Daje to szansę na

akceptację przygotowanego dokumentu przez lokalne środowiska. W momencie prowadzenia konsultacji społecznych wymaganych przez ustawę podmioty wyrażające opinie czują się współautorem przedstawionych zapisów, a później w trakcie realizacji konkretnych projektów będą je wspierać. Zmniejsza to także ryzyko protestów społecznych, które mogłyby się pojawić w przyszłości oraz pozwala rozwiązać obawy związane ze zmianami, a wynikające najczęściej z braku wiedzy o planowanych przedsięwzięciach. Działania były realizowane wielotorowo – prowadzono spotkania i warsztaty z władzami poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego tworzącymi Związki ZIT i pracownikami urzędów miasta i gmin, zamieszczono ankiety w stronach internetowych poszczególnych JST, przeprowadzono spotkania konsultacyjne w mieszkańcami.

Konsultacje przeprowadzono ....

W wyniku konsultacji zgłoszono następujące uwagi:

Tabela 6 Uwagi zgłoszone podczas konsultacji

Podmiot zgłaszający uwagę i data zgłoszenia	Treść uwagi	Informacja o wyniku analizy zgłoszenia

Deklaracja odrębności strategii terytorialnej oraz przestrzeganie zasad horyzontalnych

Deklaracja odrębności strategii terytorialnej

Przedmiot oraz zakres projektów ujętych w Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Miasta Tomaszów Lubelski, przypisanych do wsparcia w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021-2027, nie będzie ani powielony ani ujęty w innych dokumentach strategicznych dotyczących Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerów, tj. Miasta Tomaszów Lubelski i Gminy Tomaszów Lubelski ani Gminnych Programów Rewitalizacji, które to Instrumenty również lokują wsparcie na rzecz projektów w ramach programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021-2027.

Wymienione szczegółowo projekty realizujące Strategię ZIT, ogólnie wpisane są w kategorii interwencji zarówno Strategii Rozwoju Miasta Tomaszów Lubelski jak również Strategii Rozwoju gminy Tomaszów Lubelski.

Deklaracja dotycząca przestrzegania zasad horyzontalnych

Gminy partnerstwa ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego, tj. Miasto Tomaszów Lubelski i Gmina Tomaszów Lubelski przestrzegają przepisów antydyskryminacyjnych, o których mowa w art. 9 ust. 3 Rozporządzenia PE i Rady nr 2021/1060.

Gminy są świadome faktu, że w przypadku naruszenia lub nieprzestrzegania zasady niedyskryminacji wiąże się to z wyłączeniem możliwości ubiegania się o wsparcie dla projektów ze środków UE.

Żadna z gmin nie przyjęła aktów prawnych o charakterze dyskryminującym.

Spis tabel, wykresów, map i grafik

Spis wykresów

Wykres 1 Liczba ludności zamieszkującej MOF Tomaszowa Lubelskiego w latach 2014-2022.....	18
Wykres 2 Piramida wieku mieszkańców gminy Tomaszów Lubelski i miasta Tomaszów Lubelski w 2022r.	18
Wykres 3 Liczba uczniów w szkołach podstawowych w latach 2014-2021	19
Wykres 4 Liczba dzieci – mieszkańców gmin Tomaszów Lubelski - w wieku 6-14 lat w latach 2014-2020 wraz z prognozą do 2030 r.	20
Wykres 5 Współczynnik skolaryzacji brutto w szkołach podstawowych w latach 2014-2020	20
Wykres 6 Wydatki Działu 801 oświata i wychowanie w % wydatków budżetów gmin Tomaszów Lubelski ogółem.....	25
Wykres 7 Wsparcie rodzin w latach 2014-2020 w ramach pomocy społecznej	26
Wykres 8 Pomoc społeczna udzielana gospodarstwom domowym	27
Wykres 9 Wydatki w dziale 852 pomoc społeczna.	27
Wykres 10 Pojemność oczyszczanych ścieków [w dam3] wg miejsca zamieszkania.....	29
Wykres 11 Odpady zebrane w ciągu roku.....	29
Wykres 12 Rodzaje pojazdów zarejestrowane na terenie powiatu tomaszowskiego w 2021 r.....	31
Wykres 13 Turyści zagraniczni wg udzielonych noclegów w 2022 roku	34

Spis grafik

Grafika 1 Wizje rozwoju Miasta Tomaszów Lubelski i Gminy Tomaszów Lubelski.....	53
Grafika 2 Wizja rozwoju MOF Tomaszowa Lubelskiego.....	53
Grafika 3 Cele rozwojowe Strategii ZIT MOF Tomaszowa Lubelskiego	55
Grafika 4 – Procesy nadzorcze Strategii ZIT	86

Spis map

Mapa 1 Mapa MOF Tomaszowa Lubelskiego	4
Mapa 2 Zasięg Obszaru Strategicznej Interwencji Roztocze	5
Mapa 3 Granice jednostek zarządu Wód Polskich	7
Mapa 4 Tereny zagrożone powodzią	9
Mapa 5 Obszary zagrożone powodzią na terenie gminy Tomaszów Lubelski, arkusze mapy M-34 -59-D-b-1 i M-34 -59-D-b-2.....	10
Mapa 6 Obszary zagrożone powodzią na terenie gminy Tomaszów Lubelski, arkusze mapy M-34 -60-C-a-1 i M-34 -60-C-a-2	10
Mapa 7 Obszary zagrożone powodzią na terenie gminy Tomaszów Lubelski, arkusze mapy M-34 -60-B-c-4 i M-34 -60-B-c-5.....	11

Mapa 8 Obszary zagrożone powodzią na terenie miasta Tomaszów Lubelski	11
Mapa 9 Obszar obowiązywania planów zarządzania ryzykiem powodziowym (kolor różowy) pokrywający się z terenami gminy Tomaszów Lubelski.	12
Mapa 10 Mapa zagrożeń suszą hydrologiczną.....	12
Mapa 11 Mapa zagrożeń suszą atmosferyczną.....	13
Mapa 12 Zagrożenia suszą rolniczą.....	13
Mapa 13 Globalne nasłonecznienie na płaszczyźnie poziomej.....	15
Mapa 14 Obiekty ochrony przyrody w dalszych okolicach miasta Tomaszów Lubelski	16
Mapa 15 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w roku 2023 na przykładzie języka angielskiego	23
Mapa 16 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w roku 2021 (język angielski).....	23
Mapa 17 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w roku 2019 (język angielski).....	24
Mapa 18 Ścieżki rowerowe na terenie miasta Tomaszów Lubelski	32

Spis tabel

Tabela 1 Liczba uczniów w latach 2014-2021 w placówkach oświatowych podległych gminom Tomaszów Lubelski oraz współczynnik skolaryzacji netto - łącznie.....	19
Tabela 2 Wybrane wskaźniki benchmarkingowe dotyczące sfery społecznej miast rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków o znaczeniu lokalnym	42
Tabela 3 Wybrane wskaźniki benchmarkingowe dotyczące sfery społecznej miast rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków o znaczeniu lokalnym	43
Tabela 4 Wybrane wskaźniki benchmarkingowe dotyczące obszaru ochrony środowiska miast rdzeni Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków o znaczeniu lokalnym.....	46
Tabela 5 Synergia celów Strategii ZIT z działaniami Programu FEL 2021-2027	55
Tabela 6 Uwagi zgłoszone podczas konsultacji	96